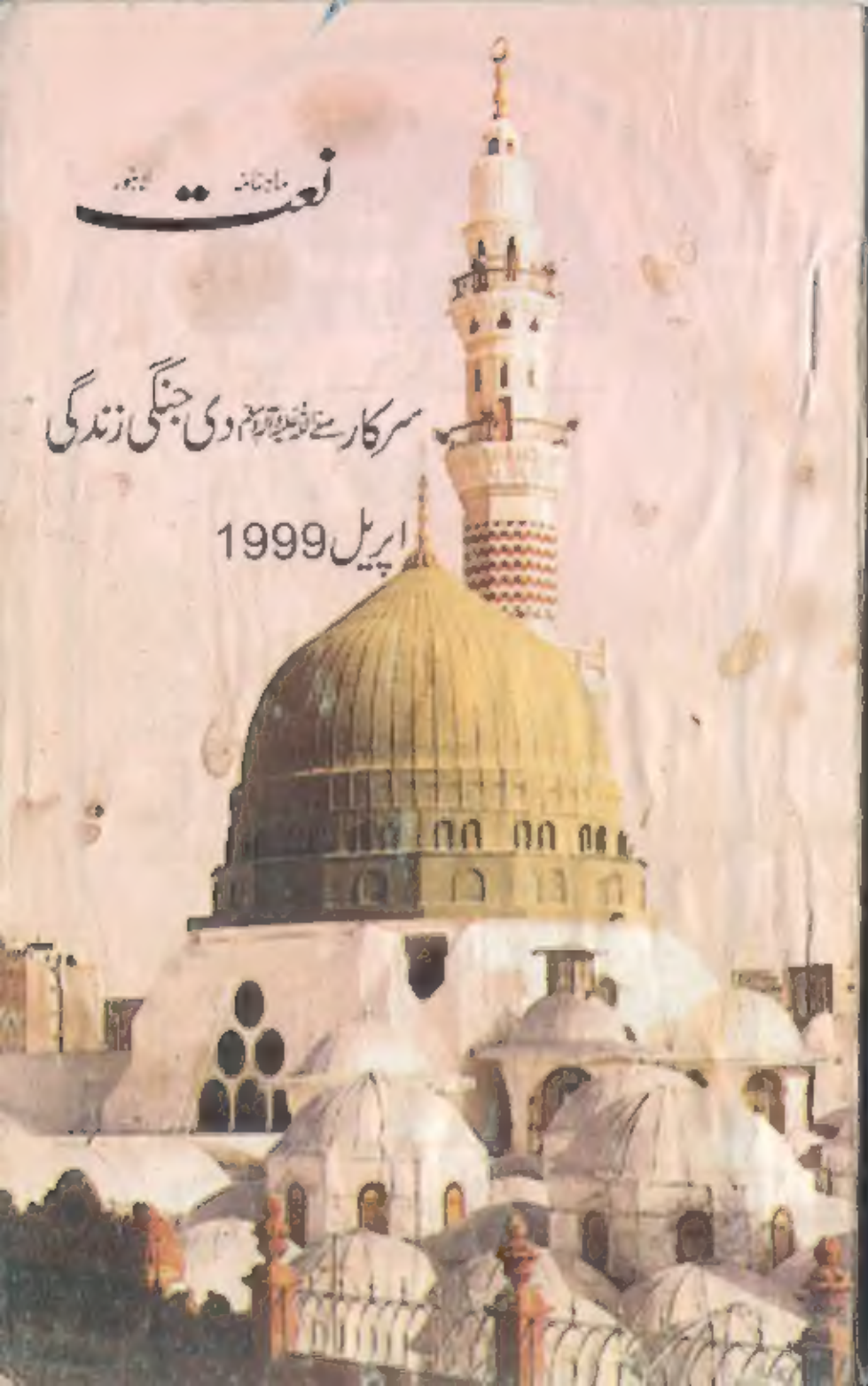

نعمت

سرکارِ مہدیؑ کی جنگی زندگی

اپریل 1999

ماہنامہ نعت لاہور

جلد ۱ اپریل ۱۹۹۹ء شمارہ ۴

سرکارِ صلاح اللہ علیہ السلام کی جنگی زندگی

ایڈیٹر: راجا رشید محمود

مشیرِ خصوصی:

پنجمی رفیق احمد باجواہ
ایڈووکیٹ

ڈپٹی ایڈیٹر: شہناز کوثر

ناظم: محمد محمود

قیمت: ۱۵ روپے (عام شہری)
۲۰ روپے (اشاعت خصوصی)
۲۰۰ روپے (زیر دست لاد)
عرب لک کے لیے ۱۰۰ روپے

مینجر: ختم محمد محمود

برسرِ حاجی محمد نعیم کھوکھر، نعیم پٹنہ، لاہور

پبلشر: راجا رشید محمود

طباعہ: انظر رقم

پرنٹر: خلیفہ علیہ السلام، ایک بائبلنگ، ہاؤس ۳۸- اردو بازار، لاہور

انظر نزل مسجد شریف تیرہ نیوشالہ مارکا لونی، نلسان روڈ

فون ۳۶۸۳۶۸ ۷۷۷۷ لاہور (پکتن) پوسٹ کوڈ ۵۴۵۰۰

پیام غم

قادر نہیں نعت کو دیکھے دل کے ساتھ یہ اندوہ ناک خبر دی جا رہی ہے کہ ہمارے پیارے آقا و مولا حضور حبیب کبریا علیہ التحیۃ والثناء کی والدہ محترمہ سیدہ آمنہ رضی اللہ تعالیٰ عنہا کی قبر مبارک کو بلڈوزر کر دیا گیا ہے۔ کراچی سے ہمارے موبان طارق اکرام اپنے دو ہمراہیوں سید محمد اظہار اور محمد رحمت اللہ کے ہمراہ ابواء شریف پہنچے تو انہوں نے یہ روح فرسا منظر دیکھا کہ پہاڑی پر واقع اس واحد مزار شریف کو بلڈوزر سے منہدم کیا جا چکا ہے اور Excavator استعمال کر کے جگہ کو کئی فٹ گہرائی تک کھود کر ٹیٹ کر دیا گیا ہے۔

یہ وہ مقدس مقام ہے جہاں حضور رحمت ہر عالم ﷺ کبھی کبھی جمہرات کے دن خود تشریف لے جاتے، قبر کو سنوارتے اور نعت میں گریہ فرماتے تھے۔ یہ نعت کو اپنے نواسیوں کے ساتھ ۱۹۹۲ء کی ایک جمہرات کو وہاں حاضری کی سہولت نصیب ہوئی تھی۔ عقیدت کے جو پھول اشکوں کی صورت میں وہاں پھلور کیے گئے انہوں نے اس کی زندگی کو اب تک گزارنا رکھا ہے۔

"سیرت طیبہ" میں ہے کہ اُحد کی جنگ کے لیے کفار کی فوج ابواء کے مقام سے گزری تو سلامہ فوج ابوسنیان کی بیوی ہند بنت قتبہ نے سیدہ آمنہ سلام اللہ علیہا کی قبر مبارک کو کھود ڈالنے کا مشورہ دیا مگر فوج کے سب بیویوں نے اس خواہش کو عمل کی شکل دینے کی سخت مخالفت کی۔ کافروں نے جو کلام نہ کیا تھا اب شاید "مسلمانوں" نے وہ کر دکھایا ہے۔

مدیر "نعت" کی والدہ مرحومہ کی قبر اگر کوئی شخص روتی کھنڈ بھی پیچھنک رہا ہے تو اسے دکھ ہوتا ہے۔ خیال کیا جاسکتا ہے کہ حضور ﷺ کی مایہ محترمہ کے مزار مقدس کی جنہوں نے بے رحمی کی ہے ان سے سرکار ﷺ کتنے ناراض ہوں گے اور یُؤْتُونَ اللہَ وَرَسُولہَ مَا مَیْلَبُہُمْ کہ جو حضور ﷺ کو ایذا دیتے ہیں وہ جبار و قہار اللہ تعالیٰ کو ایذا دیتے ہیں۔

قادر نہیں کرام غیرت و حمیت کا مظاہرہ کرتے ہوئے اس معاملے میں رائے عامہ کو بھی بیدار کریں اور پاکستان کی حکومت اور سعودی عرب کے سفیر کو احتجاجی مراسلے بھی ارسال کریں۔

سرکار علیہ السلام دی جنگی زندگی

اظہار محمود

غزوے (مطہ ۳۰۰) (تکر)

اپنے بچائی لڑائی میں (مطہ ۳۰۰) (تکر)

غزوہ بدر (۹) غزوہ اُحد (۳) غزوہ خیبار (۱۷)

حملہ آور اور اپنے چچا (مطہ ۲۰۰) (تکر)

غزوہ موطن (۲۰) غزوہ سبیل (۱۱) غزوہ حراء (۱۳) غزوہ بکاء (۲۳)

قحطان اور چچا (مطہ ۲۰)

غزوہ خیبار (۲۶)

معاہدے توڑنے والیاں بل لڑائی (مطہ ۲۰۰) (تکر)

غزوہ بدر (۹) غزوہ اُحد (۳) غزوہ خیبار (۱۷) غزوہ موطن (۲۰) غزوہ سبیل (۱۱)

چینج دے جو اسب دین (مطہ ۲۰)

غزوہ بدر (۹)

غزوے، ہمسایہ دشمن دی گئی پہلوں ای ٹپ لئی مٹی (مطہ ۲۰۰) (تکر)

غزوہ قرقرہ (۱۷) غزوہ خیبار (۱۷) غزوہ حراء (۱۳) غزوہ بدر (۹) غزوہ اُحد (۳) غزوہ موطن (۲۰)

(۲۳) غزوہ سبیل (۱۱) غزوہ حراء (۱۳) غزوہ بدر (۹) غزوہ اُحد (۳)

تسلیم توں بعد لڑائی (مطہ ۲۰)

غزوہ بدر (۹) غزوہ اُحد (۳)

دشمنوں پر کان لئی (مطہ ۵۰)

غزوہ بدر (۹) غزوہ اُحد (۳)

عمرے دی نیت والا "غزوہ" (مطہ ۵۰)

صبر (۵۲)

حضور ﷺ دے سفارتی سفر (مطہ ۵۰) (تکر)

غزوہ بدر (۹) غزوہ اُحد (۳) غزوہ خیبار (۱۷) غزوہ موطن (۲۰) غزوہ سبیل (۱۱)

ظلم دے خلاف کہتے جان والے معاہدے دین شرکت (مطہ ۵۰)

حب اشقی (۳)

سبیل

جدول دشمنوں پر تیار ای نہ ہوں دیا گیا (مطہ ۳۰۰) (تکر)

م قلع (۳) م قلع (۳) م قلع (۳) م قلع (۳) م قلع (۳) م قلع (۳)

دی م (۳) دی م (۳) دی م (۳) دی م (۳) دی م (۳) دی م (۳)

دی م (۳) دی م (۳) دی م (۳) دی م (۳) دی م (۳) دی م (۳)

غزوہ بدر (۹) غزوہ اُحد (۳) غزوہ خیبار (۱۷) غزوہ موطن (۲۰) غزوہ سبیل (۱۱)

سبیل (۵۲)

حضور ﷺ دی توہین کرن والیاں اور انجام (مطہ ۵۰) (تکر)

مسافر، داخل (۵۳) ابو ملک داخل (۵۵) کعب بن اشرف داخل (۵۰)

اسلام دے بدترین دشمن داخل (مطہ ۵۰)

الی رافع داخل (۵۸)

تسلیم واسطے جان والے (مطہ ۸۰) (تکر)

خبر سوت (۸۰) سوت رنج (۸۰)

تسلیم دے دے جنگ کرنا (مطہ ۸۰)

مظلوموں کو اسلام دی دعوت (۸۰) مظلوموں کی م (۸۰)

مظلوموں کو اسلام دی دعوت (۸۰) مظلوموں کی م (۸۰)

قرطاد دی م (۸۰) سوت فر (۸۰) طرف دی م (۸۰)

سلح دے نیسے تے لڑائی (مطہ ۸۰)

سوت محمد بن رواحہ (۸۰)

ڈاکوؤں تے حملہ (مطہ ۸۰) (تکر)

مٹی دی م (۸۰)

مرد ڈاکوؤں کو اپنے چچا (مطہ ۵۰)

غزوہ بدر (۹)

حسلہ و امزہ چمکن لئی سوت (مطہ ۵۰)

سرتہ جوم (۹۰)
خبر رسائی لئی گھلیا گیا سرتہ (مط ۷)

سرتہ غلہ (۹۲)

تجارتی سفر (مط ۵۵)

سرتہ داری انگریزی (۹۵)

تجارتی قافلے سے حملہ (مط ۹۱)

سرتہ قزو (۹۶)

جزیرہ نہ دین والیاں سے حملہ (مط ۹۷)

سرتہ قزو / م و قیم (۹۸)

گشتی دے (مط ۹۹ توں ۱۰۳ تک)

سرتہ قزو / سیف المکر (۹۸) سرتہ رابع (۹۹) سرتہ قرار (۱۰۰) سرتہ لہن من سعید (۱۰۲)

پتلیوں توڑنا (مط ۱۰۳-۱۰۴)

نوشی دی چاہی (۱۰۳) سرتہ دی چاہی (۱۰۳) نمائش دی چاہی (۱۰۳) سم افس (۱۰۴)

وہیلی گل

حضور پاک ﷺ دی مدنی زندگی وچ جس طرح غزویاں تے سرکایاں ذکر کرناں دیں وچ
مدعا اے "اوس توں لیج گلدے" جیویں سرکار ﷺ نے اچھے آکے اپنا سارا زور لڑائیاں تے
لایا تہ ایہ وی لکھیا گیا اے کہ قریشی کافراں دے قافلے ٹٹن لئی کئی غزوے ہوئے "کئی سرینے
کھلے گئے۔"

"غزوے" توں مراد اوہ جنگ لیاں گئیاں نیں جنھن وچ آپ سرکار ﷺ آپنوں وی
شریک سن۔ امام رافع اصفہانی دی کتاب "مفردات القرآن" وچ "غزوے" بارے لکھیا
اے کہ "الغزو" دے معنی دشمن بل جنگ کرن دے ارادے بل لکھنا اے (ص ۷۵۳)۔ تے
"سرتہ" اوس جنگی مہم نوں کہیا جاند اے جہدے وچ سرکار ﷺ آپ شامل نہ ہون۔

پر وہیلی گل ایہ اے کہ ہر سفر پیر آپ سرکار ﷺ نے مدنی زندگی وچ فرمایا "اوتھوں
"غزوہ" تے پیر مہم کھلی (اوتھوں جتنی ہووے یا سفارتی یا تبلیغی) اوتھوں "سرتہ" کہیا
جاوے۔ ایسے لئی اوتھوں دودھ "غزوے" "سرتہ" دیکھ کے دشمنوں نوں ایہ کہن دی لوڑ
پے گئی کہ ایہ تے دُشمنے ہی ایسے کہیں رہے نیں۔

اصل حضور ﷺ دے ہر سفر نوں الگ الگ حصے وچ بیان کر کے ایہ دسیا اے کہ
کیتریاں جنگ اپنہ پچا واسطے لڑیاں گئیاں جنھن وچ حملہ کرن والیاں دا پچا کرنا یا صلح
دے محلہاں توں منہ موڑن والیاں بل جو لڑائیاں کیتیاں گئیاں، اوہ کیتیاں نیں۔ جے کوئی چیلنج
کے تے اوہ قبول کر کے میدان وچ آؤنا کوئی جارحیت تے نہیں۔ جس دے لیے کوئی تہاڑے
تے حملہ کرن دیاں جاوایاں کر رہیا ہووے "اوہ دے ارادیاں اگے نہ مارنا چاہی دے یا نہیں۔
جد کوئی صلح کر دے تے فیر چپ رہیاں تے گزارا نہیں ہندا "اوہ" جواب دیتے تے انہوں
تکوار دے زور تے اسلام پھیلانا کہن والے کہنے کو سیا نے نیں۔ علاقے وچ امن قائم کرن
لئی مختلف قبیلیں بل محلہ دے کرن خاطر سفر کرنا "غزوہ" کس طرح ہویا۔ سرکار ﷺ صحابہ
نوں بل لے کے عمرو کرن چلے تے یار لوکھ لے لیاں سفر نوں وی "غزوہ حدیبیہ" لکھ دتا۔

حضور ﷺ نے تبلیغ لئی اک واری دس دوتی واری ستر بندے کئے 'اوہیں نوں
 شہید کروا گیا' تے کتلیں وچ ایہ وی "سریئے" دے طور تے ذکر اذکار وچ آئے۔ مقلوبوں دا
 لین بندے نو دے گئے 'تے ایہ وی کھوار راہیں اسلام پھیلاؤن دے طعنے سننے بن گئے۔
 واکواں حملہ کیتا' مسلماناں اوہیں دا پچھا کیتا تے ایہ وی اعتراض بن گیا۔ علاقے دی حفاظت
 لئی آسے پاسے مٹھی دے گھلتا یاد دشمن دی سواہ کیز لینا دی "جنگ" دے کھاتے پے گیا۔

سلاوی گوہر موجب دو سریئے ایسے نہیں جنہوں وچ دشمن دے تجارتی قافلے تے
 حملہ کیتا گیا۔ اوہ تہاں گھروں کڈھ دین 'مدینے آکے دی تہاں ملو نہ لین دین 'تلاویاں
 چر اگھواں تے حملہ کر کے بندے مار دین 'ڈگر پک لے جان 'تلائے تے دھوا کر کے آجین '۔
 تلائے تجارتی قافلے دی لٹ لین — تے تیس اچا سلاوی نہ 'تو' ایہ کیکن ہو سکدا
 اے۔

حضور ﷺ دی توہین کرن والیاں نوں لاہ دینا یا پتاں نوں توڑنا تے اسلام دی الف ب
 اے۔ ایس مقصد لئی جو مسلم ترتیب دیاں گئیاں 'اوہیں دا ذکر وی کروا گیا اے۔

"حلف الفضول" کوئی سرفیس گا' پر اسل اوہنوں ایس لئی ایس کتب واحد بتلایا
 اے کہ ایہ حضور ﷺ دے سزاں دا بیان نہیں 'آپ سرکار ﷺ دی جنگی زندگی بارے حقیق
 اے 'تے سرکار ﷺ دی جنگی زندگی دی بنیاد ای مقلوبوں دا ساتھ دینا 'تے اوہیں نوں سرچک
 کے نون لائق بناتا اے۔

ہر "غزوے" یا "سریئے" بارے مختلف ہیرت نگاراں دے اختلافات وی اسل
 سامنے لیاندے نہیں 'تے کوشش کیتی اے کہ پڑھن والیاں دی مدد دے راہوں رہنمائی کیتی
 جاوے۔ اللہ قبول فرمائے۔

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ

غزوے

اپنے بچا واسطے لڑیاں گئیاں جنگاں

غزوہ بدر

'مشرکوں نے مدینے پاک دی چر اگھ تے حملہ کر کے راکھے نوں شہید کیتا'
 راکھ نوں آگ لائی تے ڈگر پک کے لے گئے۔ حضور ﷺ نے اپنے صحابہ
 کرام بل لوہیں دا پچھا کیتا 'دھور ڈگر واپس لے آئے پر کرز بن جابر تے لوہے
 نگی نس گئے۔ ایہ شرارت کافراں وٹوں پل دی صورت وچ ہوئی۔ ایس توں
 پہلوں تے بعد وچ حضور ﷺ نے بیڑے سفر فرمائے۔ اوہ سفارتی سن تے
 آس پاس دے وسٹیک قبیلےں بل معلقہ کر لئی سن۔ صرف سریئے فلد وچ
 ابھڑا ہے کتے دیاں کافراں بل آمتا سامتا ہویا تے لڑائی ہوئی۔ اک کافر مارا گیا نو
 پھڑے گئے بیڑے بعدوں فدیہ لے کے رہا کیتے گئے۔ اوہیں دھچوں اک مسلمان
 ہو گیا تے مدینے پاک ای رہن لگ پیا دو جاکتے 'رکھ' اصل وچ بدر دی جنگ سریئے
 فلد توں پیدا ہونے والی اوس گرمی دا نتیجہ سی بیڑی کتے دے کافراں نوں چڑھی۔
 بعضے لکھدے نہیں کہ حضور ﷺ جس قافلے دی خبر سن کے
 ذوالشہرہ جیکر پڑے سن 'تے قافلہ نہیں سی ملایا' جس ویلے اوہ قافلہ ساز مسلمان

لے کے واپس گئے دل مڑاتے حضور ﷺ نے لوہے سے حملہ کر لیا
ارادہ کیتا۔ لوہے کے دوچ انواہ پھیل گئی کہ قریش دے تجارتی قافلے آتے مسلمان
حملہ کر گئے۔ ابو جہل بندے سمٹے کر کے لے آیا۔

اصل گل ایہ اے کہ جے سرکار ﷺ کے تجارتی قافلے دی کھوج
وچ آئے ہندے تے لوہوں بیچ کے نہ جان دیندے۔ کتے دے کافر مسلمان مل
بیرم سلوک کردے رہے سن تے کرزن جابر فری راہیں جو چھیڑ چھاڑ دینے پاک
وچ دی کر گئے سن لوہے بد لے وچ اوہل دے تجارتی قافلے لٹ لے جانے
تے حرج کوئی نہیں سی۔ پر ایہ گل سوچن لائق اے کہ بدر دی لڑائی جیکر مسلمان
جس قافلے دا پچھا دی ریتا لوہ بیچ کے نکل جاندا سی۔ اتھ کوئی دی نہ آیا۔ بیرم
سرتہ فلد دے نتیجے وچ اتھ آیا سی اوہ دی حضور ﷺ دی ہدایت مطابق
نہیں سی آیا۔

حقیقت ایہ اے کہ حضور ﷺ سمجھ دے سن کہ سرتہ فلد وچ پئی
ہوئی مارنوں کتے دے شرک ہضم نہیں کر رہے۔ اوہ کوئی شرارت کر سکدے
نہیں۔ ایس لئی سرکار ﷺ بندے سمٹے کر کے رے سن جے ایہ نہ ہووے
کہ شرک مدینے تے چڑھائی کر دیں۔ ہو سکدے آپ نوں کافروں دے حملے دی
اطلاع ای مل گئی ہووے۔ اچے مدینے دا دفاع تے مضبوط نہیں سی ہویا۔ ایسوا
ہویا کافر شرک پوری تیاری مل کیوں کر کے بدر جیکر اپڑ گئے۔

سرکار ﷺ مدینوں رے تے آپ دے مل تن سو توں کھدوہ
بندے سن۔ بیرمے بندے جنگ وچ شریک ہوئے اوہ تن سو بیچ (۳۰۵) سن۔
اتھ شریک نہیں سن ہو سکے پر مل غنیمت وچ تے آخرت دے ثواب وچ اوہ برابر

دے شریک ٹھہرائے گئے۔ مہاجرین وچوں حضرت عثمان غنی رضی اللہ عنہ تے سیدہ رقیہ بنت
رسول اللہ ﷺ دی بیماری پاروں لڑائی وچ شامل نہ ہو سکے۔ علہ نوں حضور
ﷺ نے خبر رسائی واسطے مقرر کیتا سی۔ انصار وچوں حضرت ابولبابہ رضی اللہ عنہ نوں
آپ ﷺ نے مدینے دا نگران بنائے کتے پچھے کھل دتا سی۔ عاصم بن عدی
حارث بن حطب دی وی ڈیوٹی لائی گئی۔ حارث بن اسلم تے خوات بن خبیبر راہ وچ
زخمی ہو گئے سن ایس لئی اوہل نوں واپس موڑ دتا گیا۔

آپ سرکار ﷺ نے مدینوں ٹڈیاں عمرو ابن ام مکتوم رضی اللہ عنہ نوں
مدینے پاک وچ اپنا نائب مقرر فرمایا سی۔ ایہل داندل عمرو بن قیس بن زائدہ رضی اللہ عنہ
سی۔ الاستیعاب وچ اے کہ حضور ﷺ نے تیراں موصیوں تے
ایہل نوں اپنا نائب مقرر فرمایا۔ الاستیعاب (جلد اول) وچ ایہ وی ہے کہ شاید
عبداللہ ابن ام مکتوم رضی اللہ عنہ (اکھوں اتے محال) تے عمرو بن ام مکتوم اکو ای شخصیت
ہوں۔

اسلامی لشکر ذفران دی وادی وچ سی تے ہٹا لگائی کافر بڑی تیاری مل لڑن
لئی آ پڑے نیں۔ حضور ﷺ نے بدر دے کھوہ (پاچوے) دے نیڑے پڑا
کیتا۔ ایہ کھوہ بدر بن حارث (بدر بن کلدہ) نے بنوایا سی۔ ڈاکٹر محمد حمید اللہ نے
عہد نبوی ﷺ کے میدان جنگ وچ لکھیا اے کہ ایہ جگہ
مدینے پاک توں اتنی میل دور تے سمندر توں ۳۳ میل دے پندھ تے ہے۔
البلیہ والنہایہ وچ حذافہ ابن کثیر نے لکھیا اے کہ بدر توں تن چار دن
پہلوں حضور ﷺ دی پچھیں عاتکہ بنت عبدالملک رضی اللہ عنہ نے خواب وچ
دیکھیا کہ کھدے کافر ذلیل و خوار نیں تے اوہل وچوں کئی جنگ دے میدان

صحابہ کرامؓ مل موجود سن۔ مسلمانوں دے جوش خوش آگے کافروں دے ہتھیار تے
تقد لودا دلو حاکم کا کڈھ سکے تے لوہن دی منال دی منال اُلیاں گئیں۔ مشرک
بے رحمی مل پچھے پئے تے لوہن دی منال بھاجا پئے گئی۔ ابو جہل جے آکر خل ایس
غزوے دی کم آگئے۔ ستر (۷۰) کافر مارے گئے۔ چودہ صحابہ کرامؓ شہید ہوئے چھ
مہاجر تے اُنہ انصار۔

کے دے مشرک افزا تفری دی ہتر ہتر ہو کے نئے تے شرمندے شرمندے
والہیں کتے جاوڑے۔ ستر کو کافر قیدی بن گئے۔ قیدیاں دھوں بیڑے غریب سن
لوہن نوں اُنج ای چھڑ دیا گیا۔ المشاہد دی حکیم رحمان علی نے
لکھیا ہے کہ سائب بن عبید، عبید بن عمرو، مسینی ابن ابی رفاعہ تے مطلب بن یسب
ایسں دھوں سن۔ عبداللہ بن محمد بن عبدالوہاب نے ابو غرہ تمی دا
مل دی ا۔ لہن دی لیا ہے۔ ایہ شاعری۔ اپنیاں پنج دھیاں تے اپنی غریبی دا ذکر کر
کے تے لہیہ وعدہ کر کے رہائی لئی ساسوئی نہیں مسلمانوں دے خلاف نہ بولاں گا نہ
لاں گا۔ پر اپنے وعدے دے خلاف اُنہ دی جنگ دی شریک ہویا تے ماریا گیا۔

اسلامی لشکر لڑائی توں تن دن بعد مدینے ول ٹریا۔ صفراء دی ولوی دی اُڑیا
تے عبیدہ بن حارث بنصل دا پیر لڑائی دی کٹ گیا سی، فوت ہو گئے تے لو تھے ای
دفن کر دتے گئے لوہے دے تو باہر آ کے مُسند احمد موجب حضور
ﷺ نے قیمت دے مل دی دے فرمائی۔

نہر بن حارث بدر دی جنگ دی کافروں دا جھنڈا چکن ولایا تے اسلام
دھنی دی بہت دوہیا ہویا سی۔ حضور ﷺ نے صفراء دی لوہی گردن
مارن دا حکم دتا تے حضرت علیؓ نے حکم دی تعمیل کیتی۔ عرق اللہہ اُڑے کے آپ

دی لاش دی شکل دی شکل دے پئے نہیں۔ رب کریم نے ایہ خواب سچا کر دتا بدر دا معرکہ
۱۷ مار منال سن ۲ ہجری نوں شروع ہويا۔ عروہ بن زبیر نے ۲۱ تاریخ لکھی اے
تے اسحاق النبی علوی ۲۱ نوں ای سن دے نہیں۔ جنگ دے شروع دی
اُنہ مخدوی سید الشہدا حضرت حمزہؓ دے ہتھوں ماریا گیا۔ فیر عقبہ شیبہ تے ولید
بن عقبہ نوں حضرت حمزہؓ حضرت علیؓ دے عبیدہ بن حارث دھوں نے مار سنیا۔
کافروں نے بلہ بول دتا لڑائی شروع ہو گئی۔ مکہ دے کافروں دا لشکر ہزار
دے قریب سی۔ گھوڑے، اونٹ تے اسلحہ لوہن کول دافری۔ مسلمان گھٹ دی
سن تے لوہن کول حرب داسلمان تے اونٹ گھوڑے دی تھوڑے سن۔ واقعی
لکھدے نہیں چالیہ اونٹ سن۔ شیخ محمد رضا مصری فوق
بلگرامی نوں بخش تو گئی وغیرہ لکھدے نہیں کہ ۱۰ گھوڑے سن
قسطلانی کہندے نہیں تن سن۔

حق تے باطل دے ایس پہلے معرکے توں اک دھاڑی پہلوں ای آپ
سرکار ﷺ نے فتح دی خوشخبری سنا دتی تے صحابہؓ نوں لوہ ساریاں
بکس دی وکھار مل جتے وڈے وڈے کافروں نے ماریاں جانی سی۔ حضور پاک
ﷺ نے روٹیاں دی مٹھ کافروں ول سُئی جیہری مسلمانوں دی فتح تے کافروں
دی ہار دا نشان بن گئی۔ اللہ پاک نے فرمایا، لہیہ مٹھ روٹیاں دی، تُل نہیں سُئی لہیہ
کم تے اللہ نے آپ کیتا اے۔

آقا حضور ﷺ نے صحابہؓ دی تحکیم کیتی۔ کینڑا کس پاسے کھلے
گا، کینڑا کدھر رہوے گا۔ ایس دستے دا سربراہ کون اے، لوس دستے توں کون
لڑائے گا۔ جنگ چھڑی۔ مسلمان جہاں حملہ کیتے حضور پاک ﷺ آپ

حضرت علیؓ نے عقبہ بن ابی معیطؓ سے قتل و احکم صلور فرمایا۔ ایہ حکم دی حضرت علیؓ نے دیا۔ بعضے کہندے ہیں 'ایہ معلوت عام بن حلیت انصاریؓ نوں ملی۔ ایہ دونوں جنگی قیدی نہیں سن 'جنگی مجرم سن' ایس لئی وڈھ دتے گئے۔

غزوہ اُحُد

اُحُد دی جنگ واسطے قریش دے لشکر وچ تین ہزار جوان سن۔ لوہ آہنیاں زینائیاں نوں وی مل لیاے سن 'تک جے لوہنل دی عزت خاطر دی جنگ توں نہ سن۔ لوہنل تل تین ہزار لوٹھ تے دو سو گھوڑے سن۔ (زاد المحاد وچ گھوڑیاں دی تعداد سو نکھی ہے 'فتح الباری وچ اک سو)

حضور پاک ﷺ اک ہزار بندے لے کے چلے 'پر منافقن واسرار' عبد اللہ بن ابی قحسب دے لے کے وکھرا ہو گیا 'تے طبری دے مطابق صرف ست سو مسلمان رہ گئے۔ ہنسل وچ صرف سو آدمیاں کول زبہل سن۔

جنگ چھڑی تے عرب دے اصول موجب پہلوں لکے لکے سورے دا مقابلہ ہویا۔ اوہدے وچ کافر مسلمان اتے نہ کھل سکے 'تے لگے گئے۔ معرکہ ہویا تے مسلمان دے جذبے اتے کافراں دا وڈا لشکر نہ کھل سکيا۔ ساز مسلمان تے اسلحہ وی کم نہ آیا 'اتے لوہنل دیاں زینائیاں دے طعنے مئے دی کچھ مدد نہ کر سکے۔ کافر سن تے مجبور ہو گئے۔

حضور ﷺ نے لشکر نوں کیوں حصیل وچ تقسیم کیتا سی۔ اک پاسے پہاڑی 'دو جے پاسے تباہی۔ بٹے تے آپ ﷺ نے تیر اندازل دی

دیوئی لائی۔ مستدرک حاکم تے مسند احمد وچ اے 'سرکار ﷺ نے لوہنل نوں حکم دتا سی کہ ایس مارے دی جا رہے ہوویے 'یا غنیمت دامل دی اکٹھا کر رہے ہوویے 'تک اپنی جگہ نہیں چھڈنی۔ ایہو ای گل بخاری شریف وچ اے۔ ابن ہشام تے ابن سعد نے وی ایہو ای لکھیا اے۔

طبقات وچ لکھیا اے کہ فتح دے بعد غنیمت دے مل وچ حصہ لین ہارے گل بات ہوئی تے اوہنل دے امیر عبد اللہ بن جُبیرؓ تے اوہنل پہن تے وی تیار نہیں سن 'اٹھ دس بندے اوہنل دے ہم خیال سن۔ ہائی مال غنیمت پچھے بھیج پئے۔ خالد بن ولید اوس دے کافری 'اوہنے اپنے ہندیاں تل دو جے پاسوں بٹے تے چڑھ کے عبد اللہ بن جُبیرؓ تے اوہنل دے سنگیاں نوں شہید کر دتا 'تے مسلمان تے ٹٹ پئے۔

قریباً تین ہزار کافر ست سو مسلمان تے پل پئے۔ مسلمان اوس دے لے فتح دے نقشے وچ سن تے زیادہ تر غنیمت دامل اکٹھا کرن لگے ہوئے سن۔ بھاجڑی پر حضور ﷺ اپنی جگہ توں نہیں بے۔ مسلم شریف وچ حضرت انسؓ توں روایت اے کہ اوس دے آپ سرکار ﷺ دے تل صرف ست انصار تے دو مہاجر سن۔ طلحہ بن عبید اللہؓ 'ام عمارہؓ 'تے دوسرے چند صحابہؓ حضور ﷺ دے آگے ڈھل بنے رہے۔ سعد بن ابی وقاصؓ سرکار ﷺ دی حفاظت لئی تیر اندازی کر رہے سن۔ بخاری شریف وچ اے 'حضور ﷺ نے فرمایا 'سعد! ہو تیر چلا' تیرے تے میرے مل پو قریاں!

حضور پاک ﷺ دے سامنے دی بیڑھ وچوں اک دند مبارک شہید

ہو گیا۔ دوروی کئی زخم آئے۔ آپ دا خود سروج کعب گیا۔ پس طرح آپ سرکار
 حضور ﷺ غاصے زخمی ہو گئے۔ صحابہؓ نوں پنا لگا کہ حضور ﷺ کافروں وچ
 گھرے ہوئے نیں تے دس کو صحابہؓ فوری طور تے واپس مڑے، علو تے سعد کول
 آئے۔ مشرک نوں وی پنا چلیا کہ حضور ﷺ رکھے رہ گئے نیں تے اوہ وی دھا کے پے
 گئے۔ ایس گھسلن دے دن وچ ابو جہلہ، معتب بن عمیر، علی المرتضیٰ، سل بن
 حنیف، مالک بن سنان، نسیہ بنت کعب مازینہ (ام عمارہ) قلوہ بن نعمان، عمر بن
 خطاب، حاطب بن ابی بلتعہ، ابو طلحہ تے عبدالرحمن بن عوف (رضی اللہ عنہم) نے
 خوب خوب جوہر دکھائے۔

مسلمان پہاڑ والے پاسے واپس ہوئے تے حضرت طلحہ بن عبید اللہ، منہل
 نوں اُنہی زخم لگے سن، آپ سرکار ﷺ نوں موہڑیاں تے چک کے لوس
 چٹان تے جا اپنے، جدی لوکی اج وی زیارت کر دے نیں۔ حضرت علیؓ تے سیدہ
 فاطمہؓ اڑھرا تے سرکار دے زخم دھوئے۔

حضور ﷺ نے اپنی تلوار ابو جہلہؓ نوں دتی سی تے لوہنل ایس
 تلوار دا حق اوا کیتا سی۔ حضرت حمزہؓ نوں وحشی نے شہید کیتا۔ فیر لوہنل دی لاش
 دے نوں نے کیتے گئے۔ ابو سفیان دی بڑھی ہند نے لوہنل دا کلیجا چلیا۔ حضرت منذر
 (فیئ اللہ) شہید ہوئے، معتب بن عمیر شہید ہوئے۔ حضرت حذیفہؓ دے
 والد غلطی تل مسلمان ہتھوں ای شہید ہو گئے۔ زیاد ابن سکن زخمی ہو گئے،
 رکشدے رکشدے حضور ﷺ کول پڑے تے آپ ﷺ دے
 قدم تے سر رکھ کے جان دتی۔ انس بن النضر، سعد بن ربیع، عبداللہ بن عجل
 عبداللہ بن عمرو بن حرام، عمرو بن الحموح، شہید، امیرؓ تے دوجے صحابی

(بیرے بعد اوج ستر سن) نے شہادت دی سعادت پائی۔

مشرک اُعد توں واپس رُپے تے حضور ﷺ نے ستر صحابہ کرام
 نوں لوہنل دا پچھا کرن دا حکم دتا۔ بُخاری شریف وچ اے کہ لوہنل وچ
 حضرت ابو بکرؓ تے حضرت زبیر (رضی اللہ عنہما) دی سن۔ پر کافر نیزے تیزے رُکے
 ای نہیں۔ روحانی کے سلاخو نے۔

غزوہ احزاب / غزوہ خندق

حضور پاک ﷺ نے معاہدے دی خلاف ورزی آتے سازش
 کرن دے جرم وچ نبیؐ تفسیر دیاں یہودییاں نوں مدینہ بدر کر دتیاں۔ لوہنل وچوں کجھ
 غیر وچ جا کے لہو ہو گئے توہ فیر اپنی علوت موجب نچلے نہیں بیٹھے سازش تیار کیتی۔
 اپنے نمائندے عرب دے کوئے کوئے ہساریاں نوں مشورہ دتا کہ مسلمان لکھ لکھ
 قبیلے دے دس دے نہیں رہے۔ ہُن تے مل کے ایہنل نوں مکہ ٹاپے گا۔ انج نہ
 ہوتا تے سلا ساریاں دا چیا حرام ہو جائے گا۔

اک پاسیوں قریش کتلہ، تمامہ تے دو بے ساتھی قبیلے ابو سفیان دی
 قیادت وچ مڑے۔ مرا المران دے مقام تے بنو سلیم وی شامل ہو گئے۔ غطفانی قبیلے
 فرارہ، مو، اشجع آگئے۔ بنو اسد تے دو بے قبیلے وی پڑے۔

دس بارہ (بھنے لکھدے نیں پچو ہزار) دا لشکر تیار ہو گیا۔ ایہ ہر مدینے
 پاک وچ سرکار ﷺ نے اصحابؓ چھ نازل مشورہ کیتا۔

حضرت سلمان فارسیؓ دھو ایرانی ہون پاروں، خندق دے ذریعے دفاعی لڑائی
 دے طریقے نوں واقف سن۔ لوہنل مشورہ دتا کہ مسلمان کھلے میدان وچ مقابلہ

کرن دی بجائے محفوظ مقام تے اکٹھے ہون تے آسے پاسے خندق کھودین۔ تن ہزار مسلمان ایس کم لگے۔ حفیل دے نزدیک دیسلا دہل وچ خندق کھل ہوئی۔ بُخاری 'نصائی' تے تو مبنی وچ خندق کھودن دے کئی واقعات بیان ہوئے۔ ابنِ ہشام کہندے نیں 'کافراں دا لشکر اپن توں پسوں 'خندق تیار ہو گئی سی۔

مسلمان خندق توں اندرے پاسے تے کافر خندق باہر سن۔ اوہ حملہ کس لئی ورسے تے اتنے تی چوڑی خندق سی۔ حیرن رہ گئے۔ ایہ کم اُگے کدی عرب وچ ہوا ای نہیں سی۔ فیروہی اک واری ک مقام توں عمرو بن عبدود تے کچھ ہور کافر اندر آ گئے۔ حضرت علیؓ نے عمرو نوں مار دیا۔ تہ کچھ دُوبے کافر نس گئے۔ دونوں پاسوں تہ چلے رہے جدے نتیجے وچ طبری کہندے نیں 'جھے مسلمان شہید ہو گئے۔ انھ دس کافر مارے گئے۔

بنو قریظہ دے یودی فیر ایس موقعے تے سازش وچ لگ گئے۔ اخیر 'حل' کے مسلماناں دے دشمنی کرن دا فیصلہ کرنا۔ ہُن حل ایہ سی کہ سامنے دنیا جہان دے دشمن اکٹھے ہو کے آ گئے سن تے پچھوں 'بلکہ اندروں یودیوں دا خطرہ سی۔ ایس موقعے نے قُیم بن مسعود (اک نو مسلم) بڑے کم آئے 'اوہ مسلمان تے ہو گئے سن' پر بوکل نوں ایس حقیقت دا پتا نہیں سی اوہناں قریش نوں ہور گلاں تے یودیوں نوں ہور گلاں کر کے اوہناں وچ پھک پارتی۔

اسلام دشمنیاں دے مختلف قبیلے اکٹھے ہو کے تے 'گئے سن' پر محاصرہ ملد ہونا کافراں لئی مصیبت بن گیا۔ ایس سارے لشکر دا خرچہ قریشیاں نوں برداشت کرنا پئے رہیا سی۔ فیر ہر قبیلے دی سوچ دا اپنا انداز سی۔ ہر قبیلے دی رگ دوجے ڈکمری

سی۔ لوہناں دی چوڑی چوٹک پئے گئی۔

لوہر 'حضور پاک ﷺ نے اپنے خیمے وچ بیروالے دن دعا مانگی 'تے اللہ پاک نے سخت طوفان مچل دیا۔ لوس طوفان نے خیمے اکھیر دتے 'ہانڈیاں اُڑا دیں۔ تے 'سارے قبیلے جڑے اکٹھے ہو کے اسلام نور ختم کرن چلے سن 'واپس چلے گئے۔ ایہ محاصرہ مہینا کو رہیا۔ تے امام بخاری موجب 'کافراں کام مڑے' تب سرکار ﷺ نے فرمایا 'ہُن ایس ایہناں بل لڑاں گے۔ ہن ایہ نزن مے نہیں رہے۔

حضور پاک ﷺ دی گل اللہ دے فرمان "وَمَا تَنْفِقُ مِنْ شَيْءٍ اِنْ هُوَ اَوْفَىٰ بِخَيْفَتِي" دے مطابق رب کریم دی گل ہندی اے۔ ایس لئی سرکار ﷺ دا ایہ فرمان پورا ہوتا ہی سی۔

حملہ آورال دا پچھا

غزوہ سفوان / غزوہ بدر لڑائی

کرز بن جابر بن حسیل فہری نے کچھ مشرک اکٹھے کیتے تے مدینے دے نیڑے واقع چر اگا تے حملہ کر دتا۔ ایہ چر اگا داوی عقیق وچ جرف والے پاس سی، مدینے پاک تو راتن کو میل دور۔ رسول رحمت ﷺ تے صیوت احمد مصعبی ﷺ (جلد دوم) وچ ہے کہ کوس چر اگا دے مگراں حضرت ذرہ نوں شہید کر دتا، درخت وڈھے یا ساڑ دیتے تے کچھ ذکر پک کے لے گیا۔ **الرحیق المختوم** وچ ہے کہ حضور ﷺ نے ستر صحابہ کرام وچ بل لوہاں دا پچھا کیتا۔ **حضور پاک ﷺ کا جلال و جمال** وچ لکھ اے کہ پسوں کچھ صحابی حضرت سعد بن ابی وقاص جو دی سرکردگی وچ مشرک پچھے نئے۔ پچھے ای حضور ﷺ دی کچھ صحابی جو لے کے اپڑ گئے۔ آپ ﷺ نے مدینے پاک وچ حضرت زید بن حارثہ جو نوں اپن بلیب مقرر فرمایا، تے لشکر واجنہ حضرت علی المرتضیٰ جو کو شہید جعنا اچٹا سی۔ کرز بن جابر تے لوہے سنگی دھور ذکر چھڈ کے نر گئے۔

حضور ﷺ پچھے گئے تے سسی پر کوئی ٹکرا نہیں ہویا۔ محمد جعفر شاہ پہلواری لکھدے نیں بظہر ایہ اک شرارت ای لکدی اے پر در حقیقت کرز فہری دا ایہ قدم اک طرح دا Test سی۔ مقصد ایہ سی کہ مسلمان د دفاع دیکھیے تے پرکھیے کہ یہودی رکنل کو مسلمان دساتھ دین گے۔ اسیو

افضل خاصا دا کرنا اے کہ ایس حرکت توں مراد ایہ اے کہ مسلمان نوں پتا لگے کہ لوہہ بیہوش آس پاس غشتی دتے گھل رہے ہیں، اوہیں دے گھرتے دی حملہ ہو سکدا اے۔

یاد رکھن وان گل ایہ اے کہ اچھے تیکر مسلمان نے کافراں دے کسے قافلے تے حملہ نہیں کیتا، کسے طرح بل چمیز چھاڑ وچ پل نہیں کیتی سی۔ ایہ پہلی رات سی بیہوش دشمن نے مدینے پاک دی چر اگا اُتے ٹپ تے جنگ دے اسباب پیدا کیتے۔

بیہوش دی مسلمان تے ایہ اعتراض کر دے نیں کہ تے وچ تے اوہ رہے سن۔ مدینے پاک وچ تے کے اوہاں تجارتی قافلیں نوں لٹنا شروع کر دتے لڑائی بھری دا لمحہ بدھا، لوہ ایس حقیقت توں اکھل پڑاندے نیں کہ مدینے دی رات ۱۰ اسے، عالی محمد تے کیتے گئے کسے لڑائی جھڑے وچ پل نہیں کیتی کی۔ پس کرز بن جابر کافراں لڑائی کہ لوہ کیتوں چلیاتے مدینے دی چر اگا تے حملہ کیتو۔

واقعی تے ابن سعد لکھدے نیں کہ ایہ واقعہ ربیع الاول سن ۲ ہجری وچ ہویا، پر ابن حبیب ایہدی تاریخ ۱۳ جولائی الآخر دسدے نیں۔ اسحاق النبی علوی دے نزدیک ایہ دو کیئذراں دافرق اسے اختلاف نیں۔

غزوہ سویق

بدر وچ تے دے کافراں دا جو حال ہویا، بیہوشی بری طرح ہار ہوئی سانے، لوہنے بوٹیاں نوں بڑا ذلیل کر دتا سی۔ لوہنے بدلہ لین دا طریقہ ایہ کڈھیا جے

رات ویسے دو سو اونٹن سوارانوں کے دے دینے کے لئے ایک مقام عربی
آئے حملہ کر دیتے۔

رات نوں چوری چوری ایہ حرکت کرن والے بڑول نئے تے کھن لئی
بیسرے ستوں بل بیٹے ہوئے سن 'اوہ سٹ کے نس گئے۔ ستوں دے تھیلے
مسلمانوں نوں لیجے۔ کتابوں وچ لکھیاے کہ عربی وچ ستوں نوں سوئق کندے
نیں 'ایس لئی ایس واقعے وائل ای غزوہ سوئق پے گیا۔

زاد المعاد تے **سیرۃ ابن ہشام** وچ اے کہ حضور پاک ﷺ
نے ایس موقع تے دی مدینہ پاک توں اپنی غیر حاضری وچ ابولہبہ لوسی انصاری نوں
اپن نائب بنایا۔

عام طور تے سوئق دامطلب ستوں ای کیتا جاندا اے۔ پر **امیر افضل**
نہاں نے ٹھیک لکھیاے کہ ایہ باجرے دی اک قسم اے جنھوں چولہں دی طرح
اُبل کے کھایا جاندا اے۔ سوئق نوں 'قبل تے پشت وچ' 'سواق' کندے نہیں۔
نکے نکے دانے ہندے نہیں 'آتے چولہاں دی طرح پکلا چھڑ ہندا اے جنھوں چولہاں
وانگر ای پھڑیا جاندا اے۔

ابن اسحاق تے **واقعی** دونوں کندے نہیں کہ ایہ غزوہ ذوالحجہ وچ
ہویا۔ **واقعی** نے ۵ تاریخ دی طے کیتی اے 'جندے بارے وچ **اسحاق**
النبی علوی واکنا اس کہ تعوی حساب بل صحیح اے۔

غزوہ حمراء الاسد

ہوٹھین ہوری 'حد دی جنگ وچ پہلوں ہار کے 'فیر خالد بن ولید دی
سیانف تے جتے والے مسلمان تہ اندازی دی غلطی پاروں مسلمان دجوں سترواؤدھ
نوں شہید کتن توں بعد 'لوہنک دے کھلو جان توں مایوس ہو کے 'واپس ٹڑے۔
روحہ اپڑے تے 'توبہ' یتیم نے کہ منصوبہ تے ناکام ای رہیا۔ شاہی تجارت واسارا
مفع دی 'دوتا' ساریاں عرب قبیلاں کوں چندہ دی لیا کہ مسلمان دا زور بھن کے
تجارت دے راہ محفوظ کن چلے سن 'جنگ' داسلمان دی اکٹھا کیتا 'تن ہزار بندے
دی سن چا شیریں واسطے بدھیاں دی تل سن۔۔۔ تے بنیا کیہ۔ صرف حضرت حمزہ
تے محمد نور مسلمان شہید ہوئے 'تجارتی رستیاں آتے عملیاں دا خطرہ تے نہ ملیا۔
فیصد ہویا 'پتی فیہ محمد کراں گے۔

لوہر 'حضور ﷺ نے جنگ کھن توں بعد ستر صحابہ کرام نوں کافراں
اے 'شکرہ' اپجیاں 'ای گھب' پر کافرتے مار مار کر رہے سن۔ ناراندہ ہویا 'تے صحابہ
راتیں بچے نہ آتے۔ 'نصرہ' ﷺ نے دوجے دن فیر اکٹھ کیتا تے آپ چھا
کتن ٹڑے۔ **طبقات ابن سعد** وچ اے کہ بیسرے لوکی ۱۵ شوال ۳ ہجری
دے 'یدہ وچ شریک سن 'لوہنک نوں ای سرکار ﷺ نے تل یا۔ **ابن**
سعد لکھدے نہیں کہ حضور ﷺ ایس حال وچ سن کہ چہرہ مبارک تے کشا
شریف 'خمی سی' اند مبارک بھرا ہویا سی۔ سجا موندھا دی ابن قتیہ کی لکوار تل
زخمی سی تے دونوں گولے پچھلے ہوئے سن۔

حضور ﷺ صحابہ نوں تل دے کے حمراء الاسد تک تشریف لے

گئے۔ پر معبد خرامی نے پہنوں ای ابو سفیان نون جاؤ کیا کہ حضور ﷺ بچے لگے آ رہے ہیں۔ ابو سفیان نے سوچا کہ لوہاں دے گھر جا کے حملہ وی کیتہ سی، خالد بن ولید نے جنگل چال دی چلی، مسلمان دے بندے وی بھیرے مرے پر لوہا آجے وی سالوں چھڑو نہیں۔ اسل ہن کیہ مقابلہ کرل ایس۔ نتو۔ ایسو سوچ کے اوہ تیزی تل کئے دل چھ گئے۔

سرکار ﷺ چار بیچ راتیں باہر رہ کے دلہن مدینے تشریف لے آئے۔

غزوہ غلبہ / ذی قرد

مُسلم شریف وچ حضرت سلمہ بن اکوعؓ دی اک تہی روایت وچ ایس مہم دا ذکر ملدا اے۔ دی قرد میں دے چوئے (چٹے) تے حضور پاک ﷺ دیاں اوٹھنیں سن۔ اس پر نگاہ تے کافروں نے حملہ کیتا۔ نوٹھنیں دی راکھی کرن والے صحابیؓ نور شہید کر کے ڈگر لے گئے۔ کافروں دا سربراہ عبدالرحمن بن عوفؓ فراری سی۔

حضرت سلمہ بن اکوعؓ کی عمر دے سن، کھیڈن مٹھن لوہر گئے ہوئے سن۔ کافروں دے بچے لگ گئے۔ حضور پاک ﷺ دے غلام رہن حضور ﷺ نون خبر دیں نتے۔ سلمہ بڑے چھوٹے سن، لوہاں نے ڈاکو اں دا بچا کر کے 'تالے تیر مار کے ڈگر چھڑا لئے۔ اوہاں دیاں دتن یعنی چادر میں دی کھو لیاں دیاں۔ راہ وچ پہاڑاں تے چڑھ کے مدینے پاک والیاں نون لوازاں دی مار دے جاندے سن۔ کچھ ہو روکی دی سلمہ دی ہاکھ تے نتے، تے اوہاں دے مشرک مار لئے۔

حضور پاک ﷺ وی بیچ ست سو سوار لے کے آ گئے۔ حضرت سلمہ نے سوہنوں دل کافر ڈاکو اں دا بچ کر دالون مٹیا، تے ارلہ ظاہر کیتا پی اوہاں ساریاں ڈاکو اں نون مٹھوں مکاویں گے۔ پر آپ سرکار ﷺ نے تعاقب دی اجازت نہ دی۔

بعضے کہندے ہیں، 'ایہ غزوہ ربیع الثانی ۶ ہجری وچ ہویا، تے، انھیں دا کہنا اے کہ مدینہ توں گمروں، خیبر توں تین دن پہلوں پیش آیا۔ شیخ محمد رضا مصروی نے ربیع الاول ۶ ہجری لکھیا اے۔

قاتلان دا پچھا

غزوہ بنو لحيان

بنو لحيان نے رجب دے مقام تے دس صحابہ کرامؓ نوں بیٹے تیغ لئی گئے ہوئے سن 'دھوکے تل گھیریا سی۔ اٹھل نوں اوہناں آپؐ تے آؤنوں کے والیں نوں دے کے 'شہید کرے۔ **طبقات ابن سعد** وچ اے کہ بنو لحيان مسلمان دے نیزے نیزے سن۔ حضور ﷺ عاکم بن ثابتؓ تے بقی نوں صحابہاںؓ تے پیتے گئے ظلم دا بدلہ میں ہی آپؐ خود نکلتے۔

حضرت عبداللہ ابن اُمّ مکتومؓ (تایینا صحابی) نوں مدینہ دا گورنر بنا کے دو سو صحابہ کرامؓ نوں مل لے کے حضور ﷺ رجب الاول ۶ ہجری وچ مدینہ نوں نکلتے۔ بنو لحيان نوں پتا لگ گیا تے اوہ انس کے پہاڑاں وچ جا چھے۔ حضور ﷺ دو سہاڑیاں اوہتھے تشریف فرما رہے۔ ایہر لودھر سریتے دی کھلے پر کوئی بندہ نہیں جھلیا۔

آپؐ مسلمان تے "کراخ" غمید" تیکر تشریف لے گئے پر کسے کی نیے مل نا کرانیں ہووے تے مدینہ پاک واپس تشریف لے آئے۔

فاکٹر غلام جیلانی برقی نقشب وچ "تتبیح" دے حوالے تل لکھدے نیں کہ بنو لحيان قبیلہ بڈیل دی شرح سی۔ تے حضور ﷺ نے ایس اطلاع آتے آئے لہذا دے خلاف ایہ مم ترتیب دتی سی کہ اوہ کسے شرارت واسطے جمع ہو رہے نیں۔

معابدے توڑن والیاں نال لڑائی

غزوہ بنو قینقاع

یہودی سازش۔ کرن تے اوہناں دا کھبدا اپنا ہضم نہیں ہندا۔ حضور پاک ﷺ نے مدینہ شریف اوہناں ای یہودیاں دے اوہناں تل قیسیں نال معبدہ کر یا سی جیہڑا مدینہ پاک دے دسٹیک سن۔ بنو قینقاع تے بنو قریظہ۔ **ابن خلدون** دے مطابق معبدے وچ ضمانت دتی گئی سی کہ یہودی مسلمان مل تعاون کر گئے تے سوہناں دی مدد کیتی جائے گی۔ ظلم کرن گئے تے اوہناں نوں اُکھیا جائے گا۔ مسلمان اوہناں دے خلاف کسے دی مدد نہیں کرن گے۔ جگ ہوئی تے یہودی مسلمان دی مالی مدد کرن گے۔ یہودیاں نوں پوری مدد ہی ازادی ہووے گی۔۔۔ پر یہودی وی کہہ ی سازش توں ہڑ آئے نیں۔

اوہناں مسلمانوں بھینزا چنگا مٹا شروع کر دتا۔ حضور ﷺ کول آ کے "السلام علیکم" دی جگہ "السلام علیکم" کہندے سن جہدا مطلب موت دی دعا اے۔ مسلمان نوں مدد کرن لئی صبح مسلمان ہون دا اعلان کر دے سن 'شاہیں مکر جاندے سن (سورہ عمران)۔ مسلمان قیسیں لوں تے خرمج نوں آپ وچ ٹراؤن دا پر بندہ کر دتوئے۔ **طبقات ابن سعد** وچ اے کہ بدر دے واقعے توں مگروں بنو قینقاع نے معبدہ توڑن دا اعلان کر دتا سی۔ ہمارے سودے قرض دے کے مل چلتیہ لو قابو کریندے سن۔ ایہ ساریں حرکتیں نوٹ کیتی جا رہیاں سن کہ اک مسلمان خاتون جیہڑی یہودی دی دکان توں سودا لین گئی۔ کچھ یہودیاں لوہدی سبے حرمتی کیتی، اک مسلمان دکاندار نے اک یہودی لاہ دتا۔ یہودیاں مل کے

نہیں من لوہدے۔ بخو تیشع دی حد وطنی تے کعب بن اشرف دے قتل توں
لوہل دے بیڑے حوصلے ٹٹ گئے سن 'غزوہ اُھد' تے لوس توں بعد 'خاص طور
تے' رجب تے ہیز معون دے حالت نے اوہنل ٹٹیاں ہویاں حوصلیاں نوں فیروز
دیا۔ یوہیاں نوں جرأت ہو گئی کہ اوہ حضور پاک ﷺ نوں (نورِ پائند) قتل
کرن دی سازش کرن لگ گئے۔

عزرو بن امیہ ندی دوجہ ہر معون وائے حادثے توں بچ کے مدینے مُڑوایاں۔
راہ وچ ہوا قاب دے سماں دو ہندیاں نوں مار دتا سی 'لوہل دی ہست دے سلسلے
وچ حضور ﷺ بنی نُسیر دیاں یوہیاں تل گل بات کرن گئے تے اوہنل اک
دیوار تل سرکار ﷺ نوں بھاگے۔ "پو وچ مشورہ کیتے تے اک بد بخت یہودی
عزرو بن جاش جلی اپڑے کے چمت تے چڑھ گیا۔ صلاح ایہ بنائی گئی سی کہ ایہ پڑ
اُتوں حضور ﷺ دے اُتے سُت دتا جائے۔

جبریل امین نے اللہ دے حکم تل آپ سرکار ﷺ نوں یہودیاں دی
سار دس دتی تے آپ لو تھوں اُٹھ کے 'بھلا صحابیاں' تل گئے سن 'لوہل
تل والہس تشریف لے گئے۔

ایہنل کم بختاں تل حضور ﷺ نے مدینے شریف وچ اونڈیاں ای
'امین دامعبدہ کر لیا سی۔ ایہ ہر موقع تے کوئی شرارت کوئی سازش ضرور کر دے
رے پر ہن تے حد ای ہو گئی سی۔ ایس لئی حضور ﷺ نے لوہل نوں دس
دس دانوںس دتا کہ مدینیاں لکل جان۔ بیڑے رہ گئے 'لوہل دی گردن مار دتی
جائے کہ 'لوہ نہ نٹے تے آپ ﷺ نے اوہنل دای صرہ کر لیا۔ اخیر اوہ ہر مَن
گئے سرکار ﷺ نے ہی صرہ چک لیا تے حکم دتا پی کہ اپن سار اسلام لے کے

مسلمان نوں شہید کر دتا۔ ایس تے وی حضور ﷺ لوہل نوں سمجھوَن گئے
پر اوہنل آپ سرکار ﷺ تل بہ کلائی کیتی۔

اُن گل ایہ ودھ گئی سی کہ حضور پاک ﷺ نے شوال سن ۲ ہجری
وچ لوہل دیاں گھراں نوں گھیرے وچ لے لیا۔ پندرہ دن ایہ محاصرہ جاری رہیا۔ فیروز
کچھ سفارشاں مَن کے 'حضور ﷺ نے محاصرہ چک لیا پر اوہنل نوں مدینہ
چھڑن دا حکم فرما دتا۔

واقعی دے نزدیک ایہ واقعہ شوال دے لوہ وچ ہویا تے ابن
حبیب بفسادی کہندے نیں '۷ صفر نوں ہویا۔ ایسو جیسبل تاریخ نوں
سیرت نگار ل دے اختلاف دے طور تے بیان کیت جاندا اے۔ حقیقت ایہ اے کہ
دونویں سچے نیں۔ واقعی مکی تے ابن حبیب مدنی کی نذر دے مطابق تاریخ دس
دے نیں پئے۔

حضور ﷺ نے ایس موقع تے حضرت ابو بکرؓ نوں اپنا نائب مقرر
فرمایا۔ استیعاب وچ اے کہ ابو بکرؓ تل دے رتن صحابی سن۔ اک حضور
ﷺ دے غلام 'دوجے ابو سہبہ اسلمی تے تیجے ایہ ابو لبہ رفاعہ بن منذر بن
زید اوسی انصاری۔ ایہ اوہو ای نیں 'غزوہ ہند' ملاح بہود نوں 'سیرت
نصیر' تے فیروز پخت کے 'کھانا پینا چھڑ دتا سنے' تے اپنے آپ نوں حکم تل بند
سیا سنے۔ اخیر توبہ قبول ہوئی تے تل گل بنی سی۔

غزوہ بنی نضیر

یہودی اُتوں تے معبدے کر لیندے سن 'پر پوجوں سازش شرارت تل توبہ

جدھر منہ لوٹنا ہے ” فرماؤ۔

غزوہ بنی نضیر ربیع الاول ۴ ہجری وچ پیش آیا۔ اللہ کریم نے ایس سلسلے وچ پوری سورۃ حشر نازل فرمائی۔ ”بخاری شریف وچ ہے“ حضرت عبداللہ ابن عباس رضی اللہ عنہما فرموندے سن ”ایہوں سورۃ بنی النضیر ای کوو۔“

غزوہ بنو قریظہ

سرکار ﷺ مدینہ طیبہ تشریف لیاے تے اونویں ای مدینے دیاں بیویاں بل معاہدہ کیتا۔ اوس معاہدے وچ سو قریظہ دے یوادی وی شریک سن۔ حضور ﷺ دے اتھے تشریف لیون توں پسوں بنو قریظہ نوں بنو نضیر دے مقابلے وچ بیٹھا بھجیا جاندا سی۔ حضور ﷺ نے ایہوں نوں اوہاں دے برابر مرتبہ دتا۔ فیہ جس ویسے بنو نضیر حرکتیں بدے اوہاں نوں مدینے پاک چوں کڈھینا گیا۔ بنو قریظہ نے مسلماناں بل نوں معاہدہ کر لیا سی پی ایس ایہو جیسی کوئی حرکت نہیں کر سگے۔

پر خندق والی زبانی دے موقعے تے انہیں معاہدے دی خلاف ورزی کیتی تے مسلماناں دے خلاف علانیہ حملہ توں اس دی مدد کیتی ”جنگ خندق توں مبنی“ قریظہ واپس اپنے قلعے وچ آئے تے مثنی بن اخطب نوں وی بل لیاے جنھوں بختوت دے جرم وچ سرکار ﷺ نے مدینے پاک۔ توں جلا وطن کیتا ہویا سی۔ طبری کہندے نیں ”غزوہ خندق توں مگروں حضور ﷺ دے حکم بل حضرت علی رضی اللہ عنہ بل اوہاں دیاں معاہدے دیوں خلاف ورزیوں تے گل بات

کرتے تے اوہاں ہمیشہ نے حضور پاک ﷺ دی شان وچ گستاخانہ گلاں کیتیاں۔

حضور پاک ﷺ دے حکم بل بنو قریظہ دا عاصرو کر لیا گیا تے اوہ قلعہ بند ہو گئے۔ محاصرہ چھٹی دن جاری رہیا تے اوہ مجبور ہو کے حضور ﷺ دا قلم من تے آ گئے۔ آپ سرکار ﷺ نے حضرت سعد بن معاذ رضی اللہ عنہ اسیہ معہد سو پیا۔ اوہاں فیصلہ کیتا کہ سارے مرد قتل کروتے جان۔ زنانیاں تے بچے نذر دینا لے جوں ”تے بل اسباب مسلماناں وچ تقسیم کروتا جائے۔ ایس فیصلے موجب بنو قریظہ دے چھتے ست سو بندے قتل پیتے گئے۔

غزوہ سو قریظہ ۵ ہجری وچ ہویا۔ ایس غزوے وچ کل بہت دے دورہن یونیاں چھو نے سو قریظہ نوں اشارے بل دیسا پی تیس قتل کروتے جاؤ گئے۔ اپنی ایس حرکت تے اوہ خود ای شرمندے ہو گئے تے اپنے آپ نوں مسجد نبوی ﷺ دے اک قلم بل سہا یا کہ جد تیکر رب کریم مینوں معاف نہیں کرے گا ”میں بد عمار ہن ایں۔ ایہ ویسہ گودن بدھے رہے“ (السدا الغابہ وچ اے) ست دن) ”خیر امت نازل ہوئی تے حضور ﷺ نے اپنے ہتھن بل ایہوں نوں کھولیا۔

غزوہ فتح مکہ

”حدیبیہ وچ ۲ معاہدہ ہویا سی“ اوہدے مطابق کئے دے قریش تے مسلمان اک دوجے دے ساتھ قیام بل نہا نہیں سی۔ دو سال تے ایہدے تے

حضرت ہوسفینؑ ایمان لیائے سن سے حضور پاک ﷺ نے فرمایا
 ی کہ جیسرا۱۲۔ نہاں دے گھر وچ ڈر جائے گا اوہنوں کھ نہیں کیسے جائے گا۔ فی
 قریب جیسرا۱۳ اپنے گھر دے ہوئے بند کر لئے گا اوہنوں کھ نہیں آکھیا جو دے گا جیسرا
 خانہ کعبہ وچ آکر گیا لوہو دی المان وچ آگیا۔

اسلامی لشکر نے وچ دیا۔ تے اک اودھ جگہ تے کی بیسی بھڑپ توں
 دودھ کسے نوں مقابلے دی بُرائت ای میں ہوئی۔ دو محلہ لٹے ہوئے تے اوہنوں
 نوں شہید کر دتا گیا۔ کجوا فراں بھڑپ دی بُرائت جیتی تے مارے گئے۔

حضور پاک ﷺ نے حضرت خالد بن ولیدؓ نوں اپنے بچے پاسے تے
 حضرت زبیر بن عوامؓ نوں کھتے پاسے رکھیا۔ حضرت ابو عبیدہؓ پیدیاں تل سن۔ ایہ
 سب اپنے اپنے لشکریں تل اڈاؤ راہواں تے کتے وچ داخل ہوئے حضور
 ﷺ جس ویٹے وچ داخل ہوئے تے عاجزی پاوےں آپ اپنے بچکے
 ہوئے سن کہ آپ ﷺ دی داڑھی شریف دے وال کجواے تل لگ رہے
 سن۔

حضرت زبیرؓ کوں حضور پاک ﷺ دا جھنڈا سی۔ لوہنوں جھون وچ
 مسجد فتح کول ایہ جھنڈا کھڑا دتا۔ تے آپ سرکار ﷺ دے پچھے پچھے مسجد حرام
 وچ داخل ہوئے۔ کسے وچ ڈر کے حضور ﷺ نے سارے بُت توڑ بھن
 دتے تالے تصویراں تے ہور ایسویں جیسریں فضول شیواں کتے وچ ہے سن
 لوہا ہار شٹ دیتاں۔

حضور ﷺ حضرت اُسامہ بن زیدؓ اور حضرت بلالؓ نوں تل لے کے
 کسے شریف وچ داخل ہوئے اندروں ہوا بند کر لیا تے نماز لو افرائی۔

یاہر تشریف لیائے تے کتے دے سارے لوکی اکٹھے سن 'بھئی ہن سلائی
 قسمت واکہ فیصلہ ہندا اے۔ آپ حضور ﷺ نے کسے داؤد واپاں ہتھوں
 تل ایہ صوں لودھروں پھڑ لیا تے فرمایا۔ قریشیو۔ دستو میں تماڑے تل کیہ سوک
 کراں۔ لوہو پوئے۔ شمس کریم تے مریاں بھراوا تے سلائے کریم تے مریاں بھرا
 دے پڑلو۔ حضور ﷺ نے فرمایا۔ جاؤ ان ترانوں کوئی نہیں پچھے گا۔

حضور پاک ﷺ نے کسے دی کجی عثمان بن محمد نوں واپس کر دتی۔
 حاکم ایسو عثمان بن ہنمں اک واری حضور ﷺ نوں کسے دی کجی دین توں
 انکار کر دتاسی۔ آپ ﷺ نے فتح مکہ دے ایس موقعے تے کجی سنبھال داکم
 لوہنوں دے سپرد کیتے فرمایا تیرے کوہں چاہی لوہو ای واپس لئے گا جیسرا ظالم
 ہووے گا۔

نماز دا وطا ہون تے سرکار ﷺ نے حضرت ابراہیمؓ نوں حکم دتا کہ
 کسے دی چمت تے چنہ کے اوان دیو۔ لوس ویٹے ابو سفیان بن حرب عتاب بن
 اُسید تے حارث بن ہشام کسے دے ویزے وچ بیٹھے ہوئے کجھ گلاں کر رہے سن۔
 فیر ایہ جتنے حضور پاک ﷺ دی بارگاہے حاضر ہوئے تے آپ ﷺ
 نے لوہنوں دیں ساریاں گلاں دس دیتاں جو لوہو آپ وچ کر رہے سن۔ ایہ سُن کے
 حارث تے عتاب وی ایمان لے آئے۔

محسن اعدائے فتح الباری تے ابنِ خلدون دے حوالے تل
 ۱۔ نہاں سولہ بندیاں دے تل لکھے نیں کہ ایہ ایسو متے مجرم سن کہ کسے طرح معافی
 دے قتل نہیں سن 'ایس لئی ۱۔ نہاں ساریاں دا خون آپ سرکار ﷺ نے
 مہرچ فرمایا۔ حکم دتا کہ جتنے لہمن 'دوڑھ دیو: حضرت حمزہؓ دا قاتل وحشی 'ابو سفیان

دی تینویں ہند جگر خوار ابو حسل دا پتر عکرمہ عبد اللہ بن ابی مرثدہ بن ہشام
عبد اللہ بن زحری زہیر بن ابوامیہ (حضرت اہم سلمہ دا بھرا) صفوان بن اُمیہ کعب
ابن زہیر ہیار بن اسود ہیل بن عمرو بن عبد شمس عبد العزہ بن اخیل دی لونڈی
قرنی بن عبد المتعب دی نوکرانی سارہ عبد العزہ بن اخیل مقیس بن صیابہ
خویرث بن قعیقہ۔

۱۔ سنہاں وچوں پہیلیاں دس بنویں تے تن زنتیاں دی فیر جان بخشی کردتی
گئی صرف اخیر لے تن دے گئے ہو یا ایہ کہ بیہوش تے آپ سرکار
ﷺ کول اپڑ گئے تے اوہناں معنی منگ لئی یا مسلمان ہو گئے توہ معاف کر
دے گئے۔ بیہوش کسے سہی اے ہتھے چڑھے اوہناں لاہ دے تے۔

پچیلینج دے جواب وچ

غزوہ بدر موعدا

غزوہ احد توہاں کئے دس مڑیاں ابو سفیان نے عسکار کے کہی سی کہ اگلے سال بدر
دے مقام تے فیر اکٹھے ہوواں گے۔ مسلماناں نے ایس تڑی دے جواب وچ لوہے
لمن دا وعدہ دیتا سی۔

ابو سفیان کرت نیسی پرب پتھویر یا ہو یا سی۔ لوہے قعیقہ بن مسعود اشجعی
نوں زہیر کتے آیا ہو یا سی دوسرے اونٹھ دین دا وعدہ کر کے تیار کیتا کہ اوہ مسلماناں
نوں بدر لون توں روکے۔ قعیقہ نے دینے اپڑ کے پتھیرا پرو پگنڈا کیتا کہ ابو سفیان
بڑے دڈے لشکر تے ساز سامان نال آ رہیا اے۔ لوہہ اخیال سی مسلمان ہرک جان
گے۔ حضور ﷺ فرمایا مینوں نکلیاں دی جانیں پیا تے میں بدر فیراں نکال
کسے دی روانہ چلی حضور ﷺ پندرہ سو صحابہ کرام فیراں نوں لے
کے گئے۔ عبد اللہ بن رواحہ فیراں نوں مدینے پاک دا امیر بنایا۔

طبقات وچ اے کہ ابو سفیان دو ہزار ہندے لے کے کیوں تے
نکلیاں پر سرالہ ان دے عدتے جڈ اپڑ کے ڈار گیا تے واپس مڑ گیا۔ بدر ول آیا ای
نہیں۔ حضور نے اٹھ دن انتظار کیتا۔ کیم دی قعدہ توڈتی قعدہ ۴۴ ہجری تیکر۔ فیر
واپس مدینے تشریف لے گئے۔

اسحق النبی علوی ای ترتیب آتی ہوئی جدول دے مطابق مدنی
۴۴ قعدہ وچ کل شعبان ی۔ ایسے ہی ابن اسحاق تے ابن حبیب بغدادی
شعبان لکھدے نیں واقعی تے ابن سعد ذی قعدہ کندے نیں۔

غزوے جنہاں وچ دشمن دی گنجی پہلوں ای نپ لئی گئی
غزوہ بنی سلیم / غزوہ قرقرۃ المکدر

الرحیق المختوم دن زاد المعاد سیرۃ ابن ہشام نے
مختصر سیرۃ الرسول ﷺ (عبداللہ بن محمد بن عبد الوہاب) دے
حوالے بل لکھیا ہویا اے کہ ایہ غزوہ بدر توں واپسی توں ست دن بعد شوال ۲ ہجری
وچ پیش آیا۔ ابن اسحاق دی ایہوای کہندے نیں۔ خاکٹر غلام جیلانی
برقی نے ابن جوزی دی تفسیر السنہ دے حوالے بل لکھیا اے کہ ایہ واقعہ ۳۰
محرم ۲ ہجری وچ ہویا۔ اصل وچ واقعہ سب توں پسوں ایہ لکھیا۔ اسحاق
النہی علوی داکتا اے کہ کئی کینڈر موجب شوال ۱ مئی کینڈر موجب محرم ای
بن واسے (نقوش۔ رسول ﷺ نمبر۔ جلد ۲)

حضور ﷺ نوں خبر ملی کہ عرب دے دو قبیلے بنی سلیم تے بنو غطفان
ار حبیہ دے کون قرقرۃ المکدر وچ جمع ہو رہے نیں تکر جے مدینے تے چڑھائی کیتی
جائے۔ ایہ اتی کو میل دور جگہ سی۔ آپ سرکار ﷺ دو سو ہندیاں نوں بل
لے کے روانہ ہوئے۔ بعد اصررت علی (حیدر کرار) دے کول سی۔ مدینے پاک
وچ عبداللہ بن ام مکتوم نوں نائب بنا کے چھڑا گیا۔ الاستیعاب وچ کتے عمرو بن
ام مکتوم لکھیا اے کتے عبداللہ۔ اک جگہ ایہ وں کیا گیا اے کہ شاید دونوں اکوای
شخصیت ہون۔

دین چار دن بعد آپ سرکار ﷺ لوٹے آپرے۔ شاید دشمن نوں

پسوں ٹوٹ گئی سی اوہ نہ بچ گئے۔ چٹو سو لوٹھ چھڑ گئے سن۔ اوہ مسلمان پاک
یائے حضور ﷺ نے دو دو اونٹھ ہر سپاہی نوں دتے تے سو اونٹھ بیت
الہل وچ جمع کر لئے۔ تین دن اوٹھ رہے لشکر واپس مدینے تھکے۔

غزوہ ذی امر / غطفان / انمار

ذی امر بعد وچ بنو غطفان دے علاقے نذر اک چو آ سی۔ حضور
ﷺ نوں دسیا گیا کہ بنو مخارب دار نہیں و غنم بن حارث بنو مخبہ تے بنو
مخارب دے بندے اکٹھے رہیاں ہن۔ پھر مدینے تے حملہ کر کے لٹ مار کرن
گئے۔ ایہ اکھ ذی امر دے مقام تے ہو رہیا سی۔ آپ سرکار ﷺ نے حضرت
ظہن بن عطفان نوں مدینے داکر مقرر فرمایا تے ساڑھے چار سو صحابی بل لے کے
نکلے۔

غطفان دے قبیلہ نوں خبر ہو گئی تے اوہ لیدھرا دھریاں پہاڑاں وچ
ٹپک چھپ گئے۔ لوہنیاں داکر بندہ بھا حضور پاک ﷺ نے اوہ نوں قید
کرن دی بجائے اسلام دی دعوت دی اوہ مسلمان ہو گیا۔ آپ سرکار ﷺ
پورا مینابا تقریباً اک مینا لوٹھے ای گزاریا فیرواپس مدینے پاک تشریف لیا۔

سیرۃ ابن ہشام۔ زاد المعاد وچ اے کہ ایسے موقع تے حضور
ﷺ نوں انھیں ستا ہویا دیکھ کے دشمن نے تلوار کھینچی سی تے کہیا سی ہن
تساں کون بچائے گا۔ حضور ﷺ نے فرمایا۔ ”اللہ“۔ اوہ دے ہتھوں تلوار
ٹپک پئی تے معاملہ الٹ ٹپک۔ اللہ واماںک دے نتیجے وچ دشمن ایمان لے آیا۔
بعض شریف وچ یہ واقعہ کہے ہو غزوہ داکر۔ بیہقی وی کہندے

نہیں کہ واقعہ غزوہ ذات الرقاع دس موفتے ہو یا سی۔ ذوقانی۔ تہل نور دو
 ملکہ عیحد واقعے سمجھ دے نہیں۔

واقعی غزوہ ذی امرنوں ریح الدس ۳ ہجری دا واقعہ کھندے نہیں تے
 ابن اسحاق ذوالحجہ ۲ ہجری دا۔ گل اوہو ای اے کہ کن معنی کیڈراں دے فرق
 موجب ایہ تاریخیں الگ الگ دکھائی دیاں نہیں ہے نہیں۔ پر **فاکٹر نصیر**
احمد ناصر نے پیغمبر اعظم و آخر ﷺ دج کل کیتا اے
 اوہل ایس غزوے نوں محرم ۳ ہجری دج داڈوتا اے۔

غزوہ بحران / غزوہ بنو سلیم

سرکار ﷺ نوں خبر ملی کہ مدینے پاک توں کوئی دھندلھ میل دور
 فرع دے نیڑے تیز۔ بحران دے مقام تے سو سلیم مسلام دی مخالفت لئی جمع ہو
 رہے نہیں۔ آپ ﷺ نے تن سو صحابہ کرام نوں مل لیا عبد اللہ بن امیہ مکتوم
 نوں مدینے دج اپنی نیابت سونپی تے ۶ جمادی الاول سن ۳ ہجری (بیسر ۴ معنی کیڈراں
 دے مطابق شعبان د مینا بن دا اے) نوں بحران ول تشریف لے گئے۔ لو تھے کوئی
 لشکر و شکر نہیں لہد۔ **محمد ادیس کاندھلوی** لکھدے نہیں کہ ایس
 دھولے دی خبر سن کے سارے کافر نس بچ گئے سن۔ **طبقات ابن سعد** دج
 اے کہ سرکار ﷺ نے اوتھے ۱۶ جمادی الاولی تیکر قیام فرمایا۔

ابن ہشام تے **ابن قیم** نے ایس غزوے دا سبب وی قریش دے قافلے
 دی تلاش لکھی اے 'بیسر ۴ معنی ہندی۔ **الروحیق**
المختوم دج ۱۔ سنوں فوجی گشت لکھی گیا اے۔ **امیر افضل خان** دی

کھندے نہیں کہ ایہ اک جنگی مشق تے حربی مظاہرہ سی۔ وڈا مقصد ایہ سی کہ بنو
 اسد بنو عجلہ بنو فزارہ بنو سلیم بنو غطفان یا دوجے قبیلے مدینے پاک توں دوری نئسے
 بچے رہن۔ تن بے کدی کتے دے کافر مدینے اُتے حملہ کرن تے ایہ قبیلے لٹ مار
 دے شوق وچ لوہاں واساتھ دین جو گئے ہون۔

غزوہ نجد

حضور پاک ﷺ غزوہ بنو نضیر توں فارغ ہوئے ای سن کہ ریح الشقی
 یا حملی طاق ۴ ہجری دج پانگا پئی بنی غطفان دے دو قبیلے بنو محارب تے بنو عجلہ
 بنو اسد نوں مسلمان مل لڑائی سنی تیار کر رہے نہیں۔ ایہ خبر مسلمان ای سرکار
 ﷺ نے بعد اُتے یلغار کردی۔ لٹ مار دیاں تیاریاں کرن والے بدو و آں
 لوں بھاڑ پے گئی تے لوہ پھاڑاں دج جا چھے۔

شرارتی کافر تے ایہ ہر بودہ ہو گئے۔ پر ایس لشکر مل مسلمان دارعرب
 قائم ہو گیا۔ زیادہ تر سیت کار ایسے غزوے نوں "ذات الرقاع" کھندے نہیں پر
امام بخاری **ابن قیم** تے **صفی الرحمن مبارکپوری** دا خیال اے
 کہ غزوہ ذات الرقاع غزوہ بنو نضیر توں بعد پیش آیا سی۔

جد ایہ حقیقت اے کہ غزوہ ذات الرقاع دج ابو موسیٰ اشعری تے
 ابو ہریرہ (رضی اللہ عنہما) موجود سن تے ذات الرقاع غزوہ بنی نضیر توں فوراً بعد ہو ای
 نہیں سکد۔ ابو ہریرہ جوہر خیبر دی جنگ توں کچھ دن پہلوں ایمان لیاے سن تے ابو
 موسیٰ اشعری یمن توں چھ تے جیشہ اپز گئے سن۔ جیشہ توں لوہاں دی واپسی اوس
 دے ہوئی سی جد حضور ﷺ خیبر دج تشریف رکھدے سن۔ فیر حضور پاک

ﷺ نے غزوہ ذات الرقاع وچ ”صلوۃ خوف“ پڑھی سی۔ تے سارے من
دے نیں کہ پہلی صلوۃ خوف غزوہ مسلمان وچ پڑھی گئی سی جو ۵ ہجری دے اخیر وچ
ہویا۔

ایس طرح عابت ہندالہ کہ غزوہ نجد غزوہ ذات الرقاع الگ سی۔

غزوہ بنو مصطلق / غزوہ مضر - نسیم

حضور ﷺ تک خبر پڑی کہ بنو مصطلق سرورِ حارث بن ابی ضرار
نے مدینے پاک تے حملہ دا منصوبہ بنایا اے۔ خیر خداوند نہیں سی حضور ﷺ
نے بریدہ بن نہیہ - اسلمی دیہون تصدیق واسطے گھیا۔ اوہاں مڑ کے دسیا کہ خبر
غلط نہیں۔

بنو مصطلق بنو خزاعہ دی اک شاخ سن تے مضر - نسیم وچ رہندے سن۔
طبقات ابن سعد وچ ہے کہ حارث بن ابی ضرار اپنے قبیلے توں اڈا جتھے جتھے
تعلق واسطے والے لوک سن ’نوحے جا جا کے حضور ﷺ بل جنگ دی دعوت
دیندا سی۔

حضور پاک ﷺ ۲ شعبان ۵ ہجری نوں صحابہ کرام دیہونوں لے کے
نہرے۔ زید بن حارثہ دیہونوں مدینے دا امیر بنایا گیا۔ تے پہلی داری حضور
ﷺ نے مومنل دیاں دو ملاں حضرت اُم سلمہ دیہونے حضرت عائشہ دیہونے
نوں وی بل لیا۔

ہرے دو روں دو روں بڑیاں پڑیاں مار دے سن جس ویلے تے سامنے
دا ویلا اوند اسی تے عمو ”نس اُحدے سن۔ حارث دی انھی کیتی ہوئی فوج دی

مسلمان دے لون کی خبر سن کے بھیج گئی۔ اوہ خود وی نس گیا۔ پر مضر - نسیم دیاں
دینکوں نے مقابلہ کیتا۔ فاقاں دے دس ہندے مارے گئے تے اک مسلمان شہید
ہو۔ شبلی نعمانی جیسے سوتے الموابب اللہ فیہ والے تفسیل سنت
جو ہندیاں دی گرفتاری دی خبر دیندے نیں۔ حارث بن ابی ضرار دی دھی بنہ دی
فیدوں وچ سی۔ حضور پاک ﷺ نے وہاں داتل جوثریہ رکھیا تے بعدوں
بسل بن ام المومنین بننہ اشرف ملایا۔

ایس شادی دے موقعے تے حضور ﷺ نے بنو مصطلق دیاں ساریاں
نہواں نوں رہا فرما دتا۔ ایس سلوک باعث سارا قبیلہ مسلمان ہو گیا۔ بعد وچ حارث
دی اہلن لے آئے۔

غزوہ خیبر

خیبر دے یہودی منافقان دے قبیلے بنو فزارہ کناہ تے ہودہ بن قیس بل بل
اسلام دے مقابلے لئی تیاریاں کر رہے سن۔ مدینے دے منافقین لوہاں نوں
مسلمان دیاں خبراں پڑانہ سن۔ حضور پاک ﷺ نے حضرت عبداللہ بن
رہانہ نوں خیبر ول گھیا۔ یہی یہودیوں نوں سمجھان تے لوہاں نوں کسے معاہدے تے
رجعی کرن۔ پر منافقوں دے سردار عبداللہ بن ابی بن سؤل نے خیبر دیاں یہودیوں
وہن گھیا کہ ٹکڑے رہنا ڈرنا نہ۔ مسلماناں وچ لگھ نہیں جے۔

شبلی نعمانی لکھدے نیں کہ حضور ﷺ نے بنو فزارہ کو
جوہر عیسیٰ کہ تیسرے خیبر دیاں دی مدد توں باز تے جاؤ۔ اسیں خیبر فتح کر کے لوہدے
نوں ترلوں دی حقہ دیں گے۔ پر اوہاں گل نہ مٹی۔

حضور پاک ﷺ نے سہیل بن عرفہ غفاریؓ کو اپنے پاک دامان پر
بنایا، تے چودہ سو پیدل سے دو سو سوار لے کے خیبر ول رے۔ خیبر وچ لوں ویلے
وہمہ ہزار دی فوج جمع سی۔

سرکارِ حق ﷺ سے رغبت سے خیر وے مقام تے کچھ فوج چھڑی باقی
 اٹھے، آئے۔ سفیان والے وی خیر دیاں سودیاں دی مدد واسطے تیار ہوئے سن۔
 جس ویٹے پتاگا کہ کچھ فوج حضورِ حق ﷺ ساڑے لئی چھڑ گئے نیں اوہناں نوں
 سہی پے گئی تے اوہناں سودیاں دی مدد اخیال چھڑ دیتے۔

خیبر دی ہڈی، اے اک حصہ وچ نامع، صعب بن معاذ، زبیر، ابی نزار، شیخ قلعے
 من۔ دُوہے حصے وچ قوس، دُوسرے تے مسلم تن قلعے من۔ ۱۔ انہاں اُنھ قلعوں
 وچوں ساریاں قوس پھوس قلعہ نامع تے حملہ آیتا۔ یہ حضور ﷺ نے جند ا
 حضرت علی المرتضیٰؓ کوں خط فرمایا، تے پلوس اعدام دی دعوت دین دا حکم دتا سی۔
 قلعے دے سردار مرحب نے مقدمہ لئی مبارزت منگی، حضرت علیؓ نکلے تے اوہو سار
 سیا۔ اک ہور مقابلہ ہویا۔ فیروز وار زانی ہوئی تے مسلماناں دا قلعے تے قبضہ ہو گیا۔

قلعہ صعب زوب مضبوط قلعہ سی۔ حبیب بن بدر انصاریؒ دی سربراہی و فتح
تن دن ایہد احماسہ رہیہ۔ حضور ﷺ نے فتح دی دے منگی تے حملے دا حکم دیا۔
شاموں آکوں قلعہ فتح ہو پ۔

قلعہ زیر پرہیزی دی چوٹی اُتے سی۔ امید اوی تن دن محضرہ رسید۔ یہودیوں
 مینے توں ودھ دارا شن منع کیت ہو یا سی۔ حضور ﷺ نے اوہ ملکہ نہ کر اونا
 جہدے براہیں پئی قلعے نوں جاندا سی۔ نتیجہ ایہ نکلیا کہ یہودیوں نوں باہر نکل کے لڑنا
 پہا جہدے وج کئی مسلمان شہید ہوئے اوس یہودی مارے گئے پر قلعہ فتح ہو گیا۔

قلعہ ابی اتے حضرت بوہارؒ چڑھ گئے تے قلعہ دی فتح واسبب بنے۔ قلعہ
نزار ساریاں توں مضبوط قلعہ سی۔ ایتھے بڑی مشکل واسانہ ہویا تے حضور
ﷺ نے مسیحی تار قلعہ دی دیواریں تے گولے وساوت واسکھ دتا۔ ایس
طرح قلعہ زکندہل پساں تے مسلمان اندر وڑ گئے۔ بڑی لڑائی ہوئی تے یہودیایں
نوں عبرت ناک شکست کھنٹی۔

غیر دے دیتے تھے واقعی دے بقول 'غیر لڑائی توں
مسلمانوں دے ہتھ دے دتے گ۔ ابن ہشام لکھدے میں 'قدہ حموس دے
سلسلے وچ کتب دی ہوئی سی۔

طبقات ابن سعد، ج ۱، کہ خیبر دے معرکے وچ ترانوے یہودی
مارے گئے۔ پندرہ صدی شہید ہوئے۔ قاضی سلمان منصور پوری ۱۶
سندے ہیں۔

غزوہ حسین

عرب دے مشہور بزار ذوالحجہ کو 'کول' کہتے تھے طائف دے وچکار 'ک' وادی اے 'جدہ اہل حنین' اے۔ 'بنو اوطاس' وی کہندے نیں۔ اتھے ہوازن تے قحیل ابوس۔ مکہ دی فتح توں عمروں 'عام قحیل' تے مسلمان کولوں ذرے 'پر ہوازن تے قحیل حد بل اکٹھے ہو کے مسلمان بل لڑائی بارے فکر کرن لگے پے۔ حضور ﷺ جس ویلے مکہ فتح کرن لڑے سن، انہیں ایہ بھیجی سی جے شاید سڑے تے حمد لرن لگے نیں۔ مسلمان تے مکہ فتح کر لیا، پر ایہ اپنی باری نوں استعمال کریں و سوچن لگے پے۔

ہوازن و سردار مالک بن عوف نصری سی 'موجہ سہرے بندے اکٹھے
 کہتے' تے لوہنل نوں لے کے دینے ول گُریا۔ ایہ لوٹاس دی واوی وچ آگئے
 حضور پاک ﷺ نے حل پتا کرن واسے بندہ بھیجا تے معلومت حاصل
 کرن توں بعد 'بارہ ہزار مجاہداں نوں' خُشک دس جان دا حکم دتا۔ کئی مسلماناں نے
 ایہل لشکر و کچھ کے غرور۔ لفظ بولے 'بیہوشے اللہ پاک نوں پسند نہ آئے۔

ایس لئی جس ویلے اسلامی لشکر خُشک اپڑیا 'کافر پسوں دی تیار سن' حملہ آور
 ہو گئے تے مجاہد شکست کھا کے پتھرے بنے۔ ایس موقع تے حضور ﷺ میدان
 وچ لوٹے طرح ڈنڈے رہے 'جس طرح اُحد وچ سن۔ تھوڑے دے بندے حضور
 ﷺ دے تل رو گئے۔ حضور ﷺ نے سن و ملیاں نوں اواز دے کے
 بلایا 'تے فرمایا 'دیکھو' میں میدان وچ ہے گا بے۔ حضور ﷺ آپ سواری
 توں اترے۔ زمین دی مٹی مٹھ وچ بے کے کافراں دس ٹس۔ ایسے وچ صحابہ کرم
 نوں وی ہوش مکیہ۔ جمہوریں رُک کے واپس گزے 'تے کافراں تے بیخ صد یتیم
 نے بے لوہنل وچ بھجڑ پے گئی۔ لوہنل نوں شکست ہوئی 'مسلماناں نوں فتح
 نصیب ہوئی۔ بنی قریظہ دے ستر بندے مارے گئے۔ کافراں دے ہتھیار تل
 بندے 'مٹیالیاں بچے غنیمت دے طور تے مسلماناں دے ہتھ آئے۔ مالک بن عوف
 نصری بے وقوفی تل سپاہیاں دے بل بچ دی تل لے آیا سی۔

ایس جنگ وچ قیدیوں دی تعداد ہزاراں وچ سی۔ لوہنل وچ حضور
 ﷺ دی دودھ شریک بھین حضرت شیماء وی سن۔ لوہنل مجاہداں نوں دسیا
 تے حضور ﷺ نے لوہنل نوں کول بلایا۔ وکھ کے آپ حضور ﷺ دس
 اکھل وچ اتھرو آ گئے۔ آپ حضور ﷺ نے لوہنل دی بڑی عزت کیتی 'تے انعام

اکرام 'جتنے مخالف ہونے کے لوہنل نوں وطن اپڑاؤتے۔

حضور ﷺ نے حکم دتا کہ حسین و اہل غنیمت تے قیدی جعرانہ
 وچ رکھے جاں 'تے خواب سرکار ﷺ طائف ول تشریف لے گئے۔

خُشک وچ کافراں دی فوج بار کے طائف وچ جا پناہ گزین ہوئی سی 'تے فیر
 جنگ دی تیاری شروع۔ دتی سہ۔ اوہ طائف دے قلعے وچ ڈر گئے۔ حضور
 ﷺ نے محاصرہ کر لیا۔ دس دن محاصرہ جاری رہیا 'پر قلعہ فتح نہ ہو سکیا۔
 آپ ﷺ نے محاصرہ چھوڑ دتا 'تے واپس جعرانہ تشریف لے گئے۔

چھ ہزار قیدی ۴۰ ہزار اونٹ 'چالیہ ہزار بکریاں تے چار ہزار اونٹ چاندی
 غنیمت وچ تھہرے۔ حضور ﷺ نے دس دن ہوازن دا انتظار کیتا۔ اوہ
 نہ آئے تے آپ ﷺ نے غنیمت وچ 'تیاں چیزاں تقسیم کر دتیاں۔

طائف تے لوٹاس دا غزوہ

ہوازن تے حمیر دے شہت کھان والے بندے اپنے سردار مالک بن
 عوف نصری تل 'نس کے طائف ٹر گئے۔ درید بن سعد کئی ہزار ہندیاں تل لوٹاس
 چلا گیا 'تے لوٹے پناہ لے سنی۔ حضور ﷺ نے تھوڑے دے بندے درید
 پچھے بھیجے۔ لوہنل لوس نوں قتل کر دتا۔

حضور ﷺ طائف اپڑے۔ تے قلعے دا محاصرہ کر لیا۔ مُسلم
 شریف وچ حضرت انسؓ دی روایت آے کہ محاصرہ ۴۰ دن جاری رہیا۔ قلعہ فتح
 کرن دی کوشش وچ سارے مسلمان شہید ہو گئے۔ اخیر 'حضور ﷺ
 نے محاصرہ ختم کر کے واپس مدینہ د حکم فرما دتا۔

حضور ﷺ طائف پہنچے تھے قلعے والی مصرہ کر لیا۔ مسلم شریف
 وچ حضرت انسؓ دی روایت ہے کہ محاصرہ ۳۰ دن جاری رہا۔ قلعہ فتح کرن دی
 کوشش وچ ہوسا سارے مسلمان شہید ہوئے۔ اخیر حضور ﷺ نے مصرہ
 مکہ کے واپس چلن دا حکم فرما دتا۔

شام دے بیسٹ سوداگر زیتون داتیل وچن واسطے مدینہ منورہ آوندے
 سن 'اومل دسیا کہ رومیوں دا اک وڈا لشکر بقاء پہنچیا ہے۔ ایہدے وچ عرب قبیلے
 دی شامل ہو گئے نیں۔ ہر قل نے دی چن ہز رفتی بھیجے نیں۔ ایہ خبر سن کے حضور
 پاک ﷺ نے سفر دی تیاری دا حکم دتا۔ منافق نیں کئی سار شامل کیتیل۔
 لوکل نوں کہیا 'ایسو جیسی سخت گرمی وچ جدتے نیں جانا چاہن دا۔ پر صحابہ کرام
 نے جنگی تیاریاں وچ اپنی بیعتوں دودھ حدتے۔

رجب سن ۹ ہجری وچ ہون والا ایہ غزوہ تبوک ای سی بیہدے لئی حضور
 پاک ﷺ دی اوّل تے حضرت ابو بکر صدیقؓ نے گھردا سارا مسلمان ای لے
 آندا سی۔ حضور ﷺ نے محمد بن مسلمہؓ نوں مدینہ دا گورنر بنایا تے اہل بیت
 دی گمرانی لئی حضرت علیؓ نوں چھڈیا۔ آپ ﷺ ۳۰ ہزار صحابہؓ تے دس ہزار
 گھوڑے لے کے چلے۔

تبوک پہنچے تے پتا گیا کہ رومی فوج جمع ہون دی خبر جی نیں سی۔
 اتھے کوئی مقابلہ نیں ہویا۔ پر دشمن مرعوب ہو گئے 'تے آس پاس دے قبیلے دے
 گواں نے حاضر ہو کے صبح دی درخواست کیتی تے جزیہ دے ناغیا۔

تبلیغ توں بعد لڑائی غزوہ وادی القرئی

خیبر دی فتح توں بعد حضور پاک ﷺ وادی القرئی تشریف لے گئے۔
 یہودیوں نے تیراں بل سواگت کیتے۔ سرکار ﷺ دا اک غلام مارا گیا۔
 بغضی شریف وچ 'کے نے اونہوں جنتی کہیا تے حضور ﷺ
 نے فرمایا 'نیں' اوہنے جنگ خیبر دے بل غنیمت دچوں اک چار چوری کیتی سی'
 اوہدے تے آگ دس رہی ہے۔

مطلب ایہ کہ بیس ہزار مسلمان دے اکٹھے مل دچوں چوری کرے'
 اونہوں شہوت تے دی فائدہ نہیں دتا۔

حضور ﷺ نے پورے لشکر دا جھنڈا سعد بن عبادہ نوں دتا۔ دو
 جھنڈے ہوو دی بخشے 'اک حبیب بن منذر نوں' تے دو جابا عبادہ بن بشر نوں۔
 یہودیوں دا اک اک بندہ اونڈا رہیا تے سردار رہیا۔ زیادہ یہودی حضرت زبیر بن عوامؓ
 تے حضرت علیؓ نے اپنے۔

اک اک بندہ دے اون تے حضور ﷺ یہودیوں نوں اسلام دی
 دعوت دیندے رہے۔ شام تک لڑائی ہوندی رہی۔ دو جے دن دی دوپہر تک جنگ
 ہوئی۔ اخیر یہودیوں دھکی ڈھو دتی۔ سرکار ﷺ اتھے چار دن قیام فرمایا۔
 تے اہل بل دی خیبر والیاں جیسا سلوک فرمایا۔

دشمن توں زیرِ کان لئی غزوہ ذات الرقاع

مغازی دیاں کتاباں لکھن والے اس غزوے دا ذکر ۴ ہجری وچ کردے
نیں۔ پر 'امام بخاری' نے ۷ ہجری دسیا اے۔ شاید ربیع الاول وچ۔ ایہدے وچ
حضرت ابو ہریرہؓ تے حضرت ابو موسیٰ اشعریؓ، اوکر لوند اے۔ حضرت ابو ہریرہؓ وی
خیبر توں بعد حضور ﷺ دی بارگاہ وچ حاضر ہوئے سن تے ابو موسیٰ اشعریؓ
دی جیش توں اوس ویٹے حضور ﷺ کوس اپنے جد خیبر وچ ہو پھیں سی۔ ایس
لئی خیبر توں پہلوں تے ایس غزوے دا وقوع ممکن نہیں۔

قبیلہ انصاریہ بنو مطفف دیاں دو شاخاں بنی مہلبہ تے بنی محارب دے اکٹھے دی
خبر سن کے حضور ﷺ نے مدینے دا انتظام حضرت ابوذر غفاریؓ یا عمن غنیؓ
دے حوالے کیت تے چار سو (یا ست سو) صحابہ کرام سمیت نجد دے علاقے ول
سُخ فرمایا۔ دو دن بعد نخل دے مقام تے بنو مطفف دیاں کچھ بندیاں تل آنا سامتا
ہو یا پر جگ نہیں ہوئی۔

بخاری شریف وچ ابو موسیٰ اشعریؓ توں روایت اے کہ مجھے بندیاں
کول اک اونٹن سی جمدے تے ایس واری واری سواری کردے سن۔ ایس طرح
ساڈے حیر ڈانڈے زخمی ہو گئے، تو نہ جھڑ گئے تے اسل اپنیاں پیراں تے لیریں
سوٹ لیاں سن۔ ایسے سنی 'ایس غزوے دا تل' 'ذات الرقاع' (پیراں والا) پے گیا
ی۔

ایس غزوے وچ زنائی تے نہیں ہوئی۔ پر ایہدے تل بنو مطفف تے

دو جے قحیلہ انجیر کے کہ فیر لوہنل نوں ہر چکن دی جرات نہ ہوئی۔

حضور پاک ﷺ دا اوہ مشہور واقعہ دی بخاری موجب 'ایسے
غزوے وچ پیش کیا کہ آپ ﷺ اک رکھ تھلے آرام فرما رہے سن۔ آپ
ﷺ نے تھوڑا رکھ تل تنگ دتی سی۔ حضرت جابرؓ کہندے نیں 'ایس
دو بیاں رکھل تھیں سو گئے سن بیڑے دراڑے سن۔ اک کافر نے "کے تھوڑا لہ
لئی۔ حضور پاک ﷺ جا گئے تے کافر نے کیا 'تہاں میرے کولوں کون
بچائے گلہ حضور ﷺ نے فرمایا۔ "اللہ"۔ کافر زار گیا 'کین لگ پاتے تھوڑا
بتھوں جا پئے سو۔ بخاری وچ لوس کافر دا تل غورث بن حارث لکھیا اے
واقعی دھڑا کہندے نیں۔

ہوئے ہو کر لٹو۔ حضرت عثمانؓ نے فرمایا: میں نے حضور ﷺ کے بغیر عمرہ نہیں کرنا۔ اس لئے کافروں نے حضرت عثمانؓ کو نوح روک دیا۔

ایدمر حضور پاک ﷺ کے ساتھیوں کے ساتھ تھیں کہ حضرت عثمانؓ نے خون سے بیعت لیتی۔ ایہ اوہو ای بیعت اے جمدے بارے اللہ پاک نے قرآن وچ فرمایا۔ "یہ ایک تنہا بیعت ہے کہ وہ نہیں" ایہ اللہ دی بیعت کر رہے ہیں۔ انہیں دے مسرت توں اٹھ تھتے اللہ پاک واپس اے۔

فتح الباری وچ اے کہ کافروں نے بیعت داپنا لگاتے بل گئے۔ اوہیں صلح دی گل بات یحوی۔ صلح ایہ بیہ نیاں شرعاً ملے ہوئیاں اوہیں وچ ایہ سی کہ مسلمان ایس صل کے وچ نہیں وڑ گئے۔ اگلے سال اون کے "تن دن رہ کے عمرے کریں۔" دونوں گھر اس سال تیک لڑائی نہیں کرن گئے۔ بیہ ۲ مسلمان بل چاہے اوہیں بل مل جاتے۔ بیہ ۲ قریشیاں بل شامل ہونا پسند کرے۔ اوہر ہو جائے۔ قریش دا بیہ ۲ بندہ اس کے۔ پنے جائے کوہ واپس موزونہ جائے گا۔ تے بیہ ۲ بنہ لین کوہ واپس قریش دں آیا۔ قریش نے واپس نہیں کرنا۔ (صلح دی پوری گل بت بنعاری، مسلم، سیرۃ ابن ہشام تے زاد المعاد وغیرہ وچ درج اے)

نوح تے ابن مکتہ ای، جے مسلمان نے وگ کے صلح کیتی اے، پر بعدوں انہیں شرعاً دا بڑا چنگ نتیجہ نکلیا، تے اللہ پاک نے ایس صلح پاروں فتح نیزے ہون دی بشارت وئی۔ حضور ﷺ نے انا فتعناک فتعنا مبینا والی سورت صحابہ کرامؓ نوں سنائی تے، جنہیں نے حیران ہو کے پچھیا۔ یا رسول اللہ

عمرے دی نیت والا "غزوہ"

حدیثیہ

سلاویاں پر ایہاں نویاں میرت نکالیں نے حضور پاک ﷺ دے ہر سفر نوں "غزوہ" لکھ کے بڑی بڑی کیتی اے۔ معبدیاں واسطے کوئی سفر نیتا گیا تے اوہ "غزوہ" جے کوئی فوجی اشت گھلی گئی تے اوہ "سریہ"۔ ایسے طرح حضور ﷺ ذی قعدہ ۶ ہجری وچ پندرہ کو سو صحابہ بنعاری تے مسلم وچ براء بن عازبؓ دی روایت اے کہ چودہ سو۔ جابر بن عبد اللہ کہندے ہیں: پندرہ سو (نوں مل لے کے عمرے واسطے گئے دن رے) تے انہوں دی کیلیں نے "غزوہ حدیبیہ" لکھیا۔

قریش نوں خبر ملی تے اوہیں خالد بن ولید نوں دو سو سوار دے کے آئے گھیا، پئی مسلمان نوں روکے۔ بلح وچ آنا سامنا ہویا (معجم البلدان وچ اے کہ بلح کے توں لندے ول اک وادی اے) پر حضور ﷺ کھڑا کے حدیبیہ ول نکل گئے تے اتھے رُکے۔ انہوں آپ سرکار ﷺ نے خراش بن اُمیہ نوں کئے گھلیا کہ ایس لڑن تے نہیں آئے، ایس تے عمرہ کرن آئے آں۔ مُشرک نے اوہیں دا اونٹھ مار سُٹیا۔ اوہ آپ مشکل بل بچے تے واپس کے صورت مل وئی۔

فیر حضور پاک ﷺ نے حضرت عثمانؓ نوں کئے گھیا کہ کافر سانوں عمرے توں نہ روکن، ایس لڑن تے آئے نہیں۔ کافراں نے حضرت عثمانؓ نوں کہیا: ایس صل تے اسل عمرہ نہیں کرن دتا۔ تہاں آپ عمرہ کرنا اے تے آئے

(صلی اللہ علیہ وسلم) ایہ واقعی فتح ہے۔ مسند احمد، مسنن ابو داؤد سے
مستدرک حاکم وچ ہے اس سرکار ﷺ نے فرمایا۔ سو نہ رب دی
جہدے بچے وچ میری جان ہے ایہ بڑی وڈی فتح ہے۔

فتح الباری وچ ہے کہ صلح حدیبیہ توں لے کے مکہ فتح ہون تیکر ہے
ہندے اسلام لیاے۔ اپنے پیہل و پھیل وچ مسلمان نہیں من ہوئے۔ صلح
حدیبیہ ذی قعدہ ۶ ہجری وچ ہوئی۔ ابن سعد دے مطابق حدیبیہ ۱۰۰۰ عسکر پاک
توں روانگی دی تاریخ نیم ذیقعدہ ہے۔ اسحاق النبی علوی کندے
نیں 'جے چن تھیل دامن لے لے تے پس ذی قعدہ نوں ہی ای بن دا ہے۔

حضور ﷺ دے سفارتی سفر
غزوہ ابواء

ایسوں ابن اسحاق تے واقعی وغیرہ پہلا غزوہ مکن دے نہیں۔
اسحاق النبی علوی کندے نہیں کہ ایہ سفر کئی کیتڈر موجب صف وچ تے
مئی کیتڈر موجب جملوی الاول سن ۲ ہجری وچ پیر والے دن ہویا۔

حضور پاک ﷺ نے ایس سفر دی قیادت آپ فرمائی۔ حضرت سعد
بن عبادہ مہاجر نوں مدینے پات دا گورنر بنایا۔ تے حضرت امیر حمزہ رضی اللہ عنہ
چف سن۔ جعندہ اپنا سی۔ مدینے تاں کوئی اسی نو میل دور ابواء تک اے جہدے
تل اک پہاڑی آتے حضور پاک ﷺ ای والدہ پاک سیدہ آمنہ سلام اللہ
علیہا دی قبر مبارک اے۔ (میرے لہتی راجہ رشید محمود ہور لں اپنے ۹ شہید سمیت
۱۰۰۰ وچ رست دے صحرا رہیں ایس قبر دی زیارت کیتی سی۔ ہن تے مسطورا توں
ہوا پینڈ تیکر سوگ بن گئی اے)

واقعی ابن سعد تے بلا قدری دا خیال ہے کہ غزوہ ابواء و دان دا
مقصد قریش دے قافلے تے حملہ سی۔ پر ایس خیال دی کوئی اصل نہیں۔ کسے تاریخ
وچ کسے قافلے دا پتا تھوہ نہیں سعد ابن اسحاق تے طبری نے قریش دا
قافلہ تے نو نمبرہ تل کل بات 'دونوں کم حضور ﷺ دے ایس سفر دا مقصد
قرار دتے ہیں۔ پر گل بنی نہیں۔

زیادہ تر سیرت نگار حضور ﷺ دے ہمراہیوں دی تعداد کچھ لکھدے
نیں۔ پر امیر افضل خاں نے سو ڈیڑھ سو لکھی اے تے محمد صدیق

نے حضرت سعد بن معاذؓ کو مدینے شریف لاگور نہ لایا۔ سعد بن ابی وقاصؓ کو
نوں جھنڈا پھرایا۔ دو سو سہائی تل لائے تے رضوی دے نیڑے بواط تشریف لے
گئے۔

زیادہ تر مہاجرین و انصار مدینے شریف لائے کہ ایس مہاجرین و انصار مدینے شریف لائے
کاروان نوں نشہ بنائے۔ پر کسے پاسیوں ایہ گل نہیں کھلے کہ یہ کاروان
کہ حروب کدھ جا رہی سی۔ تے ایہ توں پسیدیں مہاجرین و انصار مدینے شریف لائے
تل مسلمان دستاکیوں نہ لگا۔ اصل گل ایہ اے کہ ایہ سفروی سفارتی مقصد واسطے
کیتا گیا سی۔ بریگیڈیئر گلزار احمد دے نزدیک ایس سفروی تربیت تے
جغرافیائی معلومات، تے فوجی پشت دے مقاصد ضرور حاصل کیتے گئے۔ کسے
قافلے تے حملہ کرن دی کوئی گل نہیں سی۔ رسول اکرمؐ مدینے شریف لائے
سیاست خارجہ دے ہے کہ حضورؐ نے ایس سفروی بواط وچ
رہن والیاں تل معبدہ فرمیا تے ایہ سفر "میشاق مدینہ" دی ای اک کڑی سی۔
اولاد حیلہ فوق بلگرامی دی ایسے پہلو دے قائل نیں۔ محمد
جعفر شاہ پہلواری دی ایس سفر مقصد معبدہ کرنا ای کہندے نیں۔ شاہ
مصباح الدین شکیل تے فاکٹر غلام حیلانی برقی دے نزدیک
البتہ ایس مہاجرین و انصار مدینے شریف لائے تے ایہ سفر
طرح "بیج" کے "گل گیا"۔

بواط ذی شہر دے کول سی۔ حضورؐ ایس سفروی واسطے وچ
اک مینا مدینے شریف لائے۔

قریباً سارے سیرت نگار لکھدے نیں کہ ایہ سفر ۱۱ھ ۱۲ھ ہجری وچ

قریشی نے دو سو نکلیں اے۔ حضورؐ دے ایہ سفروی اصل اک سفارتی
سفری مقصد جہاد بر حال مدینے دی ریاست قائم کرنا تے لوہا افلاں ای سی۔ ایس
طرح ایس سفروں وچ معبدہ کن دے واسطے واپس سفر کیا جا سکدا اے۔ کسے
قریشی قافلے واپس کرنا کس طرح دی مطلوب نہیں سی۔ حضورؐ پاک مدینے شریف لائے
پندرہ دن ایس سفر تے لائے تے نو نمبر دے سردار، عقی بن عمرو سفروی تل معبدہ
فرمایا۔ معبدہ دی تحریر یہ سی: "ایہ محمدؐ رسول اللہ (صلی اللہ علیہ وسلم) دی لیکھت اے
نو صبر لئی۔ لوہاں دی جان تل محفوظ رہوے گا۔ جے لوہاں تے حملہ ہویا تے
حملہ آور دے مقابلے وچ لوہاں دی مدد کیتی جاوے گی۔ ہاں جے ایہ لوہی مذہب
دے موٹے وچ لڑپے تے فیر نیں۔ جس ویلے رسول اللہ (صلی اللہ علیہ وسلم) نو نمبر
والیاں نوں اولیٰ کن گئے ایہ وی اپڑان گئے۔"

شیخ عبدالحق محدث دہلوی نے تاریخ مدینہ وچ لکھا
اے کہ مسلمان شہری وقات واران دے مقام اتے قریش دے قافلے تل ہو گئی
سی پر حضورؐ لڑائیوں بغیر ای مدینے واپس آ گئے سن۔ پر جس طرح
پہلوں لکھا جا چکا اے "ایہ گل مذہبوں جے اصل اے۔ نہ کوئی قریشی قافلہ ہے سی"
تے نہ آمنا سامنا ہویا سی۔

ابن حزمؒ ظاہری نے دی ایس سفروی صرف معبدہ دے واپس ذکر کیتا
اے "کسے قافلے دی پہچان یا ناکرہ واکوئی ذکر نہیں۔"

غزوہ بواط

ایہ سفارتی سفر ہجرت دے تیرھویں مہینے کیتا گیا۔ حضورؐ پاک مدینے شریف لائے

ہو یا۔ ابن حبیب ابی ۳ رجب الآخر نول ایس سفر دانتاز لکھدے نیں۔
اسحاق النبی علوی دے نزدیک ایہ تاریخ ۳ نہیں ہو سکی ۳۳ ہوئی ایں۔
بہر حال 'ایہدے' وچ کوئی شک نہیں کہ ایہ سفر دی مدینے پاک دی ریاست
نوں مضبوط کرن خاطر دوستی تے دفاع دے معاہدے کرن لئی کیتا گیا سی۔ تے ایس
وچ کسے لڑائی بھڑائی دا کوئی واقعہ نہیں ہوا۔

غزوہ ذوالعشیرہ

واقعی دے نزدیک حضور رسول اکرم ﷺ دالیا پوتہ غزوہ سی
بہر ۴ جمادی الآخر سن ۲ ہجری وچ ہوا۔ **واقعی دی مغازی الرسول**
ﷺ وچ ہے کہ شام حان وایں قہشتی قانہیں تے چھپے مارن لئی ایہ مم
ترتیب دتی گئی سی۔ مسلمان ڈیڈھ 'اوسوسن' حضور ﷺ ایس غزوے
واسطے ڈیڈھ دو مہینے مدینوں باہر رہے۔ **عبدالصمد رحمانی** نے لکھیاے
کہ ابو سفیان ہتھیار خریدن لئی شام جا رہیا سی۔ **الوفاء باحوال المصطفیٰ**
ﷺ وچ **عبدالرحمان ابن جوزی** تے **المواہب اللدنیہ** وچ
امام قسطلانی لکھدے نیں کہ ابو سفیان دا قافلہ شام توں واپس مکہ دل جا رہیا
سی۔ **شیخ محمد رضا مصری** انہیں اے کہ مسلمان ذوالعشیرہ دے مقام
تے اُڑے تے قافلہ کئی دن پہوں گزر چکیا سی۔ **محمد حسین بیگلر**
کمندے نیں 'ابو سفیان نے مسلمان دی وچ توں راہ بدل لیا تے کھسک گیا۔
تلقی دے حوالے نال ذکر غلام **جیلانی بوقی** نے لکھا اے کہ حضور
ﷺ نے مدینے پاک وچ حضرت ابوسلمہ رضی اللہ عنہ توں اپنا نائب مقرر فرمایا۔ چٹا

جنڈا حضرت سید الشہداء امیر حمزہ رضی اللہ عنہ کون سی۔ **یسین مظہر صتیقی**
کمندے نیں کہ بعض ڈوجیاں گلاں توں ظاہر ہندا اے کہ قہشتی کاروان غلہ
دائے وقتے توں بعد رجب ای کے تاریخ نول چھپا سی 'تے کدی وایں دو مہینے بعد'
رمضان وچ ہوئی سی۔ جے ایہ گل صحیح اے تے **واقعی** تے **ابن سعد** دالیا
دعوی غلط ہو جائد اے کہ غزوہ ذوالعشیرہ دوس کاروان اُتے حملہ لئی ہوا سی۔

ذوالعشیرہ - سنو دے نیزے قہید بنو مدج دا علاقہ سی۔ اصل وچ حضور
ﷺ دالیا سفر دی مدینے دے دفاع واسطے سفارتی سفر سی۔ ایسے سفر وچ
حضرت علی رضی اللہ عنہ بھوکیں تے مٹتے ہوئے سن حضور ﷺ نے اوہنوں لوں چکایا
تے "ابو تراب" و **اخطاب دتائی**۔

بلافردی کمندے نیں 'مسلمان بنو مدج دے علاقے توں گزرے تے
اوہنوں خوب مسلمان نواری نیتی۔ **طبری** نے ایس سفر دے ذریعہ حضرت علی رضی اللہ عنہ
کیفیت بارے روایات بیان کیتیاں نیں۔ **یسین مظہر صتیقی** دا خیال
اے کہ جے تجارتی قافلہ مگر کے ہندے تے مسلمان سدھے تجارتی راہ دل
جاندے 'بنو مدج دل جان دی کیہ بوڑی۔ ایس لئی حق ایہ اے کہ ایہ سفر وی
پہلیاں سفر تے فوجی کشاکش طرح دوستی تے ساتھ ایمان دے وعدے کرن کران
لئی سی۔ **جگیا چھاپے دی نیت** نہیں سی۔

تاریخ طبری وچ ہے کہ ذوالعشیرہ وچ بنو مدج تے اوہنوں دے حلیف
(ساتھی) بنو نمرہ بل معاہدے ہوا۔ **ابن حبیب** 'طبری' **ابن ہشام** تے **ابن**
سعد بن نمرہ بل معاہدے دی گل کردے نیں۔ ایہدے توں **اسحاق النبی**
علوی نے ایہ نتیجہ کڈھیا اے کہ غزوہ ابوسفرد وچ ہون دی گل صحیح نہیں۔ حضور

مسلّم اللہ علیہ السلام جمادی الاولیٰ وچ پہلوں دوا عشرہ مکے تے فیر ہوا تشریف لے گئے سن۔
غزوہ بنو غفار / بنو اسلم

ظلم دے خلاف ہون والے معاہدے وچ شرکت

حلف الفضل

ایس سفر دوا صرف ابن حبیب بغدادی نے کیتا اے۔ اوہ
لکھدے نیں کہ ۳ شعبان سن ۲ ہجری نوں حضور ﷺ مدینہ منورہ توں چلے
تے سفوان اپڑے۔ اوتھے آپ سرکار ﷺ نے قبیلہ بنو غفار نل ایکمت دی
صورت وچ معاہدہ کیتا۔ ایسے طرح بنو اسلم نل وی معاہدہ کیتا۔ ایس غزوے وچ
کوئی لڑائی نہیں ہوئی۔ **ڈاکٹر محمد حمید اللہ** دی مرشد کتاب
مجموعۃ الوثائق سیاستہ سعیدہ استہدی و الاخلافتہ الراشدہ (مطبوعہ قاہرہ
۱۹۳۱ء) وچ ایہناں دونوں معاہدیاں دا متن وی محفوظ اے۔ ایس لئی **ابن
حبیب** دی کل سمجھائی اوندی اے۔ حالانکہ جے نو جیاں تے حلیں کتابیں وچ ایس
سفر دوا ذکر نہیں ہندا۔

طبقات ابن سعد وچ ہے کہ حلف الفضل دا معاہدہ مظلوماں دی عدو
نی کیتا گیا سی۔ **ڈاکٹر محمد حمید اللہ** لکھدے نیں کہ ایہدے وچ
شریک ہون والیاں نے رب دی سہ تہہ کھا کے عہد کیتا سی کہ ظالم دے خلاف
مظلوم دے حق وچ سارے اکٹھے رہواں گے۔ **رسول اکرم ﷺ**
کی سیاسی زندگی توں ڈاکیومنٹری **عہدِ پیغمبر الصحابہ** وچ دی
درج اے۔ **نقوش** (رسول ﷺ نمبر۔ جلد ۱) وچ دوین مضمون ”عہدِ نبوی
ﷺ وچ عدلیہ اور انتظامیہ“ وچ ہے کہ ایس سلسلے دا پہلا اکٹھ زبیر بن
عبد المطلبؓ نے دار النہدہ وچ بلایا۔ فیر عبداللہ بن جعد خان دے گھر جا کے معاہدہ
ہویا۔

ایہ عہد دوا داری ہوی سی۔ پہلوں جہنم تے قطورا دے قبیلیں دی
شمولیت نل۔ **ضیاء النبوی ﷺ** وچ ہے کہ بنیخاں بنویاں نے پہلی
داری ایس معاہدے دی گل چدئی سی اوہ فضل بن فضالہ، فضل بن وادعہ تے فضل
(یا فضل) بن حارث سن۔ ایسے ہی ایہدناں ”حلف الفضل“ پیا۔ ایہ گل **الوفا
وچ دی اے۔**

عروہ بن زبیر کسند نیں، حضرت حکیم بن حزامؓ جہو کولوں دنیا کہ
قریش جس ویلے حرب فجور توں واپس آ رہے سن، اوس ویلے حلف الفضل دا واقعہ
پیش آیا۔ سرکار ﷺ اودوں دے بیس سال دے سن۔

ابوالاعلیٰ مودودی نے دی اوس ویسے حضور ﷺ دی عمر
وہ سال ای لکھی اے۔ **پرافادج محمد بن حبیب ہاشمی** دے
حوالے نال لکھیاں کہ ایہ گل پہلی دہائی ہون تو جیج سل پسے دی اے۔ ایہ
طرح حضور ﷺ دی عمر مبارک ۳۵ سال بن دی اے، بیہمی کے طرح
صحیح نہیں۔

پیر محمد کرم شاہ نے رومانیہ دے، **کونستانس جیور**
جیو دے حوالے نال لکھیاں کہ حلف افسول دے منصوبے دی تجویز حضور
ﷺ دی سی نال ایس طرح نوہائل داک دست منظم کیس گیا سی تہا جے
اوہ مظلوم واقعہ دے۔ پر ایہ گل ہور کے ماخذ توں ثابت نہیں ہندی۔ ڈاکٹر
محمد یوسف گورایہ نے ایہ تاثر دتا اے کہ حلف افسول دے نتیجے وچ
"ہائٹی" دا طریقہ دی شروع کیس گیا پر جیج ایہ اے کہ ہاشمی دا طریقہ تے بہت پسوں
توں چل رہیا سی۔ **یعقوبی** نے مختلف قیسیں دے ٹائل دی بڑی بی فہرست
دی دتی اے۔

سیرت دحلانیہ نے حضور ﷺ نال ایہ گل منسوب کیتی
اے کہ میں خوشبولان والیاں دے حلف وچ موجود سل۔ جد کہ واقعہ ایہ اے کہ
خوشبولان والیاں دے حلف دا واقعہ تے حضور ﷺ دی سیس، یا تے تشریف
آوری توں کہتے پسوں دا اے۔ یہ بی عبد مناف تے ابن قصی دے بیٹا پیش آیا
سی۔ "حلف افسول" دے حوالے نال حضور ﷺ نے کسے جنگ وچ
شرکت نہیں فرمائی لیکن مظلوم دی حمایت لئی کہتے گئے ایس معبودے بارے چکے
خیالات دا اظہار سرکار ﷺ ضرور فرمادے رہے۔ آتے آپ ﷺ
دی ساری جنگی زندگی مظلوم دی حمایت لئی ہی گزری۔

سریہ

جدوں دشمن نوں تیار ای نہ ہوں دتاگی

سریہ ابو سلمہ / مہم قطن

کوٹنے تے تے دے دپہار قید اب جگہ ہے۔ اوہ دے نیڑے اک پہاڑ
قطن اے۔ حضور پاک ﷺ نوں تجری ہوئی کہ اوہ تے نو خیرید دی اک شاخ
قبیلہ امدا اے۔ ایس قبیلہ دے سردار دے دوسرے سلسلے تے قبیلہ دے پناہ پاک تے حملہ
کرن لئی ہتھا اکٹھا کر رہے نہیں۔ حضور ﷺ نے ابو سلمہ بن عبدالاسد نوں
ڈیڑھ سو ہندے دے کے (بھل وچ مہاجر تے انصار دولویں سن) اوہناں دے
مقابلے لئی گھیا۔ اوہناں نوں خبر ملی کہ مسلمان چھ حدے آ رہے نہیں تے اوہ ترتر ہو
گئے۔ لوتھ بکریاں جھ آئے۔

البلیہ والتھایہ وچ ہے کہ مل غیبت دا شخص (بڈاواں حصہ)
کدھن توں کموں دی ہرند۔ دے حق وچ ست ست لوتھ تے بکریاں آئیاں۔
یہ سریہ یکم محرم ۳ ہجری نوں ہویا۔

سریہ عبداللہ بن ایش / مہم غزہ

غزہ دی وادی حرقت دے کور سی۔ اتھے بنو بھیان رہندے سن۔ سردار
سفیان بن خالد سی۔ **طبقات ابن سعد** وچ اے کہ سرکار ﷺ نوں معلوم
ہویا کہ سفیان جنگ دی تیاری لئی فوج جمع کر رہیا اے۔ آپ سرکار ﷺ نے

ہو عبیدہؓ نوس ذوالقصد ول روانہ فرمایا۔ چالی صحابہؓ لوہنل نول دتے گئے۔ ایہ راتوں رات سفر کر کے بحری لوٹے آپ نے تہ چھاپ مار پونے بعضے لکھدے نیں کہ لوہ پسوں ای ایدھر لو دھر ہو گئے سن بعضے کہندے نیں اوس ویلے لوہ نس گئے۔ ہر محل اک بندہ تھ آیا ہیرا مسلمان ہو گیا۔ ہاں مل ڈنگر تھ آیا۔ طبقات ابن سعد وچ ایس سریتے دی وجہ ایہ بیان کیتی گئی اے کہ بنو حنظلہ بنو محارب تے انمار مدینہ طیبہ توں ست کو میل دور آگئے سن۔ اوٹے لوہنل صلاح کیتی کہ چھپہ داسے تے ڈنگر وچ آکر آیا ہے۔ حضور ﷺ نے ایس اطلاع اُتے ایہ سریتے گھلباسی۔ دو بے سیرت نگار ابن سعد دی تائید نہیں کردے۔

سریتہ علی المرتضیٰ / فدک دی مہم

شعبان ۶ ہجری وچ سازب تے سرکار ﷺ نول اطلاع ملی کہ بنو سعد واک فولہ یودیوں دی مدد کر رہیا اے۔ آپ ﷺ نے حضرت علیؓ نول دوسو بندے دے کے لوہنل دی گنجی پتہ سی گھلبا۔ راہ وچ اہل اک جاسوس پھڑیا۔ لوہدے کولوں پتا لگا کہ اہل دا سودا ہویا اے پئی یودی اہل نول خیبر دی کجگور دیں دین گئے جے ایہ مسلمان دے خلاف یودیوں دی مدد کرن۔ لوہدے کوہوں ایہ خبر دی مل گئی کہ بنو سعد رکتے رکتے ہو رہے نیں۔ پر لگدا اے پئی لوہنل نول وی سولگ گئی سی۔ کیوں جے وہ زبائیاں جاتکل سمیت نس گئے۔ طبقات ابن سعد دے مطابق پنج سوا تھ تے دو ہزار بکریاں مسلمان دے ہتھ گئیاں۔

لکھتے حضرت عبداللہ بن اُتس بن اسعدؓ نول گھلبا کہ سفین آپ دی بندے اکٹھے کر رہیا اے تے سفینا اے بے دو حیاں قیسیل نول دی مدد واسطے کہند پھردا اے اوہنوں مکاؤ۔

عبداللہ بن اُتسؓ نے اوہا اُتھ پچھیا تے ۵ محرم ۳ ہجری نول غزنہ ول زڑ پنے۔ اوٹے جا کے پسوں سفین نول پچیان یو نے فیروز اوبدے مل یاری سنہ گی۔ موقع پاکے لوہا سر راہ یاتے اُتھدے پچھانہ دے دینے شریف گئے۔

حضور ﷺ نے حوتس ہو کر اوہنوں اپنا عصا مبارک عطا فرمایا ہیرا لوہنل دی وصیت موجب قبر وچ اوہنل دے مل ای دفن کیتا ہے۔

حضور پاک ﷺ دا جلال و جمال وچ غلطی مل سفیان بن خالد وائل خالد بن سفیان لکھیا گیا اے۔

سریتہ ذوالقصد / سریتہ محمد بن مسلمہ

دینے پاک توں کوئی چوی کو میل دور بنجہ وچ بنو عبیدہ ذوالقصد دے مقام تے اکٹھے ہو رہے سن۔ حضور ﷺ نے حضرت محمد بن مسلمہؓ نول دس دی دے کے لوہنل ول حمیرا۔ بعضے لکھدے نیں سو کافراں مل لڑائی ہوئی۔ بعض کہندے نیں مسلمان تے ہوئے سن کہ کافراں نے لوہنل نول شب خون مار کے شہید کر دتا۔ صرف زخمی محمد بن مسلمہؓ بچے۔ یہ سریتہ ربیع الاول ۶ ہجری وچ (تے بعضے لکھدے نیں ربیع الثانی وچ) ہویا۔

سریتہ ذوالقصد / سریتہ ابو عبیدہ بن الجراح

محمد بن مسلمہؓ دے ساتھیوں دی شہادت توں بعد حضور ﷺ نے

سرتہ عمر بن خطابؓ / ثربہ ولی مہم

رب تھے دے تھے نبی ﷺ نور پنا چلایا کہ نجران والے پاسے اک جگہ ثربہ دوج ہوا زن قبیلے دے کچھ لوکی اکٹھے کر کے مسلمان دے خلاف کارروائی کرن دے مشورے کر رہے نیں۔ حضور ﷺ نے شعبان ۷ ہجری دوج حضرت عمر فاروقؓ اعظمؓ نوں ترسمہ بندیاں مل اوس پاسے بھیجا۔ لیہ راتیں نوں سفر کردے سن تے دنیس آرام کردے سن۔ فیرودی بنو ہوازن نوں سولگ گئی تے لوہ بھیج نئے۔ حضرت عمرؓ نے اوہاں دے ساتھی ثربہ اڑے تے طبقات ابن سعد دوج اے کہ کسے لڑائی توں بغیر ای مسلمان نوں واپس آوایا۔

سرتہ ابو بکرؓ / بنی کلاب دی مہم

شعبان ۷ ہجری دوج حضرت ابو بکر صدیقؓ نوں نجد دے اک قبیلے بنو کلاب بل نبھن لئی گھلایا گیا۔ اوہ شرارت لئی تیار سن کہ حضرت ابو بکرؓ لو تھے اڑ گئے تے جیسرے بندے ہتے لو کھے سن اوہاں نوں پھڑکے مدینے پاک لے آئے۔

سرتہ بشیر بن سعدؓ / فدک ول دی مہم

آقا حضور ﷺ نے فدک دے اک قبیلے بنو متوادی کو شکل لئی حضرت بشیر بن سعد انصاریؓ دی سربراہی دوج ترسمہ صحابہ کملے۔ لیہ سرتہ وی شعبان ۷ ہجری دوج کیا تے اوہاں دے ڈنگرا تے لے۔ پر اگلی راتیں دشمن بچھوں اڑ گیا۔ مسلمان دے تیرک گئے تے کافراں نے بہت ساریاں نوں شہید کردتے۔ صرف بشیرؓ

ذخعی مات دوج کافراں کھوں مدینے اڑے۔ طبقات ابن سعد دوج اے کہ وہاں نوں ساتھی مدینے لے کے آئے سن۔

سرتہ غالب بن عبد اللہؓ / میثقہ دی مہم

مدینے پاک توں ۹۱ میل دور نجد دوج اک جگہ میثقہ سی۔ جتھے بنو عوال تے جو عبد بن عبد بن عبد دے کچھ شرارتی جمع ہو کے منصوبے بنا رہے سن۔ حضور ﷺ نوں پنا چیاتے آپؐ نے رمضان ۷ ہجری دوج حضرت غالب بن عبد اللہؓ نوں اک سو ترسمہ بندے دے کے اوہاں گھلایا لڑائی ہوئی تے کافر قبیلہ نوں بکھیری ہار ہوئی۔

تیس جگہ دوج حضرت اسامہ بن زیدؓ ۱۳ سال دی عمر دوج تل سن۔ جنگ گویاں ہوئیں اک کافر نیک بن مرادس نوں تلوار مارن لگے تے لوہنے کلہ پڑھ لیا۔ اتہاں تلوار نہ روکی تے لوہوں ماروئے۔ حضور ﷺ تک خبر پڑی تے آپؐ کپ ﷺ بہت ناراض ہوئے۔ اتہاں عرض کیتا کہ لوہنے موت دے ڈر تل کلہ پڑھیا سی۔ بخاری شریف دوج اے حضور ﷺ نے فرمایا توں کوئی لوہہ دے دل نوں چرے کو کھ لیا سی۔

الجبالب دی مہم

معجم البلدان دوج اے کہ الجبالب خیر تے ولوی اقری دے وچکار اک جگہ اے۔ شوال ۷ ہجری دوج آپ سرکار ﷺ نوں اطلاع ملی کہ میثقہ دی حصن بنو غطفان دے کچھ بندیاں بل لو تے موجود اے تے مدینہ متورہ تے حملہ کن دی سوچ رہیا اے۔ آپ ﷺ نے حضرت بشیر بن سعد انصاریؓ نوں

تن سوئیاں تل اوہدے ول عیید۔

غیبہ تے اوہدے نکل ستنی مسلمانوں ویکھوں ساری نس مجھے
صرف دو بندے تے کجھ اوتھہ تھہ تے 'طبقات وچ اے کہ لوہنل نوں مدینے
لے 'ند اکیلا۔ الرحیق المختوم وچ اے کہ حضور ﷺ دی ہار گاہ وچ
اُپر کے 'اوہ دونوں بندے ایمان لے آئے۔ صفی الرحمن
مبارکپوری نے مسلمان سرور داناں بشیرین کعب انصاریؓ لکھیا اے 'بیسر
دوست نہیں۔

کدید دی مم

کدید مجاز وچ اک جگہ اے۔ حقے صفر ۸ ہجری وچ تو موح دے کجھ بندے
مسلمان دے خلافت کارروائی کران دے۔ نیں مل جمع ہوئے تے حضور ﷺ
نے حضرت غالب بن عبد اللہ لئیؓ نور دس صحابہ دے مل لوہنل وں گھیا۔
طبقات وچ اے کہ اہل رات دیے لوہنل تے حملہ کیتا تے اُگر وچھا جو کجھ
لہا لے آئے۔

سریہ شجاع بن ابی وہبؓ / اسی دی مم

مدینے پاک توں پنج منزلوں دور تے تے بھرے دے راہ تے نجد وچ اک
چشمہ پئی سی۔ او تھے قبیلہ بنو ہوازن دے کجھ بندے مسلمان دے خلاف کسے فتنے
دی تیاری لئی اکٹھے ہوئے۔ الموابب اللندیہ تے طبقات وچ اے کہ
حضور ﷺ نے شجاع بن ابی وہب الاسدیؓ نوں چوٹی آدمیاں مل لوہنل ول
گھیا۔ پر اوہ مقابلے توں نس گئے۔ ایہ مل قیمت لے کے مُڑ آئے۔

ایس مم نوں 'سریہ ذات عرق' دی کندے نہیں۔

مم ذات السلاسل

تلفیح الفہوم تے طبقات وچ اے کہ مدینہ طیبہ 'ایہ خبر اُڑی کہ
واہی القریٰ وچ بنو قضاہ دے کجھ بندے فتنے نوں پروان چڑھا رہے نیں 'مسلمان
دے خلاف کوئی حرمت اُرتا چو بندے نیں۔ حضور پاک ﷺ نے جملوی
آخر سن ۸ ہجری وچ حضرت عمرؓ بن ماسؓ نوں تن سو صحابہ دی اک جماعت مل
لوں پاسے عییدہ اوتھہ جا کے بتا کا۔ مُشرک دی تعداد بہت زیادہ ہے۔ ایس لئی
لوہنل مدینہ۔

سرکار ﷺ نے حضرت ابو عبیدہ بن جراحؓ نوں دو سو بندے دے
کے مدد واسطے مکمل دتے۔ ابن اسحاق لکھدے نیں کہ مسلمان لے سلسل مل
دے اک چوے (چشمے) تے پُراہ 'یتاں ایس لئی ایس مم داناں 'ذات السلاسل'
پے گید۔ بعضے لکھدے نیں کہ ہافر قیدیاں دے بندیاں نے زنجیراں مل اک دوجے
نوں بند لیاں کہ نس واراہی بند ہو جائے 'ایس لئی ایس مم نوں ذات السلاسل
(زنجیر وول) کندے نیں۔ پر 'ایہ زنجیراں دی اہنل لوں فکست توں نہ بچا
سکیاں۔

سریہ غالب

زاد المعاد وچ اے کہ ایہ سریہ عُمرة القضا توں پہلوں ہویا اے۔ گل ایہ
ہوئی کہ قبیلہ بنو ہوازن دے اک بندہ بہت سارے بندے لے کے غالب 'یا' تیں
جے بنو قیس نوں مسلمان مل لڑ لئی جمع کرے۔ حضور ﷺ نے حضرت

ابو حذافہؓ نے صرف دو بندے دے کے اتنے گھیلے لوہتل ایو بیسی جنگل تھیر کئی
کہ دشمن نوں شکست ہوئی تے ایہ تن بندے بہت سارے لوٹھ تے عید بکریاں
لے آئے۔

سرتہ ابو قتادہؓ / خضر دی مہم

بعد وچ قبیلہ بنو مخارب دے اک قبیلے داہل خضر دی۔ قلعہ
الضہوم تے رحمت للعالمینؐ وچ لکھیا ہوا اے کہ اتھے بنو
غطفان لکھراج کر رہے سن۔ ایس لئی اوہتل دی سرکوبی لئی حضور پاک
ﷺ نے حضرت ابو قتادہؓ زلیٰ انصاریؓ نوں پندرہ بندے دے کے گھیلے۔
لوہتل دشمن دے بہت ساریاں دوسیاں نوں قتل یا قید کر لیا تے مل قیمت دی
تھیرا لہیوئے۔ اس مہم وچ اوہ پندرہوں مدینیوں ہاہر رہے۔

ایہ سرتہ شعبان ۸ ہجری وچ ہویا۔ طبقات ابن سعد وچ اے کہ مل
غنیمت ایہا سی کہ فُس کڈھن توں بعد دی ہر مجاہد نوں ہارہ لوٹھ ملے سن۔

سرتہ خطہ

بغدادی شریف تے مسلم شریف وچ اک مہم وچ پیش اون
والے واقعے دا ذکر اے۔ ایس مہم دے امیر ابو عبیدہ بن جراحؓ سن۔ حضرت جابرؓ
بیان فرماتے نیں اسیں تن سو سو سوار ملے۔ ایس مہم وچ ساتوں ٹھکیاں رہا گیا۔
اتھوں تیکر پئی اسیں پتر جھاڑ جھاڑ کے ہتھ دے تے ڈھنچھو دے رہے۔ محارے

جان والے پتیاں نوں ”خطہ“ کہندے نیں۔ ایس لئی ایس مہم داہل ایہیہ پے گیا۔
حضرت جابرؓ کہندے نیں ’پسوں تے اسیں اپنے لوٹھ ای ذبح کر کے
کھانے شروع کردتے۔ فی رب کریم دی مہربانی تل سندھ نے اک بڑی وڈی بھٹی
سڑے دل کدھی تے شی جنھوں اسیں دو ہفتے کھاندے رہے۔ ایہا گوشت
اسیں دینے دی لیا تے حضور ﷺ دی خدمت وچ پیش کیتا۔

ایہ پانچ نہیں لگا کہ ایس مہم دا مقصد کیہ سی تے ایہ کیہڑے علاقے ول مکمل
کئی سی۔ ایس سرتہ نوں رجب ۸ ہجری وچ بیان کیتا جاتا اے۔ الروحانی
المختوم وچ ایس گویا دے نتیجے وچ کہ ایہ کسے تجارتی قافلے پچھنے نہ بھیجی کئی
ہو دے ’ایہ لکھیا اے کہ صحیح حدیبیہ توں مکہوں کسے تجارتی قافلے پچھے مسلمان نہیں
گئے ’ایس لئی ایہ صحیح حدیبیہ توں پسوں دا واقعہ ہو سکدا اے۔ پر طبقات ابن
سعد وچ اے کہ حبشہ دی شرارتیں ڈکن لئی ایہ مہم ترتیب دتی گئی سی تے اوہ
لکھدی خبر سن کے بس جج گئے سن۔

صفی الرحمن مبارکپوری دا اندازہ ٹھیک نہیں لگدا تے
دو جیاں سیرت نگارن موجب ایہ گل ۸ ہجری دی اے۔ البدایہ والنہایہ دے حوالے
تل محمد ادریس کاندھلوی نے ۱۰ سنوں رجب ۸ ہجری وچ بیان کیتا
اے۔ لوہتل ایس مہم نوں ”سرتہ ابو عبیدہؓ بٹوئے سیف المہر“ لکھیا اے۔

سرتہ قطیف بن عامرؓ

ایہ سرتہ ربیعہ دے یزید دے علاقے وچ قبیلہ شعم دی اک شاخ
ول گھیل گیا۔ قطیف بن عامر دے تل دسہ آدمی سن تے دس لوٹھ۔ ایہ لوکی واری

واری سواری کروے سن۔ انہاں نے شب خون ماریا تے بڑی سخت لڑائی ہوئی۔
دونوں پاسیاں دے بڑے بندے بھڑت ہوئے۔ قُلب بن عامر کچھ تل دیاں سمیت
شہید ہو گئے۔ پر مسلمان جیت گئے تے دشمن دے ہل پچتے بھیدراں بکریاں
مدینے تک لیاے۔ **تلقیح الغزو** وچ اے کہ ایہ سرتہ ولوی پیشہ گیس تے
نووہ فسدوی نیت تے جمع ہوئے سن۔ سرتہ صفرہ ہجری وچ ہویا۔

مہم بنی کلاب

بنو کلاب نجد وچ رہندے سن۔ خبر ملی کہ اوہ حملے دی تیاری کر رہے نیں۔
طبقات وچ اے کہ حضور پاک ﷺ نے رجب الاول سن ۹ ہجری وچ
حضرت ضحاک بن سفیان نوں اوہنل وں گھیا۔ **صفی الرحمن**
مبارکپوری لکھدے نیں 'ایہ سرتہ بنو کلاب نوں اسلام دی دعوت دین نئی
گھیا گیوی 'پر اوہنل تل کردیاں ہوياں۔ لڑائی پھیر دتی۔ مسلمان نے اوہنل
نوں شکست دتی تے بنو کلاب داک بندہ ماریا وی گیا۔

سرتہ مقررہ بن مجرہ

رجب الثانی ۹ ہجری وچ سرکار ﷺ نے حضرت مقررہ بن مجرہ مدینے
نوں تن سوادی دے کے جتے دے ساحل دل صحیحہ ایدہی وچ ایہ سی کہ کچھ
جیشی جتے جمع ہو گئے سن تے اوہ تے پاک تے ڈاک مارنا چاہندے سن۔ مقررہ
اک جزیرے تیکر گئے۔ فتح الباری وچ اے کہ حبشیل نوں مسلمان دے
آون دا پنا چلیا تے اوہ نس گئے۔

سرتہ اسلمہ بن زید

حضور پاک ﷺ نوں اطلاع ملی کہ رومی حملے دی تیاری کر رہے
نیں۔ آپ ﷺ نے حضرت اسلمہ بن زید نوں بلایا۔ جیسڑے اکوسل
دے سن۔ آپ ﷺ نے ۲۶ صفر سن ۹ ہجری نوں اوہنل نوں روم جان لئی
لشکر دی تیاری دا حکم دتہ۔ ۲۸ صفر نوں سرکار ﷺ دی طبیعت خراب سی 'پر
آپ ﷺ نے جندہ ابنیہ تے اسلمہ نوں عطا فرمایا۔

مدینے دے قریب جرف دے مقام تے لشکر اکٹھا کیتہ گیا۔ پر حضور
ﷺ دا وصال ہو گیا 'تے بعد اس 'بڑے بڑے مشوریاں دے باوجود حضور
ﷺ دے خیفہ حضرت ابو بکر صدیقؓ نے فرمایا 'میں اوس لشکر نوں کیوں
روک سکنا وں جنہوں میرے آقا ﷺ نے خود تیار کیتے ہووے۔ ایہ مہم
سرتہ ابو بکر دی خلافت دے شروع وچ روانہ ہوئی۔

حضور ﷺ دی توہین کرن والیاں دا انجام عصماء دا قتل

۲۵ رمضان سن ۲ ہجری نوں حضور پاک ﷺ دی اجازت لے کے اک انصاری 'عمیر بن عدی' نے عصماء نوں قتل کرن دا ارادہ کیتا۔ عصماء شاعرہ سی۔ یزید بن زید دی بیوی سی۔ حضور ﷺ دی بد تعریفی دے شعر کہے کے تعمیل وچ سناؤندی سی۔ اسلام وچ حضور پاک ﷺ دی توہین ایسویہما جرم اے 'جہدی کوئی معافی نہیں'۔ ایہی سزا صرف قتل اے۔ آقا حضور ﷺ تے رحمتِ ملامین نہیں۔ آپ ﷺ نے تے جنھوں جنھوں چاہیا 'معاذ فرما دتا'۔ بلکہ اصل ایہ اے کہ بیہراوی حضور ﷺ دی خدمت وچ حاضر ہو کے معافی دا طلب کار ہویا 'آپ نے اوہنوں بخش دتا'۔ پر 'حضور ﷺ دی توہین ایسویہما جرم اے جنھوں آپ سرکار ﷺ دے بغیر دنیا دی کوئی طاقت معاف نہیں کر سکی۔ رب تعالیٰ آپ دی معاف نہیں کردا۔

'عمیر بن عدی انصاری' دی نظرانی کمزور سی 'جے اوہ جلد وچ شریک نہیں سن ہو سکدے۔ اوہناں آقا حضور ﷺ کوں اجازت طلب کیتی کہ میں عصماء نوں لاہ دتل۔ اذن دیا تے اوہناں راتیں لوں کم بخت دے گھروڑ کے گوار لوہندی پک چوں لنگھا دتی۔

ایس قتل دی ایس لحاظ مل اہمیت اے کہ مستقبل دے رُشدی جان لین جے حضور ﷺ دی توہین دا کیہ انجام ہندا اے۔ آپ سرکار ﷺ دی توہین کافر مشرک کرے 'یا مسلماناں جیہاں رکھن ولا کوئی بد بخت' انجام لوہدا ایسویہ

ای ہونا چاہی والے۔

ابو عفاک دا قتل

حضور پاک ﷺ نے "میشاق مدینہ" میں دا بیہرا محمد بنہ تیار کیتا سی 'لوہدے تے سودی راضی تے ہو گئے سن۔ پر 'سازش توں تے ایہ کدی وی باز نہیں آئے۔ ابو عفاک اک سو سالہ بڑھا سودی سی۔ شاعری نوں وی مہندہ مارا سی۔ بندے اکٹھے کر کے اسلام اتے حضور پاک ﷺ دے خلاف بکواس کروا ہندا سی۔ مسلم بن عمیر بذر وچ دی شریک سن 'پر جہ دی ابو عفاک دیں حرکتیں دا سن دے سن 'گری کھاندے سن۔ لوہناں نذر مہنتی سی کہ اللہ یاں سے محبوب ﷺ دی توہین دا بد۔ دین لئی لوہدی سری ماہن گئے 'تے جے ایس کوشش وچ شہادت مل گئی تہ دی چنگا لے۔ پر ایہ کم سرکار ﷺ دی اجازت توں بغیر نہیں سن کر سکدے۔

بذر وچ شہادت نہ پاسکے 'تے آپ سرکار ﷺ نوں عرض کر کے ابو عفاک نوں مارن دی اجازت لئی۔ شوال ۲ ہجری دی اک حتی رات نوں لوہدے گھروڑے 'ویزے وچ تے ہوئے بد بخت نوں جہنم کھل کے واپس مڑ آئے مطلب ایہ اے کہ کھیل غازیوں دی طرح 'حضور ﷺ دی توہین کرن والیاں نوں لٹکار کے وی مارا جا سکدا اے 'تے چپ چپتیاں وی رگڑا دتا جا سکدا اے۔ ایسویہما ذلیل بندہ دیتا تے نفیریں نہیں اوہاں چاہی دل۔

اسحاق النبی علوی کندے نیں 'ایہ واقعہ کئی کینڈر دے مطابق شوال نوں 'تے علی کینڈر دے مطابق محرم نوں ہویا سی۔

سریہ محمد بن مسلمہ / کعب بن اشرف و قتل

ابن اسحاق ابن سعد دے ملاوہ بخاری شریف وچ وی کعب بن اشرف دے قتل واقعتہ بیان ہويا اے۔ کعب بن اشرف مسلمان دے خلاف تے حضور اکرم ﷺ دی بھو وچ شعر کہند اسی تے کافراں نوں مسلمان دے خلاف بھڑکاند ارہند اسی۔ فتح الباری وچ اے کہ اک وری موسیٰ بن جعفر حضور ﷺ نوں (نعوذ باللہ) قتل کرن دی سازش وی کیتی سی۔

بخاری شریف وچ حضرت بابرؒ نوں روایت اے 'سرکار ﷺ نے فرمایا کعب بن اشرف نے بتد تے اوہدے رسول (ﷺ) نوں تکلیف پہنچائی اے 'اوہنوں کیہڑ قتل کرے گا۔ محمد بن مسلمہ نے کہنے ہو کے ایس معلوت دی اجازت منگی۔ اوہناں ایہ ذن دی چاہیا کہ جس طرح دھوا کا شوکاوے کے ہو سکے 'اوہنوں مار سکن۔ اجازت لے کے 'اوہناں ابوناٹھ سلکان بن سدرہ تے اک ہوڑ صحیل نوں تلے یا۔ شیخ محمد رضا مصری دے مطابق کعب بن اشرف محمد بن مسلمہ داناں سی۔ ابوناٹھ اوہند دودھ شریک بھرا سن۔ اسل نے کعب دے قلعے وچ جا کے دھو کے تلے اوہنوں قتل کر دتا۔

کعب بن اشرف ہوو وی کئی اسلام دشمن حرکت کرد اسی 'محمد ادریس کاندھلوی رحمہ دے میں کہ اوہدے قتل داسبب توں وڈا سبب ایہ سی کہ اوہ آخر الزماں نبی ﷺ دی شان دے خلاف شعر کہند اسی۔ ابن تیمیہ نے الصلوات المسلول علی شاتم الرسول ﷺ وچ ۲۲ منجیل تے ایہدی تفصیل بیان کیتی اے۔

محمد بن مسلمہ ہوو وی کعب بن اشرف داسر تلے لے گئے سن۔ اوہدے سر دی نمائش تلے یہودیوں دیں سازش نوں پہنکاؤا گئے۔ کعب بن اشرف واقعتہ حضور پاک ﷺ دے عمریاک ۱۵۶ھ وچ اسی (۱۳ ربیع الاول ۳ ہجری نور) مکہ گیا۔ اسحاق النیسعلوی دے خیال وچ ایہ تاریخ مدنی کیلنڈر دے مطابق اے۔

اسلام دے بدترین دشمن و قتل سریہ عبداللہ بن عتیکہ / قتل ابی رافع

ابو رافع عبداللہ بن ابی الحنفیہ (یا سلام بن ابی الحنفیہ) بڑا ملحد اور یہودی سی تے خیر دے نیزے رہندا سی۔ مسلمان دے خلاف کافراں مشرکوں و رغلان لئی دودھ چڑھ کے حصہ لیندا سی۔ بنو قریظہ دیاں سازشوں توں مسلمان فاسخ ہو چکے سن۔ طبقات وچ اے کہ ابو رافع نے مسلمانوں بل جنگ لئی اک وڈا کردہ اکٹھا کیتا۔ فتح الباری وچ اے کہ اُس قبیلے دیاں بندیاں نے کعب بن اشرف توں قتل کیتا سی۔ خزرج دیاں بوکھلے نے حضور ﷺ کوں اجازت منگی کہ لوہ ابو رافع یہودی دیاں سازشوں اتے نہ بخدے نیں۔

حضور ﷺ نے عبداللہ بن عتیکہ، مسعود بن سنان، عبداللہ بن اُمیس، ابو قتادہ حارث بن رومی تے خزاعی بن اسود (رضی اللہ عنہم) توں ابو رافع دے قتل واسطے حمید بن غصاری شریف وچ حضرت براء بن عازبؓ نے ابو رافع دے قتل دا پورا واقعہ بیان کیتا اے جس دے وچ اے کہ ابن عتیکہ نے اگلیاں لوہنوں مارا سی۔ ابن اسحاق کہندے نیں: پنجے لوہ دے گھر وڑ گئے سن تے عبداللہ بن اُمیس وی گوارے اصل کم وکھیا۔

مسیرت ابن ہشام وچ اے کہ اُمیس سریہ وچ عبداللہ بن عتیکہ دی لت ٹٹ گئی سی۔ قاضی محمد سلیمان سلمان منصور پوری لکھدے نیں کہ امیر سریہ ذی قعدہ یا ذی الحجہ ۵ ہجری وچ روانہ ہویا سی۔ ابن سعد لکھدے نیں: امیر واقعہ

۶ رمضان ۶ ہجری وچ ہویا۔ محمد ادریس کاندھلوی نے جمادی الثانی ۳ ہجری وچ ۱۔ انہوں نے پیر دیاں آئے۔ حالانکہ آپ ای اوہنوں البلیغہ والنہایہ دے حوالے بل امیر وی لکھیا اے کہ ابو رافع غزوہ اُحزاب (خندق) وچ گئے دیاں کافراں توں مسلمانوں تے چڑھا کے بیا سی۔ کاندھلوی نے امیر و حیان نہیں کیتا کہ غزوہ اُحزاب دی گل سچ اے تے امیر امیر واقعہ ۳ ہجری کا کیکن ہو سکدا اے۔

تبلیغ واسطے جان والے

سرتہ القراء / بیگز معونہ

صفر ۱۲ ہجری وچ بمعدے اک قبیہ عامر بن معونہ دے سردار ابو البراء عامر بن مالک نے حضور ﷺ دی خدمت وچ حاضر ہو کے کہیا: 'نجد والیاں نوں اسلام دی دعوت دین خاطر اپنے کچھ بندے کھبو۔ آپ سرکار ﷺ نے فرمایا: 'میںوں نجد والیاں تے اعتبار نہیں۔ لوہنے کہیا: 'میں ضامن ہوں۔'

بغاری شریف وچ بت کہ ستر صحابہ نوں گھلایا گیا۔ **ابن اسحاق** چالی کہندے نیں۔ ستر اہل روایت نوں ای سیرت نگاروں نے اختیار کیتا اے۔ **ممتاز بن عمرو** نوں امیر مقرر کیتا۔ **بیگز معونہ** اپنے کے ایہناں حرام بن ملکان نوں حضور ﷺ دا خط دے کے عامر بن طفیل وں گھلایا۔ عامر بن طفیل ابو البراء دا بھتیجا سی۔ اوہنے حرام بن ملکان نوں شہید مڑا دتا۔

باقی صحابہ تے تہمد کرن لئی اس نے اپنے قبیلے بنی عامر نوں کہیا: 'پر اوہ ابو البراء دی پناہ پاروں دور ای رہے۔ اوہنے سو سئیم دے تن قبیلیں عمیہ، رعل تے ذکوان نوں بل لیا تے صحابہ کرام دے صرہ کر لیا۔ اوہ دی لڑے پر سارے شہید ہو گئے۔ صرف کعب بن زید بن نجار زخمی حالت وچ شہید اں تھلے آ کے بچے تے عمرو بن امیہ قیدی ہوئے، اوہناں نوں نذر پوری کرن لئی از لو کر دتا۔

عمرو بن امیہ ضررے نہ واپس مڑیاں راہ وچ بنو کلاب دے دو بندے قتل کردتے۔ لوہناں کول حضور پاک ﷺ والکن نامہ سی کہ لوہناں نوں مسلمان کچھ نہیں کہن گئے۔ عمرو نوں بتا نہیں سی۔ **بغاری** تے **زاد المعاد** وچ اے کہ سرکار ﷺ نوں پتا لگاتے آپ نے اوہناں دی دینت دتی۔

حضور پاک ﷺ نوں بیگز معونہ تے رجب دیاں واقعیاں دا بہت دکھ ہویا، **واقعی** لکھدے نیں کہ اسل دونوں واقعیاں دا حضور ﷺ نوں آکو راتیں پتا چلیا سی۔ **ابن سعد** لکھدے نیں کہ آپ سرکار ﷺ نوں اسل واقعیاں توں دھکے گل دا دکھ نہیں سی ہویا۔

بیگز معونہ دے دوتے وچ عامر بن میرہ تے نافع بن بدیل جیسے محب شہید ہوئے سن۔

سرتہ رجب

جدوں بیگز معونہ دا واقعہ ہویا، اوہناں دن وچ ای محفل تے قارہ قبیلیں دے کچھ لوکی حضور ﷺ دی خدمت وچ حاضر ہوئے تے کہن لگے کہ ساڈا قبیلہ اسلام لیونا چاہو ہندا اے، کچھ سپاہی بندے ساڈے بل کھلو، تن جے اوہ اوہناں نوں اسلام دے حکم سمجھن۔ بعض روایتیں نیں کہ حضور ﷺ نے ست تے بتیں روایتیاں نیں کہ دس بندے کھل دتے۔

ابن سعد لکھدے نیں کہ حضرت سرتہ انجارج سن۔ **ابن اسحاق** کہندے نیں کہ مرثدا عامر امیر پٹائے گئے سن۔

جس ویلے ایہ صحابہ مسلمان تے تھکے کمر تے دے وچکار رجب دے مقام تے اپنے تے بنو یحییٰ دے دو سو بھرتے اسل تے حملہ کردتا، باقی شہید ہو گئے۔ حضرت خثیب نے حضرت زید بن دینار قہر توں ہو گئے۔ لوہناں نے دونوں نوں کتے دے کافروں اگے وچ دتا۔ حضرت خثیب نوں شرکاء سولی تے چڑھا دتا، تے حضرت زید نوں صفوان بن امیہ نے خرید کے شہید کر دتا۔

امام بنعلی کہندے ہیں کہ ایہ سریہ تبلیغ واسطے نہیں بلکہ حالات پہ
کرن لئی گھلایا گیا سی پر ایہ گل درست نہیں۔

ابن اسحاق نے ابن سعد دونوں کہندے ہیں کہ رجب تہ یسر
معدنہ دے واقعے مفر ۴ ہجری رجب ہوئے۔ ابن ہشام کہندے ہیں پہلوں رجب
فیر یسر معدنہ داخلہ ہوا ہے۔ ابن سعد داخلہ دو سرا ہے۔ بنعلی شریف
رجب دونوں نوں اکٹھا لکھیا ہے۔

تبلیغی وفد واجنگ کرنا بنو سلیم نوں اسلام دی دعوت

شوال ۸ ہجری رجب حضور پاک ﷺ نے حضرت خالد بن ولید نوں
تن سو ہتھ بندے دے بنو خزیمہ تے بنو سلیم نوں اسلام دی دعوت دین لئی گھلایا۔
حضرت خالد نے لوہنل دے کئی بندیاں نوں (اک غلط فہمی دی وجہ توں) قتل کر دتا
جس تے آپ سرکار ﷺ نے سخت ناراضگی دا اظہار فرمایا۔ بنی خزیمہ نوں
”دیت“ دتی، لوہنل دا بیسہ مال ضائع ہو یا سی، لوہ بھریا۔ ایہ کم آپ ﷺ نے
حضرت علی ہتھوں کر لیا، تے کچھ عرصہ حضرت خالد دی ایس حرکت توں لوہنل مل
ناراض رہے۔

یمن دی مہم

حضور پاک ﷺ نے حضرت علی نوں تن سو سوار مل اسلام دی
تبلیغ لئی یمن محبہ ایہ ہدایت دی فرمائی کہ جے لوہ تماڑے تے حملہ نہ کرن تے
لوہنل مل لڑائی نہ کرے۔ حضرت علی نے اوتھے اپڑ کے لوہنل نوں اسلام دی دعوت
دتی تے وہنل تیرا نے شروع کر دتے۔ ایہدے تے لڑائی چھڑ گئی تے دسمہ یمنی
مارے گئے۔ طبقات ابن سعد رجب ۱۱ ہے کہ ایہ بندے مروا کے لوہنل نوں
مصل آگئی تے لوہنل اسلام قبول کر لیا۔

مظلوماں وابدلہ لیکن لٹی لڑائی سرتہ محمد بن مسلمہ / قرطادی مہم

بنو کلاب دیاں خالوں نے ای بیر معونہ وچ ستر مسیح صحابیوں نوں شہید کر دتا سی۔ لوہنل ستریں وچ حضرت حاصر بن غیرہ وی سن۔ حضور پاک ﷺ نوں ایس واقعے دا بڑا دکھ سی۔ جس ویلے مدینہ منورہ اندروں تے بارھوں خطروں توں محفوظ ہو گیا تے آپ ﷺ نے بنو کلاب وں توجہ فرمائی۔

۱۱ محرم ۶ ہجری نوں سرکار ﷺ نے حضرت محمد بن مسلمہ انصاری نوں جنھن اپنے مامے کعب بن شرف نوں لایا سی 'ترسمہ سوار دے کے بنو کلاب والیاں دے قبیلے قرطاس ول گھیا۔ آپ ﷺ نے فرمایا کہ اہل دین دیاں دشمنیوں نوں گھیر بیٹا چمڈنا نہ۔ ایہ دست اوتے اپنا تے کچھ لوکی تے پسوں ای بھیج گئے۔ بیہڑے بچے قتل ہو گئے۔ ڈیڑھ سواونھ تے تن ہزار بکریاں قیمت سن۔

ڈاکٹر غلام جیلانی بوق غوث وچ چھپے اپنے مضمون وچ ابن الجوزی دی "تقی" دے حوالے مل سکدے نیں کہ قرعہ بعد دے اک قبیلے عامر بن مصعب دی شاخ سی۔ پتا نکا کہ ایہ مدینے تے حملہ کرن دی تیاری کر رہے نیں۔ ایس لئی حضور ﷺ نے محمد بن مسلمہ نوں ترسمہ بندے دے کے بھیجی سی۔ دشمن تے لٹ کے ہاڑیں ول چلے گئے تے مسلماناں قیمت لے کے والیں آ گئے (پر ایہ گل درست نہیں)

سیرت حلبیہ وچ اے کہ بنو حنیفہ دا سردار ثمامہ بن اُحبل سیکلہ کذاب دے کہن تے بھیجس وٹا کے حضور ﷺ نوں (نعوذ باللہ) قتل کرن

وے اروے تل نکلیا ہویا سی۔ اوہ محمد بن مسلمہ ہوراں دے ہتھے چڑھ گیا۔ ایس لوہنوں پھڑ لیا۔ سرکار ﷺ نوں دیکھ کے تے آپ دی گل بات سن کے 'ثمامہ مسلمان ہو گئے۔

غیر حضرت ثمامہ بن اُحبل نے کتے دیاں کافراں نوں جنس کھلی بند کر دتی۔ کھلے مرن گئے تے حضور ﷺ نوں رشتے داریاں تے انسانیت دے واسطے دے کے لکھو نے 'پئی ثمامہ نوں فرماؤ 'سلاو' کھمیاں نہ مارے۔ زاد المعاد وچ اے 'حضور پاک ﷺ نے کتے دیاں کافراں دی رسد جاری کرائی۔

سرتہ عکاشہ / سرتہ فہر

تلفیح وچ اے کہ بعد ااک قبیلہ اسد شررت تے تلمیا ہویا سی 'حضور ﷺ نوں خبر ملی تے آپ نے یہ سرتہ گھیا۔ جقات ابن سعد وچ ایس سربے دی کوئی وجہ نہیں دتی گئی۔ محمد ادريس كاندهلوی تے صفی الرحمن مبارکپوری نے وی کسے وجہ توں بغیر ای ایس سربے دا ذکر کیتا اے۔ عبدالصمد رحمانی البتہ لکھدے نیں کہ رجب دے صدفے دا اصل سبب غرض تے قارہ ای بنے سن تے ایہ ہوا اسد وجہ ای سن 'ایس لئی بنو لیحان جے تھتہ لون توں بعد ایہ سرتہ ترتیب و آ گیا۔

امیر افضل خاں البتہ لکھدے نیں کہ محرم ۴ ہجری وچ قطن دی مہم (سرتہ ابو سلمہ) وچ وی ہوا اسد دی سرکوبی ای کئی سی 'پر اوہ نس بھیج گئے سن۔ غیر جنگ خندق ویلے ایہ دو جیاں کافراں مل ل کے مدینے تے حملہ آور ہون آئے سن

ہُن بجائے اس دے کہ ایہ عیسٰی دی طرح مدینے تے چھاپے مارن دی کوشش کرن
۱۔ تہاں نوں سدھ کرن دی بوڑی ایس لئی سرتہ غر بھیجا گیا۔

غمر اک چوئے داہل سی۔ حضور ﷺ نے عکاشہ بن محسن نوں
چال توہیاں تل ربيع الاول وچ (تے بعضے لکھدے نیں 'ربیع الآخر وچ) گھلیا۔
مسلمان دے لون دا پتا چیتے دشمن نر گئے۔ جنگ دی نوبت نیں آئی۔ دو
اونٹ فقیہ وچ لیتے۔

طرف دی مہم

بنو مہلبہ / بنو اسد، تھل دے دو قبیلے قارہ تے غص دی غداری نے
ربیع الاول وچ جنم دتا سی 'قابو نیں سن آرہے۔ لوہنل لئی مہل گھلیں گئیں پر
اوہ ایہ مہم اودھر ہو جانے سن۔ جمادی الثانی ۷ ہجری وچ فیر اک واری حضرت زید
بن حارثہ نوں پندرہ ہندیاں تل طرف دل گھن گیا۔ لوہ اپزے تے بنو مہلبہ نس
گئے۔ چونہ لوٹھ تے کچھ بکریاں تھہ تیں۔ طبقات وچ اے کہ طرف مل دا
چشمہ مدینے پاک توں ۳۶ میل دور اے۔

صلح دے مہینے تے لڑائی

سرتہ عبد اللہ بن رواحہ

ہو رافع سلام بن ابی الحقیق قتل ہو گیا تے یسویاں نے اسیر بن رزام نوں اپنا
سرور بنایا۔ لوہنے مسلمان تل مقابلے دیاں تیاریاں شروع کردتیاں تے بنو غطفان تے
دوہیاں قبیلے نوں دی تل مدد لیا۔ حضور پاک ﷺ نوں پتا چلیا تے آپ نے حضرت
عبد اللہ بن رواحہ نوں ترسہ ہندیاں تل گھلیا کہ اسیر نوں تل لے آؤ، اوہ ۷ تل گل
ہلت کر گئے۔

اسیر بن رزام وی ترسہ ہندے لے تڑا۔ ہر اونٹ اتے اک مسلمان تے اک
یسوی سوار سی۔ اسیر دے تل عبد اللہ بن انیس سن۔ لوہنے رات وچ تلوار مار کے حضرت
عبد اللہ نوں شہید کرن دی کوشش کیتی جدے تے لڑائی جھڑ گئی۔ مسلمان دھوہ صرف
عبد اللہ بن انیس ہی زخمی ہوئے۔ سرکار ﷺ نے لوہنل دے زخم تے اپی تھک
شریف لائی تے پٹہ بھر گئے۔

ڈاکو آں تے حملہ

سرتہ اُمّ قرقہ / سرتہ وادی انقرنی

ذوقانی کہندے ہیں 'اک واری حضرت زید بن حارثہ تجارت اہل لے کے بنو خزاعہ کو لوں لکھے سن کہ اوہاں حملہ کر کے اہل و اسلمان کھو لیا سی تے اہل لے نوں پھرتا کر دتاسی۔ زید مدینہ منورہ واپس آ گئے سن۔ حضور پاک ﷺ نے بنو خزاعہ دے صلاح سی حضرت زید بن حارثہ کی اک شکر دے کے گھلیا۔ بنی خزاعہ دی سردار فاطمہ بنت ربیعہ سی جندی نسبت اُمّ قرقہ سی۔ **ذوقانی** لکھدے ہیں 'ایہ مسم کلابی بل مزی۔

طبقات وچ اسے کہ اُمّ قرقہ وی ٹڑی ٹڑی واری مگنی سی 'اوہدی دھی قید ہو گئی سی۔ مسلماناں نے اپنا وہ سہان بیہوش بنو خزاعہ نے ڈاکواری کے کھوبیا سی واپس لے لیا۔

قاضی سلمان منصور پوری داکو آں کہ ایس مسم وچ حضرت ابو بکر صدیقؓ دی سن 'ایس لئی سردار زیدؓ نہیں ہونے صدیقؓ ہون گے۔ **راجا محمد شریف** دی ایہو ای لکھدے ہیں۔ **امیر افضل خاں** دا خیال اے کہ زیدؓ تے زخمی سن 'ایس لئی شاید حضرت صدیق اکبرؓ نے مسم اپنی نگرانی وچ سر کیتی ہووے۔

الرحیق المختوم وچ اے کہ ایہ سرتہ رمضان ۶ ہجری وچ ہویا۔ وجہ ایہ سی کہ بنو خزاعہ دی ایس شخ نے منصوبہ بنایا سی کہ دھوکے تل حضور ﷺ نوں (منوڈیاشہ) قتل کر دتا جائے۔ ایس مسم وچ سلمہ بن اکوعؓ وی سن۔

حسینی دی مہم

حضرت زینہ کلبی قیصر روم نوں مل کے واپس آ رہے سن۔ ایہ سس اپڑے تے قبیلہ جزام دیاں بندیاں نے لوہاں داراہ روکیا تے مل اسباب لٹ لیا۔ زینہ نے مدینہ پاک اپڑ کے سرکار ﷺ نوں واقعہ دسیا تے آپ ﷺ نے حضرت زید بن حارثہ نوں بیچ مو آدمی دے جملوی آخر ۶ ہجری وچ حسینی گھلیا۔ زینہ دی تل سن۔ اہل لے راتل نوں سفر کیتا۔ تے لو تے اپڑ کے فجر ویلے حملہ کر دتا۔ سردار تے سس بہر مارے گئے۔ اک ہزار اونٹ بیچ ہزار بکریاں تے کئی بندی وان لے کے محلہ کریم واپس آئے۔

ابن سعد کہندے ہیں 'رفاعہ بن زید کوں حضور ﷺ دا امان نامہ سی تے لوہاں دے رشتے دار وی قید ہوئے سن تے اوہاں داسلمان وی پھرتا گیا سی۔ رفاعہ حضور ﷺ دی خدمت وچ حاضر ہوئے۔ سرکار ﷺ نے فرمایا 'سار اہل واپس کر دتا جائے۔ حضرت علیؓ ایہ حکم لے کے اپڑے تے حضرت زیدؓ نے سارا کچھ واپس کر دتا۔

مرید ڈاکوؤں دا پچھا

سریہ کُردن جابر / عریہ دُن مہم

قبیلہ عریہ دے اٹھ بندے دینے پاک تے اتھے ای رہن مک
پے۔ کچھ دھاڑے لکھے تے کہن لکے، میں جھل کانوں دودھ پین والے سلا
دینے پاک دوج آب و ہوا سانوں موافق نہیں، لیس لئی جے ساوڑ کسے چہ اکھا دوج
پھڑ وانا بجائے تے ہوا چنگاے۔

دینے پاک دے نیزے ذوالقدر بل دی چہ اکھا سی، جتھے آقا حضور
ﷺ دیاں لوٹھیں سن۔ ا۔ شہل اُٹھل نوں اوتھے کھل دیکھ۔ کچھ دن کھا
پی کے مونے ٹکڑے ہو گئے تے مرید ہو گئے۔ جڑی حضرت یار نوں قتل کر کے
اوہل دے اُنچ وادھ کٹ دتوںے تے پندرہ لوٹھیں دے کے نس گئے۔

سرکار ﷺ نوں پتا گاتے تپ نے حضرت کُردن جابر فری نوں
(شوال ۶ ہجری دوج) دوسرے بندے دے کے اوہل دا پچا کرن دا حکم دتا۔ اُٹھے مرید
پھڑے گئے تے اوہل نوں سخت مزا دتی مئی۔

واقعی تے ابن سعد داکتا اے کہ ایہ سریہ شوال دوج ہویا۔ بخاری
کمندے نہیں، میں ایہ واقعہ صلح حدیبیہ توں بعد تے خیبر دی فتح توں پہلوں ہویا
سی۔

حملے دامن اچھا لئی سریہ

سریہ جموم

ربیع الاخر ۶ ہجری دوج حضرت زید بن حارثہ نوں جموم دل گھلیا گیا۔ جموم
مرزا عمران (بن داوی فاطمہ) دوج بنو سُلیم دے اک چوے (چٹھے) دا بل اے۔
سیرت دیاں کتاباں دوج ایہ وضاحت نہیں کی، پئی حضرت زید بل کئے بندے سن۔
طبقات ابن سعد دوج اب کہ اوتھے قبیلہ عریہ دی اک عورت ملی
جدا بل حلیمہ سی۔ لوہے اوہ جگہ دتی جتھے نس جان والے ہو سلیم دامل، مگر سی۔
حضرت زید لو تھوں لو تھ بکریاں تے بیہڑے بندے لکھے، بل لے آئے۔ ایہ
ایسی دو دن بعد ہوئی۔ قیدیاں دوج حلیمہ تے لوہا بندہ دی سی۔ حضور ﷺ
لے لوہل دو نوں لوں آزلو کر دتا۔

تلقیح دوج جگہ دامل جموم یا جموح لکھیا ہویا اے۔ حیات پیغمبر
اعظم ﷺ دوج ایہ جگہ مدینہ منورہ توں چار ہڈ (تقریباً ۳۸ میل) دے
فاسے تے دتی گئی ہے۔ جد کہ محمد ادریس کاندھلوی دی سیرۃ
المصطفیٰ ﷺ دوج ایہ فاسد چار میل لکھیا ہوا اے، بیہڑا غلط اے۔

حضور پاک ﷺ کا جلال و جمال دوج اے کہ بنو
سُلیم دے ایہ لوکی جنہل تے چہ حال کی گئی، خندق دی جنگ دوج شریک سن۔ اُنچ
دی مسلمان دے خلاف سازشاں / کارروایاں دوج شریک رہندے سن۔

خبر رسانی کی حد تک یا سہ

سرتہ عبداللہ بن حش / سرتہ نجد

حضور پاک ﷺ نے عبداللہ بن حش اسدی کی قیادت وچ انھیں صحابہ کی مہم غزوہ سفوان پر روانہ کیا تو وہیں کے 'نجد وں کھلی' بل اک خدا ونا بیہ ۲۰ دن سفر کرتے توں مگروں کھوئی 'تے اوبدے تے مل کرنا سی۔ خط وچ لکھیا سی: "میرا یہ خط پہنچے کے تڑے رہا۔ مدت طغ وے وچ کار نجد ہا کے 'رکنہ' اوتھے قریش تے نفرت رکھتے اوبہاں ایوں خبراں پتا کرنا۔" آپ سرکار ﷺ نے حضرت ابن حشؓ نوں ایہ وی فرمایا کہ سبیل کولوں کچھ لینا۔ جے کوئی ساتھ نہ دینا چاہے تے اوہنوں مجبور نہ کرنا۔ ابن اسحاقؒ موجب مہم وچ شریک اٹھے بندے مہاجرین۔ ساتھ سے نہیں چھوڑا۔

جس ویسے اوہ فرغ دے نیزے۔ بحراں مل دی اک ٹال کول پڑے 'سعد تے عقبہ (رضی اللہ عنہما) والاونٹھ گواچ گیا۔ لوہا اونٹھ نوں ڈھونڈ دے رہ گئے تے بقی جھے بندے نجد ہا پہنچے۔ اوتھوں قریش دا اک نکاحیہا تجارتی قافلہ نکھید رجب وی اوہاں مقدس مہیناں وچوں ہے جدے وچ جنگ ممنوع سی۔ پر مسلمان نے سوچ وچار توں مگروں ایہ فیصلہ کیتا کہ تمہ کیتا جلوے۔ واللہ بن عبداللہ دے حیراں مل عکرم بن حشری، ریا گیا۔ عثمان بن عبداللہ تے حکم بن کیسان گرفتار کر لئے گئے تے ایہاں دے مل اسباب تے قبضہ کر لیا۔

سرکار ﷺ نوں پتا چیا کہ حرمت والے مینے وچ جنگ کیتی گئی اے

تے آپ ﷺ دی طبیعت تے بڑ بوجھ پیا۔ بعد وچ سورہ بقرہ دی ۲۱۱ ویں آیت نازل ہوئی۔ سعد تے عقبہ بیہڑے پچھے رہ گئے 'سن' واپس آ گئے تے حضور ﷺ نے اندیشہ لے کے دونوں ہندی دان چھڈ دتے۔ الاستیعاب وچ آئے کہ حکم بن کیسان نوں زنا ویت پاتے اوہ ایمان لے آئے 'اتے مدینے وچ ای رو گئے۔ ۳ ہجری وچ بصرہ وچ حکم شہید ہوئے۔ عثمان غفرای رہیا تے غفرای مبرا۔

ابن خلدونؒ کہندے نیں 'عکرم بن حشری پسند بندہ اے۔ بیہ ۲ مسلماناں ہتھوں مارا گیا تے ایہ پسند ملی قیمت سی بیہ ۲ مسلماناں دے ہتھ آیا۔

کارل برکلمن 'فرانسہ گبریل' متفکری وٹ وغیرہ نے میں مہم دے امیں سمجھدے تے کہ مختلف فرودیاں تے سوت وچ قریش دے تجارتی قافلے داپسوں نکل جاتا۔ مناسبانہ ہوتا تے صرف اک اوہ واری چھوٹی موٹی زانی ہوتا۔ دراصل حضور ﷺ دی جنگی حکمت عملی دانتیجی سی۔ مشہور اے کہ مارے تو پتا چنگا۔ انہاں ساریاں مہمیں دا ایہ اثر ہویا کہ مکے والیاں اوس تجارتی رستے نوں غیر محفوظ جان یا بیہ ۲ قلم دی کندھی تے شام تیکہ جانداسی۔ بن لوہاں عراق والا راہ اختیار کیتا۔ ایس توں پہلاں غزوہ سویق وچ جو حرکت ابوسفیان تے اوبدے لگی کر پکے 'سن' راوترات ڈاکا دیا تے نس گئے 'اوبدہ ابدلہ دی لاہتا سی۔ ایس لئی حضور ﷺ نے جدہ کی الشہ ۳ ہجری وچ (واقعی تے ابن سعد دے مطابق ایہ تاریخ منی حساب مل اے۔ ابن اسحاقؒ ریح الاول دسدے نیں 'جو تکی کیلٹر دے مطابق ہے) حضرت زید بن حارثہؓ نوں سو صحابہ

کرامؑ بل قرہ دل کھدا۔

زید بن حارثہ حضور ﷺ دے غلام سن پر آپ سرکار ﷺ نے اوہنل نوں پتر بنایا ہویا سی۔ ایہ لوہنل دی پہلی مہم سی۔ مہاجر جس تے انصار اس دھوں نامور قیسیل دے وڈے وڈے ملو حضرت زیدؑ دی پہ سلااری اے ماتحت سن۔

قریش دے تجارتی قافلے والیذر صفوان بن امیہ سی۔ لوہنے رہبری لئی نو بل دے فرات بن حین نوں بل لیا۔ ایہ قافلہ بل لے کے مزیاتے زید بن حارثہ ہو دی جاہنے۔ قافلے دی حفاظت لئی بل تے ہوئے سورے تے نس گئے۔ ابن خلدون تے مشگمری واٹ سمجھدے۔ نہیں حضرت زیدؑ سارے قافلے نوں حوالے بل مسلمان دے خلاف بڑا کجھ بھیا۔ ایس پردہ پیگنڈے دا بڑا بھرپور جواب مسلمان سیرت نگاراں نے وی دتا اے۔ ڈاکٹر یاسین مظهر صدیقی دا جواب تے نقوش کی ہر محوس جلد دے صفحہ ۲۹۶ توں ۳۱۹ تیکر ہیکر اے۔

تجارتی سفر سربہ واوی القریٰ

طبقات ابن سعد وچ لکھیا اے کہ حضرت زید بن حارثہ اک تجارتی قافلے دے بل شام توں واپس رہے سن۔ بتھیرا سلمان دی بل سی۔ رجب ۶ ہجری دا زمانہ سی۔ قافلہ شام تے مدینہ پاک دے وچکار اک مقام واوی القریٰ اپڑیا۔ قبیلہ قز رہ دی ڈاکو جماعت بنی بدر نے قافلہ لٹ سیا سلمان کھوہ لیا۔ حضرت زیدؑ زخمی حالت وچ مدینہ طیبہ اپڑے۔ حضرت زیدؑ نے بدلہ بین دی قسم کھادی۔

قاضی سلمان منصور پوری کہندے نیں کہ بارہا آدمی حضرت زیدؑ دی کمان وچ فوجی گشت تے سن۔ کافروں نے ٹھپ کے حملہ کیتا تے کئی صحابہ کرامؑ نوں شہید کردتے۔ حضرت زیدؑ تے دو ہور صحابہ زخمی حالت وچ مشکل نال مدینہ منورہ اپڑے۔

امیر افضل خاں داخیل اے دو نویں گڈن درست ہو سکدیں نیں۔
تجارتی قافلے دی حفاظت واسطے وی تے مجاہد بل ہندے ہون گے۔

تجارتی قافلے تے حملہ

سرتہ زید بن حارثہ / سرتہ قرہ

مدینے تک لیا۔ زر قلی دے مطابق مل اک لکھ درہم داسی۔ فرات بن حیان مسلمان ہو گئے۔

امیر افضل خان کندے میں کہ حضور پاک ﷺ نے اس سرتہ زید بن حارثہ تیکر اک سال وچ مدینے پاک دے آسے پستے غشتی دستے دی گئے۔ بنو سیم، بنو غطفان، بنو فزارہ تے بنو محب وغیرہ دل سفر کیتے، غنمیں نے اسد م قبول کر لیا، بعض رعب تھلے آ گئے۔ ساریاں نوں ایہ پتا لگ گیا کہ مسلمانیں دل منہ کرنا کوئی سوکھی گل نہیں کی۔ مدینہ متورہ دے اندر یہودیایں دے قبیلے بنو قینقہ نوں اوہناں دیوں سازشی سوچاں سمیت شہر کڈھ دتا۔ سرکار ﷺ دی توہین کرن والے تن چار بندیاں نوں قتل کروا تا گیا۔۔۔۔۔ تے فیر جمادی الثانی توں شوال ۳ ہجری تیکر کوئی چھوٹی مہم دی مدینہ خیریں باہر نہ کھلی گئی۔

آپ نوں ﷺ بتا سی کہ بن کافراں چپ نہیں رہن۔ بن ایہ کوئی حرکت کرن ای کرن۔ تے اوہدی تیاری واسطے یکسو ہونا ضروری اے۔ ظاہر ہے کہ فیروشمیں نے تیار ہو کے مدینے پاک تے حملہ کیتا اُحدہ دی جنگ ہوئی۔

جزیرہ نہ دین والیاں تے حملہ

سرتہ عیینہ / مہم بنو حمیم

بنو حمیم نے قیسیں نوں بجزاکا کے جزیرہ دی لوائیگی روک دتی تے حضور ﷺ نے محرم سن ۹ ہجری وچ عیینہ بن حصن فزاری نوں ہتھیاریں مل اوہناں دل گھبیا۔ بنو حمیم حملے دی تاب نہ یا سکے تے نس اٹھے۔ اوہناں دے یاراں بندے راکی زبائیاں تے ترسہ بچے گرفتار ہوئے۔ بعد وچ اوہناں دے دس سردار آئے اسلام قبول کیتا تے اپنے بل بچے تے حضور ﷺ دے تحفے تحائف لے کے واپس گئے۔

گشتی دستے

سریہ حمزہ / سریہ سیف البحر

واقعی ابن سعد نے بلاذری لکھ دے ہیں کہ اسلام داپسلا سریہ حضور ﷺ کی ہجرت توں چھ مہینے گزریں کہ رمضان سن ۱ ہجری وچ ترتیب دتا گیا۔ حضور ﷺ دے چاچا جی حضرت حمزہ بن عبدالمطلب نوں ترمہ (۳۰) صحابہ دی سربراہی وچ گھلیا گیا۔ **واقعی ابن جوزی** تے کچھ ہور مل دا خیال اے کہ ایہ سریہ قریشی کارواں تے چھاپ مارن لئی بھیجا گیا سی۔ **طبری** تے **ابن اثیر** دوں تحریریں توں ثابت ہندا اے کہ یہ مہم اسیس تے اوہ دے آس پاس قبیلہ بنی نہدہس نوں لڑی گئی سی۔ چٹا بھٹا ابوشرید غوثی (کنانہ بن حصین) دے ہتھ سی۔ بیچ ایہ اے کہ ایہ مہم فوجی گشت سی۔ کسے لڑائی دا کوئی خیال سی نہ سول۔

ایہ تھا حضرت حمزہ دی سرکردگی وچ سیف البحر اپنا تے دو جے دن اک قریشی قافلہ دی اتھ آگیا سی جہد۔ وچ تن سو بندے سن، ابو جہل لوہتل دا سرکردہ سی۔ آتنا سامنا ہويا تے دونوں گھراں نے مغل سدھیل کر لیاں۔ پر بنو بنی نہدہس دے محمدی بن عمرو نے لڑائی نہ ہون دتی۔ اوہ کتے دل ٹر گئے، ایہ مدینے واپس آ گئے۔

جے قریش دے قافلے تے حملہ کرنا ہندا تے تن سو بندیاں لئی صرف ترمہ مسلمان نہ ہندے۔ نالے اوہ علاقہ بنیہ والیاں داسی، برٹے خزرج (انصار) دے یار بنی سن۔ اوس علاقے وچ دو قبیلہ مزیہ سی۔ لوہ اوس (انصار) دے

حلیف سن۔ انہل دوں قبیلہاں ول فوجی مہم کھلی ائی نہیں سی جا سکدی۔ کیوں جے عرب دستور موجب ایہ دونوں قبیلے انصار دے ساتھی سن، تے انصار تے مہاجر بھرا بھرا بن چکے سن۔ نیز ایسے بنیہ قبیلے دے محمدی بن عمرو نے لڑائی نہ ہون دتی۔

مطلب ایہ نکلا اے کہ ایس فوجی گشتی دستے دا آتنا سامنا تے قریشی قافلے مل ہويا، پر نہ لڑائی کرن دا ارادہ سی، نہ لڑائی ہوئی۔ **ڈاکٹر محمد یسین مظہر صدیقی** کندے ہیں کہ ایس مہم دا اصل مقصد قبیلہ بنیہ مل دوستی دے تعلقات قائم کرنا سی، تے اہدے وچ کامیاب ہوئی۔ بلکہ ایسے دوستی نے قریش دے قافلے مل جھگڑاوی نہ ہون دتا۔

امیر افضل خاں دا خیال اے کہ ابو جہل اپنے دو تن سو ساتھی لے کے بحیرہ قلم دے کنارے کنارے ایہ پہنچول کر رہیا سی کہ مسلمان بکتے کو چوکے کتے نہیں۔ حضرت حمزہ تے لوہتل دے ساتھیوں نوں تک کے لوہتلوں سمجھ آ گئی کہ حضور ﷺ ایس علاقے دی فوجی اہمیت نوں جان دے نہیں تے اتھے فوجی گشت نکلا۔ نہ نہیں، ایسے لئی کافر مژ کے فیہ مدینے پاک دے ایسے نیرے کدی نہیں آئے۔

سریہ عبیدہ بن حارث / سریہ رابغ

واقعی تے بلاذری کندے ہیں کہ ایہ اسلام دی دوجی مہم سی۔ سٹھ صحابہ کرام دے سربراہ حضرت عبیدہ بن حارث رضی اللہ عنہ سن۔ (ایہ حضور ﷺ دے رشتے بھوں) چاچے سن۔ بدر دی لڑائی وچ ایہ مل دا ہیرو ڈھیا گیا، تے بعدوں

وفات پا گئے) ایہ سریتہ شوال سن ۱۱۰۱ ہجری وچ ہویا۔ **ابن سعد** دے نزدیک ایس مہم دا جھنڈا وی چٹا سی تے حضرت **مسلم بن امان** دے ہتھ سی۔ مدینہ پاک توں کوئی دواغلا میل دور محمد (شام تے مصر والیاں دے میقات) دے نیڑے رانی دی وادی سی۔ اوتھے اہیاء بل واک چو آئی۔ اوتھے کے دے دو سو کافراں دے جتھے بل ٹاکرا ہو کید۔ قریش کاروان دا گواہو سفیان سی۔ رانی تے نہیں ہوئی پر حضرت **سعد بن ابی وقاص** نے کھتیر چھڈے۔ بعضے لکھدے نیں کافراں دی تیر چلائے پر تلواریں دی نوبت نہیں آئی۔

ابن اسحاق تے **یعقوبی** ایس مہم نوں اسلام دی پہلی مہم کہندے نیں۔ اوہناں دے خیال موجب ایہ سٹھ یا ستر مسلمان شیعہ المیزہ دل گئے سن۔ نالے قریش جتھے والیڈر عمرہ بن ابو جہل یا کرز بن حفص سی۔

انہناں سیرت نگاراں دھوں کوئی وی ایہ نہیں کہندے کہ ایہ مہم قریش دے خلاف مکمل گئی سی۔ ایہ گل البتہ کسی گئی اے کہ **سعد بن ابی وقاص** نے اپنے لیڈر حضرت عبیدہ نوں تجویز دی کہ قریش دب گئے نیں۔ انہناں دا بچا کر کے پھرنے لے آں پر لیڈر نے ایہ گل نہ منی تے مسلمان دی مدینہ پاک ول واپس رگئے۔

ڈاکٹر غلام جیلانی برق **ابن جہوزی** دے حوالے بل لکھدے نیں کہ ایس مہم دا مقصد قریش دے تجارتی قافلہ نوں روکنا سی۔ پر ایہ گل ثابت نہیں ہندی۔ وں بے ایہ علاقہ خراہ تے بنو نمرہ داسی نالے حاجیاں وارستہ سی تجارتی گزر گاہ ای نہیں سی۔ خراہ تے بنو نمرہ دامدینے دے انصار بل دوستی دارشتہ سی تے بل دے علاقے وچ تجارتی قافلہ تے چھاپ مارنا سمجھ وچ ای نہیں لوندل ایس ثابت ہوتا اے کہ ایہ سریتہ وی فوجی گشت تے اپنے حلیف قبیئل بل دوستی

مضبوط کرن لئی ہوی سی۔ جیہ تیر چلے اوہ ابھڑاواہ ای چلا دتے گئے سن۔

امیر افضل خاں نے کاڈھ کڈھی اے کہ سریتہ سیف المہر تے سریتہ رانی وچ مسلمان دے فوجی دستیاں نوں دیکھ کے کافراں توں پوڑی پ گئی تے آہوں لئی اوہناں نوں اپنے تجارتی قافلہ بل دی محافظاں دا پر بندھ کرنا پیا بچے کہہ دے مسلمان اوہناں دے تجارتی قافلے ٹٹ ای نہ بین۔ ایس طرح میسرے بندے اوہناں دے خیال موجب گھروں بے گھر ہو گئے سن اوہ اپنی بھدی ایسے طاقتور ہو گئے سن کہ اوہناں کوں رانا چنگا سی۔

سریتہ سعد بن ابی وقاص / سریتہ خرار

سریتہ رانی توں ٹھیک ک سینے بعد ذی قعدہ وچ یہ مہم آقا حضور ﷺ نے خرار دں کھی۔ **سعد بن ابی وقاص** ایہدے قائد سن۔ حضور ﷺ نے اوہناں نوں دس دتے کہ قریش واک قافلے اوتھوں ٹکھ رہیا ہووے گا پر ٹٹل خرار توں آتے نہیں جاتا۔ ایسوی ہویا ایہ اوتھے اڑے تے قافلے نکل چکیا سی ایہ لوہد بچا کر سندے سن پر سرکار ﷺ نے منع کیتا ہویا سی ایس لئی پچھے نہیں گئے۔ **ابن اسحاق** **ابن ہشام** مہم وچ اٹھ بندے دسدے نیں والدہ نے دسدے ایی کہے نیں۔ یعقوبی کہندے نیں کہ مسلمان نوں بنو نمرہ دے کھ ڈگر بھ گئے سن تے اوہ ایہ ڈگر رک کے مدینہ لے آئے پر حضور رسول اللہ ﷺ نے ایہ بنو نمرہ نوں واپس کر دتے۔ حضور پاک ﷺ دے سپاہی **امیر افضل خاں** دے نزدیک ایہ مہم سریتہ رانی دا

Follow سی۔ دشمن نوں ایہ دنا مطلوب سی ہی

نجد وے بدو بعد وچ کوئی حرکت نہ کرن، آپ ﷺ نے حضرت ابان بن سعیدؓ دی مکمل وچ اک سرتہ گھلیا۔ مسلمان دا کے بل ٹا کراتے نہیں ہویا، ڈائی وی فوت تے نہیں آئی۔ پر ایس مہم دی تفصیلات بکتے نہیں ملدیں۔ شاید ایہ سرتہ صفرے جبری وچ گیا سی۔ ایہذا ذکر بخاری شریف وچ اے (باب غزوہ خیبر) حافظ ابن حجر لکھدے نیں، میںوں ایہدا کچھ پتا نہیں۔

بیتاں نوں توڑنا

عزنی دی تہا

مصمم البلدان مدین، مکہ مکرمہ توں دس میل دے فاصلے تے نجد میں دا اک ہرغ سی۔ اوس بلغ دے اک درخت دا میں عزنی سی۔ لات تے ملت توں گھوڑاں اک ہو رہت گھڑ کے اوس درخت تھلے رکھ دتا گیا، تے اوہنوں وی عربی نے پوچھا شروع کر دتے۔

فتح مکہ توں پنج دن گھوڑاں حضور پاک ﷺ نے حضرت خالد بن ولیدؓ نوں ترسہ سوار دے کے ایہ ہدایت فرمائی کہ اوہ عزنی نوں بھن ترور کون۔ تالیخ الفہوم تے کتاب الاغانی وچ اے کہ اوہاں ایس حکم دی فوراً تعمیل کیتی۔

سولع دی تہا

سولع قبیلہ ہذیل دایت سی، بیسہ مکہ مکرمہ توں تن میل دور رباط وچ گھڑا ہویا سی۔ حضور پاک ﷺ نے فتح مکہ توں بعد، حضرت عمرو بن العاصؓ نوں

ایس جتھے نوں ہدایت سی کہ رستے توں ہٹ کے سزکرن۔ ایس مہم دا جھنڈا وی حضور ﷺ نے سفید ای رکھیا سی، بیسہ مقداد بن عمروؓ دے کول سی۔ طبری نے لکھیا اے کہ بیسہ قافلہ کافراں دا لنگھیا سی، اوہدے وچ کچھ بندے سن۔

ڈاکٹر یاسین مظہر صدیقی (نقوش۔ جلد ۳) دا خیال اے کہ یعقوبی موجب ایہ علاقہ بنو نضرہ کول سی تے اوہاں دے ڈنگرواپس کرن توں ایہ نتیجہ نکلا اے کہ بنو نضرہ بل حضور ﷺ دا معاہدہ ہو چکیا سی۔ ڈاکٹر ہوری کندے نیں کہ ہو سکدا اے، ایہ معاہدہ سرتہ رانخ دے موقع تے ہویا ہووے۔ پر ایہ گل صحیح نہیں۔ کیوں جے بنو نضرہ بل معاہدہ تے حضور ﷺ نے صفر سن ۲ جبری وچ اوس سفروج کیتی سی، بیسہ "غزوہ ابوا" دے بل بل مشہور اے۔ ایہذا ذکر الگ کیتا جا رہا اے۔

بیسرے سیرت نگار کافر کارواں دے بل کہیں نوں ایس مہم دا مقصد کندے نیں، اوہاں دی گل ٹھیک نہیں لگدی۔ ایہ ہند تے بندے توڑے نہ ہندے، نالے ایہ سارے بندے پیادے نہ ہندے۔ معوم ہند اے کہ ایہ مہم دی علاقے دے آس پاس دی خبر رکھن لئی فوجی گشت دے طور تے کھلی گئی سی۔

سرتہ ابان بن سعیدؓ

حضور پاک ﷺ خیبر دل شریف لے گئے تے ایس خیال بل کہ

حکم داتا کہ سوانح نوس ذہاد دین۔ وہیں ایہ معلومت حاصل کیتی۔

منات دی تہائی

فتح مکہ توں بعد کہے وچ دھرے ہوئے تن سو سجدہ یا کہ گھٹ دودھ بہت
 وحاوَن توں گمروں حضور ﷺ نے مختلف قیسیں دے ملے ملے تہائی
 دی تیاپا چاکر لیا۔

منات اوس خزانج تے غسان دا بت سی سیر ۲ کے پاک توں شل واسے
 پاسے اک جگہ شل وچ ہے سی۔ حضور پاک ﷺ نے فتح مکہ توں بعد
 حضرت سعد بن زید اشلی نوں حکم فرمایا کہ منات نوں ذہاد دیں۔ سعد نوں دیکھ سوار
 وی دتے گئے۔ تلیقح الضہو وچ اب 'اوبہل نے ات داپسرا کر تے۔

مرتے علی المرتضیٰ / مم الفل

حضور ﷺ نے ربیع الاول سن ۹ ہجری و طبعات وچ اسے کہ ربیع
 الثانی وچ حضرت علی المرتضیٰ نوں قبیلہ طے وں گھیا کہ لود قس میں دے بت نوں
 ذہاد دین۔ حضرت علیؑ بل ڈیڈہ سو بندہ سو اونٹ تے باغہ گھوڑے سن۔ جھنڈا چٹا
 سی تے جھنڈیاں کالیاں سن۔ مسماں نے ٹور پیر دے دیے قس نوں ذہاد دتا
 بندے قیدی بنائے تے ڈنگراں تے قبضہ کر تے۔

قیدیوں وچ حاتم حالی دی بیوی سی۔ حاتم حالی دا پتر مدی تے شام وں نس
 گیا سی۔ مدینے پہنچے تے حضور ﷺ نے حاتم حالی دی دمی دی عزت کیتی
 تے لوہوں ازلو کر تے۔

ماخذ و مراجع

☆ انس الذہبی فی معرفت الصحابہ (ابن اثیر) ☆ اسلامی ریاست : محمد رسالت کے طرز
 عمل سے استشاد (ڈاکٹر محمد حمید اللہ) ☆ اسوة الرسول ﷺ جلد اول و دوم (سید اولاد
 حیدر فوق بلگرامی) ☆ اصح اسیر (عبد الرؤف، اناپوری) ☆ الاصابہ فی تمییز الصحابہ
 (ابن حجر عسقلانی) ☆ البدایہ والنہایہ - حصہ دوم (حافظ ابن کثیر الدمشقی) ☆ طریق
 المحکم (صفی الرحمن مبارکپوری) ☆ اسیرت علیہ - جلد نوں (علی بن برہان الدین
 حلبی) ☆ السیرۃ النبویہ - حصہ اول - (ابی احمد اسماعیل ابن کثیر) ☆ الغزوات الکبریٰ و
 معارک الخ في العراق والشام و مصر (عبد الکریم غزال) ☆ المشہد (حکیم رحمان علی) ☆
 المواہب اللدنیہ (تھعلفی) ☆ الوفا باحوال المصطفیٰ ﷺ (عبد الرحمن بن جوزی) ☆
 بخاری شریف ☆ بیغیر اعظم و آخر ﷺ (ڈاکٹر نصیر احمد ناصر) ☆ بیغیر انسانیت ﷺ (محمد
 جعفر شہ پھلواوی) ☆ بیغیر عالم ﷺ (عبد الصمد رحمانی) ☆ تاریخ ابن خلدون جلد اوں
 ☆ تاریخ الخلفاء (امام جلال الدین سیوطی) ☆ تاریخ طبری ☆ تاریخ مدنیہ (شیخ عبد الحق
 محدث دہلوی) ☆ تلیقح الضہو مل الی ش (ابن جوزی) ☆ جرنیل صحابہ (نواز روٹنی) ☆
 جوامع السیرۃ (امام ابن حزم ظاہری) ☆ حبیب خدا ﷺ (اشرف علی تھانوی) حضرت محمد
 ﷺ کی جنگی حکمت عملی کا ایک اجمالی خاکہ (محمد ایوب) ☆ حضور ﷺ کا بچپن (شہناز
 کوثر) ☆ حضور پاک ﷺ کا جلال و جلال (امیر الفضل خاں) ☆ حیات صحابہ مجددوں
 (محمد یونس) ☆ حیات طیبہ میں پیر کے دن کی اہمیت (شہناز کوثر) ☆ حیات محمد ﷺ (محمد
 حسین دیکل) ☆ خطبات بلوچور (ڈاکٹر محمد حمید اللہ) ☆ رحمت تعالیمین ﷺ جلد اوں
 و دوم (قاضی محمد سلیمان منصور پوری) ☆ رسول اکرم ﷺ اور یہود حجاز (برکات
 احمد) ☆ رسول اکرم ﷺ کی سیاست خارجی (محمد صدیق قریشی) ☆ رسول اکرم ﷺ کی

سیاسی زندگی (ڈاکٹر حمید اللہ) ☆ رسول اللہ ﷺ کا نظام زندگی (خواجہ عبدالقدوس صدیقی) ☆ رسول اللہ ﷺ میدان جنگ میں (احسان بی اسے) ☆ رسول رحمت ﷺ تلواروں کے سائے میں (حافظ محمد اویس) ☆ رسول کریم ﷺ کی جنگی سکیم (عبدالباری) ☆ زاد العلوی (ابن قیم) ☆ سیرۃ النبی - جلد دوم - مجاہدین حصہ اول (شاہ معین الدین ندوی) ☆ سیرت ابن ہشام - جلد اول ☆ سیرت احمد مجتبیٰ ﷺ - (شاہ مصباح الدین کلیل) ☆ سیرۃ النبی ﷺ - جلد اول (شبلی نعمانی) ☆ سیرت المصطفیٰ ﷺ (محمد ابراہیم سیالکوٹی) ☆ سیرۃ المصطفیٰ ﷺ (محمد اویس کاندھلوی) ☆ سیرت پاک (شہناز کوش) ☆ سیرت دحلانیہ (احمد بن زین دحلان) ☆ سیرت سرور عالم ﷺ - جلد دوم - (ابو الاعلیٰ مودودی) ☆ سنن ابی داؤد ☆ سنن ابن ماجہ ☆ سنن نسائی ☆ ضیاء النبی ﷺ (محمد کرم شاہ) ☆ طبقات ابن سعد ☆ عبد نبوی ﷺ کے غزوات و سرایا (ڈاکٹر رؤفہ اقبال) ☆ عبد نبوی ﷺ کے میدان جنگ (ڈاکٹر حمید اللہ) ☆ غزوات اسلام (سید شاہد احمد) ☆ غزوات النبی ﷺ (نور بخش توغلی) ☆ غزوات رسول اللہ ﷺ (ریکیز سیر گزار احمد) ☆ غزوات مقدس (محمد عنایت اللہ وارثی) ☆ غزوات نبوی ﷺ (مصطفیٰ خاں) ☆ غزوہ اُحد (محمد احمد ہاشمی) ☆ فتح الباری (ابن حجر عسقلانی) ☆ قوس فرح (شہناز کوش) ☆ کتب العارف (ابن قیم) ☆ محمد رسول اللہ ﷺ (شیخ محمد رضا) ☆ مختصر سیرۃ رسول ﷺ (عبداللہ بن محمد بن عبد الوہاب) ☆ مدارج النبوۃ (شیخ عبدالحق محدث دہلوی) ☆ مسعود رک حاکم ☆ مسلم شریف ☆ مسند امام احمد بن حنبل ☆ تحفین لہذا (ابو قاسم رفیق دلاوری) ☆ مدارج النبوۃ فی مدارج الفتوت (امام معین واعظ کاشفی) ☆ نظم البلدان (اقوت الموی) ☆ مغازی الرسول ﷺ - واندی - (اردو ترجمہ از بشارت خاں) ☆ مغازی رسول اللہ ﷺ - عروہ بن زہیر (اردو ترجمہ از سعید الرحمن علوی) ☆ مفردات القرآن (المم راغب اصفہانی) ☆ نقوش - رسول نمبر - جلد ۲، ۳، ۴، ۵، ۶، ۷، ۸، ۹، ۱۰، ۱۱، ۱۲، ۱۳، ۱۴، ۱۵، ۱۶، ۱۷، ۱۸، ۱۹، ۲۰، ۲۱، ۲۲، ۲۳، ۲۴، ۲۵، ۲۶، ۲۷، ۲۸، ۲۹، ۳۰، ۳۱، ۳۲، ۳۳، ۳۴، ۳۵، ۳۶، ۳۷، ۳۸، ۳۹، ۴۰، ۴۱، ۴۲، ۴۳، ۴۴، ۴۵، ۴۶، ۴۷، ۴۸، ۴۹، ۵۰، ۵۱، ۵۲، ۵۳، ۵۴، ۵۵، ۵۶، ۵۷، ۵۸، ۵۹، ۶۰، ۶۱، ۶۲، ۶۳، ۶۴، ۶۵، ۶۶، ۶۷، ۶۸، ۶۹، ۷۰، ۷۱، ۷۲، ۷۳، ۷۴، ۷۵، ۷۶، ۷۷، ۷۸، ۷۹، ۸۰، ۸۱، ۸۲، ۸۳، ۸۴، ۸۵، ۸۶، ۸۷، ۸۸، ۸۹، ۹۰، ۹۱، ۹۲، ۹۳، ۹۴، ۹۵، ۹۶، ۹۷، ۹۸، ۹۹، ۱۰۰، ۱۰۱، ۱۰۲، ۱۰۳، ۱۰۴، ۱۰۵، ۱۰۶، ۱۰۷، ۱۰۸، ۱۰۹، ۱۱۰، ۱۱۱، ۱۱۲، ۱۱۳، ۱۱۴، ۱۱۵، ۱۱۶، ۱۱۷، ۱۱۸، ۱۱۹، ۱۲۰، ۱۲۱، ۱۲۲، ۱۲۳، ۱۲۴، ۱۲۵، ۱۲۶، ۱۲۷، ۱۲۸، ۱۲۹، ۱۳۰، ۱۳۱، ۱۳۲، ۱۳۳، ۱۳۴، ۱۳۵، ۱۳۶، ۱۳۷، ۱۳۸، ۱۳۹، ۱۴۰، ۱۴۱، ۱۴۲، ۱۴۳، ۱۴۴، ۱۴۵، ۱۴۶، ۱۴۷، ۱۴۸، ۱۴۹، ۱۵۰، ۱۵۱، ۱۵۲، ۱۵۳، ۱۵۴، ۱۵۵، ۱۵۶، ۱۵۷، ۱۵۸، ۱۵۹، ۱۶۰، ۱۶۱، ۱۶۲، ۱۶۳، ۱۶۴، ۱۶۵، ۱۶۶، ۱۶۷، ۱۶۸، ۱۶۹، ۱۷۰، ۱۷۱، ۱۷۲، ۱۷۳، ۱۷۴، ۱۷۵، ۱۷۶، ۱۷۷، ۱۷۸، ۱۷۹، ۱۸۰، ۱۸۱، ۱۸۲، ۱۸۳، ۱۸۴، ۱۸۵، ۱۸۶، ۱۸۷، ۱۸۸، ۱۸۹، ۱۹۰، ۱۹۱، ۱۹۲، ۱۹۳، ۱۹۴، ۱۹۵، ۱۹۶، ۱۹۷، ۱۹۸، ۱۹۹، ۲۰۰، ۲۰۱، ۲۰۲، ۲۰۳، ۲۰۴، ۲۰۵، ۲۰۶، ۲۰۷، ۲۰۸، ۲۰۹، ۲۱۰، ۲۱۱، ۲۱۲، ۲۱۳، ۲۱۴، ۲۱۵، ۲۱۶، ۲۱۷، ۲۱۸، ۲۱۹، ۲۲۰، ۲۲۱، ۲۲۲، ۲۲۳، ۲۲۴، ۲۲۵، ۲۲۶، ۲۲۷، ۲۲۸، ۲۲۹، ۲۳۰، ۲۳۱، ۲۳۲، ۲۳۳، ۲۳۴، ۲۳۵، ۲۳۶، ۲۳۷، ۲۳۸، ۲۳۹، ۲۴۰، ۲۴۱، ۲۴۲، ۲۴۳، ۲۴۴، ۲۴۵، ۲۴۶، ۲۴۷، ۲۴۸، ۲۴۹، ۲۵۰، ۲۵۱، ۲۵۲، ۲۵۳، ۲۵۴، ۲۵۵، ۲۵۶، ۲۵۷، ۲۵۸، ۲۵۹، ۲۶۰، ۲۶۱، ۲۶۲، ۲۶۳، ۲۶۴، ۲۶۵، ۲۶۶، ۲۶۷، ۲۶۸، ۲۶۹، ۲۷۰، ۲۷۱، ۲۷۲، ۲۷۳، ۲۷۴، ۲۷۵، ۲۷۶، ۲۷۷، ۲۷۸، ۲۷۹، ۲۸۰، ۲۸۱، ۲۸۲، ۲۸۳، ۲۸۴، ۲۸۵، ۲۸۶، ۲۸۷، ۲۸۸، ۲۸۹، ۲۹۰، ۲۹۱، ۲۹۲، ۲۹۳، ۲۹۴، ۲۹۵، ۲۹۶، ۲۹۷، ۲۹۸، ۲۹۹، ۳۰۰، ۳۰۱، ۳۰۲، ۳۰۳، ۳۰۴، ۳۰۵، ۳۰۶، ۳۰۷، ۳۰۸، ۳۰۹، ۳۱۰، ۳۱۱، ۳۱۲، ۳۱۳، ۳۱۴، ۳۱۵، ۳۱۶، ۳۱۷، ۳۱۸، ۳۱۹، ۳۲۰، ۳۲۱، ۳۲۲، ۳۲۳، ۳۲۴، ۳۲۵، ۳۲۶، ۳۲۷، ۳۲۸، ۳۲۹، ۳۳۰، ۳۳۱، ۳۳۲، ۳۳۳، ۳۳۴، ۳۳۵، ۳۳۶، ۳۳۷، ۳۳۸، ۳۳۹، ۳۴۰، ۳۴۱، ۳۴۲، ۳۴۳، ۳۴۴، ۳۴۵، ۳۴۶، ۳۴۷، ۳۴۸، ۳۴۹، ۳۵۰، ۳۵۱، ۳۵۲، ۳۵۳، ۳۵۴، ۳۵۵، ۳۵۶، ۳۵۷، ۳۵۸، ۳۵۹، ۳۶۰، ۳۶۱، ۳۶۲، ۳۶۳، ۳۶۴، ۳۶۵، ۳۶۶، ۳۶۷، ۳۶۸، ۳۶۹، ۳۷۰، ۳۷۱، ۳۷۲، ۳۷۳، ۳۷۴، ۳۷۵، ۳۷۶، ۳۷۷، ۳۷۸، ۳۷۹، ۳۸۰، ۳۸۱، ۳۸۲، ۳۸۳، ۳۸۴، ۳۸۵، ۳۸۶، ۳۸۷، ۳۸۸، ۳۸۹، ۳۹۰، ۳۹۱، ۳۹۲، ۳۹۳، ۳۹۴، ۳۹۵، ۳۹۶، ۳۹۷، ۳۹۸، ۳۹۹، ۴۰۰، ۴۰۱، ۴۰۲، ۴۰۳، ۴۰۴، ۴۰۵، ۴۰۶، ۴۰۷، ۴۰۸، ۴۰۹، ۴۱۰، ۴۱۱، ۴۱۲، ۴۱۳، ۴۱۴، ۴۱۵، ۴۱۶، ۴۱۷، ۴۱۸، ۴۱۹، ۴۲۰، ۴۲۱، ۴۲۲، ۴۲۳، ۴۲۴، ۴۲۵، ۴۲۶، ۴۲۷، ۴۲۸، ۴۲۹، ۴۳۰، ۴۳۱، ۴۳۲، ۴۳۳، ۴۳۴، ۴۳۵، ۴۳۶، ۴۳۷، ۴۳۸، ۴۳۹، ۴۴۰، ۴۴۱، ۴۴۲، ۴۴۳، ۴۴۴، ۴۴۵، ۴۴۶، ۴۴۷، ۴۴۸، ۴۴۹، ۴۵۰، ۴۵۱، ۴۵۲، ۴۵۳، ۴۵۴، ۴۵۵، ۴۵۶، ۴۵۷، ۴۵۸، ۴۵۹، ۴۶۰، ۴۶۱، ۴۶۲، ۴۶۳، ۴۶۴، ۴۶۵، ۴۶۶، ۴۶۷، ۴۶۸، ۴۶۹، ۴۷۰، ۴۷۱، ۴۷۲، ۴۷۳، ۴۷۴، ۴۷۵، ۴۷۶، ۴۷۷، ۴۷۸، ۴۷۹، ۴۸۰، ۴۸۱، ۴۸۲، ۴۸۳، ۴۸۴، ۴۸۵، ۴۸۶، ۴۸۷، ۴۸۸، ۴۸۹، ۴۹۰، ۴۹۱، ۴۹۲، ۴۹۳، ۴۹۴، ۴۹۵، ۴۹۶، ۴۹۷، ۴۹۸، ۴۹۹، ۵۰۰، ۵۰۱، ۵۰۲، ۵۰۳، ۵۰۴، ۵۰۵، ۵۰۶، ۵۰۷، ۵۰۸، ۵۰۹، ۵۱۰، ۵۱۱، ۵۱۲، ۵۱۳، ۵۱۴، ۵۱۵، ۵۱۶، ۵۱۷، ۵۱۸، ۵۱۹، ۵۲۰، ۵۲۱، ۵۲۲، ۵۲۳، ۵۲۴، ۵۲۵، ۵۲۶، ۵۲۷، ۵۲۸، ۵۲۹، ۵۳۰، ۵۳۱، ۵۳۲، ۵۳۳، ۵۳۴، ۵۳۵، ۵۳۶، ۵۳۷، ۵۳۸، ۵۳۹، ۵۴۰، ۵۴۱، ۵۴۲، ۵۴۳، ۵۴۴، ۵۴۵، ۵۴۶، ۵۴۷، ۵۴۸، ۵۴۹، ۵۵۰، ۵۵۱، ۵۵۲، ۵۵۳، ۵۵۴، ۵۵۵، ۵۵۶، ۵۵۷، ۵۵۸، ۵۵۹، ۵۶۰، ۵۶۱، ۵۶۲، ۵۶۳، ۵۶۴، ۵۶۵، ۵۶۶، ۵۶۷، ۵۶۸، ۵۶۹، ۵۷۰، ۵۷۱، ۵۷۲، ۵۷۳، ۵۷۴، ۵۷۵، ۵۷۶، ۵۷۷، ۵۷۸، ۵۷۹، ۵۸۰، ۵۸۱، ۵۸۲، ۵۸۳، ۵۸۴، ۵۸۵، ۵۸۶، ۵۸۷، ۵۸۸، ۵۸۹، ۵۹۰، ۵۹۱، ۵۹۲، ۵۹۳، ۵۹۴، ۵۹۵، ۵۹۶، ۵۹۷، ۵۹۸، ۵۹۹، ۶۰۰، ۶۰۱، ۶۰۲، ۶۰۳، ۶۰۴، ۶۰۵، ۶۰۶، ۶۰۷، ۶۰۸، ۶۰۹، ۶۱۰، ۶۱۱، ۶۱۲، ۶۱۳، ۶۱۴، ۶۱۵، ۶۱۶، ۶۱۷، ۶۱۸، ۶۱۹، ۶۲۰، ۶۲۱، ۶۲۲، ۶۲۳، ۶۲۴، ۶۲۵، ۶۲۶، ۶۲۷، ۶۲۸، ۶۲۹، ۶۳۰، ۶۳۱، ۶۳۲، ۶۳۳، ۶۳۴، ۶۳۵، ۶۳۶، ۶۳۷، ۶۳۸، ۶۳۹، ۶۴۰، ۶۴۱، ۶۴۲، ۶۴۳، ۶۴۴، ۶۴۵، ۶۴۶، ۶۴۷، ۶۴۸، ۶۴۹، ۶۵۰، ۶۵۱، ۶۵۲، ۶۵۳، ۶۵۴، ۶۵۵، ۶۵۶، ۶۵۷، ۶۵۸، ۶۵۹، ۶۶۰، ۶۶۱، ۶۶۲، ۶۶۳، ۶۶۴، ۶۶۵، ۶۶۶، ۶۶۷، ۶۶۸، ۶۶۹، ۶۷۰، ۶۷۱، ۶۷۲، ۶۷۳، ۶۷۴، ۶۷۵، ۶۷۶، ۶۷۷، ۶۷۸، ۶۷۹، ۶۸۰، ۶۸۱، ۶۸۲، ۶۸۳، ۶۸۴، ۶۸۵، ۶۸۶، ۶۸۷، ۶۸۸، ۶۸۹، ۶۹۰، ۶۹۱، ۶۹۲، ۶۹۳، ۶۹۴، ۶۹۵، ۶۹۶، ۶۹۷، ۶۹۸، ۶۹۹، ۷۰۰، ۷۰۱، ۷۰۲، ۷۰۳، ۷۰۴، ۷۰۵، ۷۰۶، ۷۰۷، ۷۰۸، ۷۰۹، ۷۱۰، ۷۱۱، ۷۱۲، ۷۱۳، ۷۱۴، ۷۱۵، ۷۱۶، ۷۱۷، ۷۱۸، ۷۱۹، ۷۲۰، ۷۲۱، ۷۲۲، ۷۲۳، ۷۲۴، ۷۲۵، ۷۲۶، ۷۲۷، ۷۲۸، ۷۲۹، ۷۳۰، ۷۳۱، ۷۳۲، ۷۳۳، ۷۳۴، ۷۳۵، ۷۳۶، ۷۳۷، ۷۳۸، ۷۳۹، ۷۴۰، ۷۴۱، ۷۴۲، ۷۴۳، ۷۴۴، ۷۴۵، ۷۴۶، ۷۴۷، ۷۴۸، ۷۴۹، ۷۵۰، ۷۵۱، ۷۵۲، ۷۵۳، ۷۵۴، ۷۵۵، ۷۵۶، ۷۵۷، ۷۵۸، ۷۵۹، ۷۶۰، ۷۶۱، ۷۶۲، ۷۶۳، ۷۶۴، ۷۶۵، ۷۶۶، ۷۶۷، ۷۶۸، ۷۶۹، ۷۷۰، ۷۷۱، ۷۷۲، ۷۷۳، ۷۷۴، ۷۷۵، ۷۷۶، ۷۷۷، ۷۷۸، ۷۷۹، ۷۸۰، ۷۸۱، ۷۸۲، ۷۸۳، ۷۸۴، ۷۸۵، ۷۸۶، ۷۸۷، ۷۸۸، ۷۸۹، ۷۹۰، ۷۹۱، ۷۹۲، ۷۹۳، ۷۹۴، ۷۹۵، ۷۹۶، ۷۹۷، ۷۹۸، ۷۹۹، ۸۰۰، ۸۰۱، ۸۰۲، ۸۰۳، ۸۰۴، ۸۰۵، ۸۰۶، ۸۰۷، ۸۰۸، ۸۰۹، ۸۱۰، ۸۱۱، ۸۱۲، ۸۱۳، ۸۱۴، ۸۱۵، ۸۱۶، ۸۱۷، ۸۱۸، ۸۱۹، ۸۲۰، ۸۲۱، ۸۲۲، ۸۲۳، ۸۲۴، ۸۲۵، ۸۲۶، ۸۲۷، ۸۲۸، ۸۲۹، ۸۳۰، ۸۳۱، ۸۳۲، ۸۳۳، ۸۳۴، ۸۳۵، ۸۳۶، ۸۳۷، ۸۳۸، ۸۳۹، ۸۴۰، ۸۴۱، ۸۴۲، ۸۴۳، ۸۴۴، ۸۴۵، ۸۴۶، ۸۴۷، ۸۴۸، ۸۴۹، ۸۵۰، ۸۵۱، ۸۵۲، ۸۵۳، ۸۵۴، ۸۵۵، ۸۵۶، ۸۵۷، ۸۵۸، ۸۵۹، ۸۶۰، ۸۶۱، ۸۶۲، ۸۶۳، ۸۶۴، ۸۶۵، ۸۶۶، ۸۶۷، ۸۶۸، ۸۶۹، ۸۷۰، ۸۷۱، ۸۷۲، ۸۷۳، ۸۷۴، ۸۷۵، ۸۷۶، ۸۷۷، ۸۷۸، ۸۷۹، ۸۸۰، ۸۸۱، ۸۸۲، ۸۸۳، ۸۸۴، ۸۸۵، ۸۸۶، ۸۸۷، ۸۸۸، ۸۸۹، ۸۹۰، ۸۹۱، ۸۹۲، ۸۹۳، ۸۹۴، ۸۹۵، ۸۹۶، ۸۹۷، ۸۹۸، ۸۹۹، ۹۰۰، ۹۰۱، ۹۰۲، ۹۰۳، ۹۰۴، ۹۰۵، ۹۰۶، ۹۰۷، ۹۰۸، ۹۰۹، ۹۱۰، ۹۱۱، ۹۱۲، ۹۱۳، ۹۱۴، ۹۱۵، ۹۱۶، ۹۱۷، ۹۱۸، ۹۱۹، ۹۲۰، ۹۲۱، ۹۲۲، ۹۲۳، ۹۲۴، ۹۲۵، ۹۲۶، ۹۲۷، ۹۲۸، ۹۲۹، ۹۳۰، ۹۳۱، ۹۳۲، ۹۳۳، ۹۳۴، ۹۳۵، ۹۳۶، ۹۳۷، ۹۳۸، ۹۳۹، ۹۴۰، ۹۴۱، ۹۴۲، ۹۴۳، ۹۴۴، ۹۴۵، ۹۴۶، ۹۴۷، ۹۴۸، ۹۴۹، ۹۵۰، ۹۵۱، ۹۵۲، ۹۵۳، ۹۵۴، ۹۵۵، ۹۵۶، ۹۵۷، ۹۵۸، ۹۵۹، ۹۶۰، ۹۶۱، ۹۶۲، ۹۶۳، ۹۶۴، ۹۶۵، ۹۶۶، ۹۶۷، ۹۶۸، ۹۶۹، ۹۷۰، ۹۷۱، ۹۷۲، ۹۷۳، ۹۷۴، ۹۷۵، ۹۷۶، ۹۷۷، ۹۷۸، ۹۷۹، ۹۸۰، ۹۸۱، ۹۸۲، ۹۸۳، ۹۸۴، ۹۸۵، ۹۸۶، ۹۸۷، ۹۸۸، ۹۸۹، ۹۹۰، ۹۹۱، ۹۹۲، ۹۹۳، ۹۹۴، ۹۹۵، ۹۹۶، ۹۹۷، ۹۹۸، ۹۹۹، ۱۰۰۰، ۱۰۰۱، ۱۰۰۲، ۱۰۰۳، ۱۰۰۴، ۱۰۰۵، ۱۰۰۶، ۱۰۰۷، ۱۰۰۸، ۱۰۰۹، ۱۰۱۰، ۱۰۱۱، ۱۰۱۲، ۱۰۱۳، ۱۰۱۴، ۱۰۱۵، ۱۰۱۶، ۱۰۱۷، ۱۰۱۸، ۱۰۱۹، ۱۰۲۰، ۱۰۲۱، ۱۰۲۲، ۱۰۲۳، ۱۰۲۴، ۱۰۲۵، ۱۰۲۶، ۱۰۲۷، ۱۰۲۸، ۱۰۲۹، ۱۰۳۰، ۱۰۳۱، ۱۰۳۲، ۱۰۳۳، ۱۰۳۴، ۱۰۳۵، ۱۰۳۶، ۱۰۳۷، ۱۰۳۸، ۱۰۳۹، ۱۰۴۰، ۱۰۴۱، ۱۰۴۲، ۱۰۴۳، ۱۰۴۴، ۱۰۴۵، ۱۰۴۶، ۱۰۴۷، ۱۰۴۸، ۱۰۴۹، ۱۰۵۰، ۱۰۵۱، ۱۰۵۲، ۱۰۵۳، ۱۰۵۴، ۱۰۵۵، ۱۰۵۶، ۱۰۵۷، ۱۰۵۸، ۱۰۵۹، ۱۰۶۰، ۱۰۶۱، ۱۰۶۲، ۱۰۶۳، ۱۰۶۴، ۱۰۶۵، ۱۰۶۶، ۱۰۶۷، ۱۰۶۸، ۱۰۶۹، ۱۰۷۰، ۱۰۷۱، ۱۰۷۲، ۱۰۷۳، ۱۰۷۴، ۱۰۷۵، ۱۰۷۶، ۱۰۷۷، ۱۰۷۸، ۱۰۷۹، ۱۰۸۰، ۱۰۸۱، ۱۰۸۲، ۱۰۸۳، ۱۰۸۴، ۱۰۸۵، ۱۰۸۶، ۱۰۸۷، ۱۰۸۸، ۱۰۸۹، ۱۰۹۰، ۱۰۹۱، ۱۰۹۲، ۱۰۹۳، ۱۰۹۴، ۱۰۹۵، ۱۰۹۶، ۱۰۹۷، ۱۰۹۸، ۱۰۹۹، ۱۱۰۰، ۱۱۰۱، ۱۱۰۲، ۱۱۰۳، ۱۱۰۴، ۱۱۰۵، ۱۱۰۶، ۱۱۰۷، ۱۱۰۸، ۱۱۰۹، ۱۱۱۰، ۱۱۱۱، ۱۱۱۲، ۱۱۱۳، ۱۱۱۴، ۱۱۱۵، ۱۱۱۶، ۱۱۱۷، ۱۱۱۸، ۱۱۱۹، ۱۱۲۰، ۱۱۲۱، ۱۱۲۲، ۱۱۲۳، ۱۱۲۴، ۱۱۲۵، ۱۱۲۶، ۱۱۲۷، ۱۱۲۸، ۱۱۲۹، ۱۱۳۰، ۱۱۳۱، ۱۱۳۲، ۱۱۳۳، ۱۱۳۴، ۱۱۳۵، ۱۱۳۶، ۱۱۳۷، ۱۱۳۸، ۱۱۳۹، ۱۱۴۰، ۱۱۴۱، ۱۱۴۲، ۱۱۴۳، ۱۱۴۴، ۱۱۴۵، ۱۱۴۶، ۱۱۴۷، ۱۱۴۸، ۱۱۴۹، ۱۱۵۰، ۱۱۵۱، ۱۱۵۲، ۱۱۵۳، ۱۱۵۴، ۱۱۵۵، ۱۱۵۶، ۱۱۵۷، ۱۱۵۸، ۱۱۵۹، ۱۱۶۰، ۱۱۶۱، ۱۱۶۲، ۱۱۶۳، ۱۱۶۴، ۱۱۶۵، ۱۱۶۶، ۱۱۶۷، ۱۱۶۸، ۱۱۶۹، ۱۱۷۰، ۱۱۷۱، ۱۱۷۲، ۱۱۷۳، ۱۱۷۴، ۱۱۷۵، ۱۱۷۶، ۱۱۷۷، ۱۱۷۸، ۱۱۷۹، ۱۱۸۰، ۱۱۸۱، ۱۱۸۲، ۱۱۸۳، ۱۱۸۴، ۱۱۸۵، ۱۱۸۶، ۱۱۸۷، ۱۱۸۸، ۱۱۸۹، ۱۱۹۰، ۱۱۹۱، ۱۱۹۲، ۱۱۹۳، ۱۱۹۴، ۱۱۹۵، ۱۱۹۶، ۱۱۹۷، ۱۱۹۸، ۱۱۹۹، ۱۲۰۰، ۱۲۰۱، ۱۲۰۲، ۱۲۰۳، ۱۲۰۴، ۱۲۰۵، ۱۲۰۶، ۱۲۰۷، ۱۲۰۸، ۱۲۰۹، ۱۲۱۰، ۱۲۱۱، ۱۲۱۲، ۱۲۱۳، ۱۲۱۴، ۱۲۱۵، ۱۲۱۶، ۱۲۱۷، ۱۲۱۸، ۱۲۱۹، ۱۲۲۰، ۱۲۲۱، ۱۲۲۲، ۱۲۲۳، ۱۲۲۴، ۱۲۲۵، ۱۲۲۶، ۱۲۲۷، ۱۲۲۸، ۱۲۲۹، ۱۲۳۰، ۱۲۳۱، ۱۲۳۲، ۱۲۳۳، ۱۲۳۴، ۱۲۳۵، ۱۲۳۶، ۱۲۳۷، ۱۲۳۸، ۱۲۳۹، ۱۲۴۰، ۱۲۴۱، ۱۲۴۲، ۱۲۴۳، ۱۲۴۴، ۱۲۴۵، ۱۲۴۶، ۱۲۴۷، ۱۲۴۸، ۱۲۴۹، ۱۲۵۰، ۱۲۵۱، ۱۲۵۲، ۱۲۵۳، ۱۲۵۴، ۱۲۵۵، ۱۲۵۶، ۱۲۵۷، ۱۲۵۸، ۱۲۵۹، ۱۲۶۰، ۱۲۶۱، ۱۲۶۲، ۱۲۶۳، ۱۲۶۴، ۱۲۶۵، ۱۲۶۶، ۱۲۶۷، ۱۲۶۸، ۱۲۶۹، ۱۲۷۰، ۱۲۷۱، ۱۲۷۲، ۱۲۷۳، ۱۲۷۴، ۱۲۷۵، ۱۲۷۶، ۱۲۷۷، ۱۲۷۸، ۱۲۷۹، ۱۲۸۰، ۱۲۸۱، ۱۲۸۲، ۱۲۸۳، ۱۲۸۴، ۱۲۸۵، ۱۲۸۶، ۱۲۸۷، ۱۲۸۸، ۱۲۸۹، ۱۲۹۰، ۱۲۹۱، ۱۲۹۲، ۱۲۹۳، ۱۲۹۴، ۱۲۹۵، ۱۲۹۶، ۱۲۹۷، ۱۲۹۸، ۱۲۹۹، ۱۳۰۰، ۱۳۰۱، ۱۳۰۲، ۱۳۰۳، ۱۳۰۴، ۱۳۰۵، ۱۳۰۶، ۱۳۰۷، ۱۳۰۸، ۱۳۰۹، ۱۳۱۰، ۱۳۱۱، ۱۳۱۲، ۱۳۱۳، ۱۳۱۴، ۱۳۱۵، ۱۳۱۶، ۱۳۱۷، ۱۳۱۸، ۱۳۱۹، ۱۳۲۰، ۱۳۲۱، ۱۳۲۲، ۱۳۲۳، ۱۳۲۴، ۱۳۲۵، ۱۳۲۶، ۱۳۲۷، ۱۳۲۸، ۱۳۲۹، ۱۳۳۰، ۱۳۳۱، ۱۳۳۲، ۱۳۳۳، ۱۳۳۴، ۱۳۳۵، ۱۳۳۶، ۱۳۳۷، ۱۳۳۸، ۱۳۳۹، ۱۳۴۰، ۱۳۴۱، ۱۳۴۲، ۱۳۴۳، ۱۳۴۴، ۱۳۴۵، ۱۳۴۶، ۱۳۴۷، ۱۳۴۸، ۱۳۴۹، ۱۳۵۰، ۱۳۵۱، ۱۳۵۲، ۱۳۵۳، ۱۳۵۴، ۱۳۵۵، ۱۳۵۶، ۱۳۵۷، ۱۳۵۸، ۱۳۵۹، ۱۳۶۰، ۱۳۶۱، ۱۳۶۲، ۱۳۶۳، ۱۳۶۴، ۱۳۶۵، ۱۳۶۶، ۱۳۶۷، ۱۳۶۸، ۱۳۶۹، ۱۳۷۰، ۱۳۷۱، ۱۳۷۲، ۱۳۷۳، ۱۳۷۴، ۱۳۷۵، ۱۳۷۶، ۱۳۷۷، ۱۳۷۸، ۱۳۷۹، ۱۳۸۰، ۱۳۸۱، ۱۳۸۲، ۱۳۸۳، ۱۳۸۴، ۱۳۸۵، ۱۳۸۶،

حلقہ درود پاک

تعارف کتب

حضرت سیدہ آمنہؓ

محبت رسول کریم ﷺ کے ایک منظر محمد رحیم دہوی اب تک سیرت تاجہ اوردو عالم ﷺ پر صد بار کتابیں لکھ چکے ہیں۔ "حضرت سیدہ آمنہؓ" ان کی تازہ تالیف ہے جس میں وہ اپنے مخصوص محبت بھرے اسلوب میں سرکار ﷺ کی والدہ کریمہ رضی اللہ عنہا کے ذکر ہوئے ہیں۔ ادارہ "نعت" کو ان کی یہ گر افندہ تالیف اُس دن ڈاک سے ملی ہے جس سے ایک دن پہلے یہ پریشان کن روح فرسا خبر ملی کہ سیدہ آمنہؓ کی قبر مبارک کو بلند کر دیا گیا ہے۔ اللہ کریم کتب کے مؤلف کو اجر عظیم عطا کرے ان کی محبتوں اور سعادتوں میں اضافہ فرمائے اور آقائے دو جہاں ﷺ کی والدہ مظلومہ کی قبر پاک کی بے حرمی کرنے والوں کو ذلت و کبت کے ساتھ نشان عبرت بنائے۔

کتب صرف ۸ صفحات پر مشتمل ہے لیکن محبت کی زبان میں لکھی گئی ہے اور ہدیہ صرف کیارہ روپے ہے۔ ناشر مکتبہ رضیہ۔ رضیہ محل۔ جمیل پارک۔ طارق روڈ۔ ڈی ۳۳۔ بلاک ۶۔ پی ای سی ایچ سوسائٹی کراچی ہے۔

صدقے جلوں محمد ﷺ دی شان اتوں

ہاجرہ مشکور نامری کا پنجابی مجموعہ حمد و نعت حل ہی میں طبع ہوا ہے۔ شروع میں ڈاکٹر سید اختر حسین اختر مدیر "لہراں" پروفیسر فائزہ شجول اور محمد علی چراغ نے شاعر اور ان کے کلام پر گفتگو کی ہے۔ شاعری کیا ہے، محبت کی زبان میں عقیدت کا اظہار ہے جس کا ہدیہ "دعائیں تجی شاعرہ" ہے۔ ہمارے نزدیک اس کتب کی اہمیت یوں بھی مسلم ہے کہ مشہور مفکر و دانشور "مولویاں اکھن" کے شاعر چودھری رفیق احمد باجوہ ہاجرہ مشکور نامری اور ان کی شاعری کے مدح ہیں۔ شاعر کا پتہ ہے ۲۲/۲۲۔ ای۔ گلی نمبر ۲۔ انور ٹاؤن۔ والٹن روڈ۔ لاہور

قریباً آٹھ نو سال حلقہ درود پاک کامیابہ اجلاس چاند کی بارہویں تاریخ کو مختلف مقامات پر ہوئے۔ اب کچھ عرصے سے یہ اجلاس جامع مسجد عکس گنبد خضرا۔ آپرمل پل خیر لاہور میں ہو رہا ہے۔ نماز عصر کے فوراً بعد شروع ہو کر عام طور سے نماز مغرب تک درود پاک پڑھا جاتا ہے اور اسی موضوع پر گفتگو ہوتی ہے۔ بعد میں نعتیہ کلام پڑھا جاتا ہے۔

☆ ۱۵ شوال الکریم کو جامع مسجد شاہ شمس قاری جی لو آر لاہور میں سیدہ اشدا حضرت امیر حمزہ رضی اللہ عنہ کا یوم منایا گیا جس میں مدیر نعت نے سیدہ اشدا کے حوالہ بیان کیے۔

☆ دعوت عمرہ کے ڈائریکٹر غلام محمد مدنی کے والد شیخ امام الدین رمضان المبارک میں انتقال فرما گئے تھے۔ پچھلے دنوں ان کے چہلم کے موقع پر مدیر نعت نے والدین کے حقوق کے موضوع پر گفتگو کی۔

☆ ایوان درود و سلام کے فعل رکن ناصر حسین انصاری کی والدہ کے سلام کے موقع پر نعت خوانی ہوئی اور مدیر نعت نے گفتگو کی۔

☆ ۱۳ مارچ کو بیت السکوات اسلام پورہ میں ایک نعتیہ مشاعرہ ہوا جس میں مشکور حسین یاد، عاصم گیلانی، جمال نیازی، وحید الحسن ہاشمی، عقیل روبری، عبدالکریم خالد، ظفر چشتی، علی ظہیر منہاس، راجا رشید محمود اور دوسرے شعرا نے اپنا کلام سنایا۔ سید محمد رضا زیدی نے نعت خوانی کی۔

توہین رسالت کے مُرتکب بد بخت لوگ

بشیر حسین ناظم اور اقبال احمد فاروقی کئی سال گزرنے کے باوجود حضور اکرم ﷺ کی توہین پر پُرحشائی کا مظاہرہ کر رہے ہیں اور توبہ کی طرف مائل نہیں ہوئے۔ شاید وہ لوگ جن کے دلوں اور کانوں پر اللہ تعالیٰ مُرگادرتا ہے اور آنکھوں پر پردہ ڈال دیتا ہے اسی قسم کے بد بخت ہوتے ہیں۔ مولانا احمد رضا ریلوی تو حضور اکرم ﷺ کی شان سے کمتر کوئی حرف یا شوشہ بھی برداشت نہ کر سکتے تھے ان کے نام لیواؤں نے اقبال احمد فاروقی کو ”مرکزی مجلسِ رضا“ کا سربراہ اور بشیر حسین ناظم کو نعت خواں مان رکھا ہے۔

تغیرِ قوائے جہانِ مکرمل تنو

۱۹۹۹ کے شمارے

جنوری

فروری

مارچ

اپریل

مئی

جون

جولائی

اگست

(اشاعتِ خصوصی)

کراچی کے شعراءِ نعت

تغیرِ فاروقی کی نعت

نعتیہ تحریرات

سرکارِ عظیم دی جنگی زندگی

جنگی زندگی کے مسلمان

عابد ریلوی کی نعت

تحفہِ ہائوس رسالت

ہر قسم کی قانونی دستاویزات کی تحریر و تکمیل کا

بِاعتمادِ ادارہ

حضرت کریمانوالہ سیویں

۱۹۹۹- جی ٹی روڈ بالمقابل ڈاکخانہ

باغبانپورہ۔ لاہور

پروفیسرِ اہل سنت

عبد السلام اعجاز

CPL 106

آستان قدس
القدس

آستان قدس اسلام کی بارگاہِ اقدس و اطہر اور شہر کا کچھ حصہ